

STUDIA UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI

SOCIOLOGIA

2

OMAGIU PROFESORULUI TRAIAN ROTARIU

EDITORIAL OFFICE: Republicii no. 24, 400015 Cluj-Napoca ♦ Phone 0264-40.53.52

CUPRINS - CONTENTS - SOMMAIRE

M. PASCARU, O statură academică * <i>An Academic Posture</i>	3
T. VEDINAȘ, Une reorientation de l'ecole sociologique de Cluj * <i>A Reorientation of the Sociological School of Cluj</i>	13
T. ROTARIU, Considerations on the Role of School in Social Mobility * <i>Câteva considerații asupra rolului școlii în mobilitatea socială</i>	17
M. AGABRIAN, Autopercepția unei noi condiții studentești: Învățământul la distanță * <i>The Self Perception of a New Student Condition: The Distance Learning</i>	37
M. PASCARU, L'identité toponimique et territoriale * <i>Territorial and Toponimical Identity</i>	69
V. MUREȘAN, Le problème de la civilisation islamique dans la vision de O. Spengler * <i>The Problem of Islamic Civilization at O. Spengler</i>	83
N. PETROVICI, Integrarea țărilor central și est Europene în economia mondială: periferializare sau marginalizare? * <i>The Integration of Central and Eastern Europe Countries in the World Economy: Peripherization or Marginalization?</i>	91
DEZSO J., Comunitatea Suceag în perspectiva dezvoltării * <i>Suceag Community on a Development Perspective</i>	105

Recenzii - Book reviews - Comptes rendus

Mihai Pascaru , <i>Matricea comunitară, Cunoaștere, comunicare și acțiune comună în satul contemporan</i> (PETRU ILUȚ).....	119
Achim Mihu , <i>Sociologie generală</i> (IOAN HOSU).....	122
Traian Vedinaș , <i>Introducere în sociologia rurală</i> (VASILE CUCERZAN).....	123
Andrew Abbott , <i>Department and discipline: Chicago sociology at one hundred</i> (LAURA NISTOR).....	125

O STATURĂ ACADEMICĂ

MIHAI PASCARU

ABSTRACT. An Academic Posture. The participation of professor Traian Rotariu – along with the writer of this article – to the field researches in the Apuseni Mountains, the way he share to the students the methods of the sociological research and also the guidance of his doctoral students gives him an academic posture. The bibliography attached to our study confirms such statement.

Când eu am intrat în echipele de cercetare din Munții Apuseni, ca student în practica de specialitate din anul I (în iulie 1980), știam că Traian Rotariu era nu de mult venit de la doctorat din Franța¹, unde lucrase sub coordonarea lui R. Boudon².

Faptul că Traian Rotariu venea ca un matematician format să lucreze în sociologie, nu era de natură să ne încânte prea mult pe unii dintre noi, studenții la *filozofie* și, câțiva, legați ombilical deja de revistele literare și cenaclurile din Clujul acelor ani.

Sub coordonarea directă a lui Traian Rotariu am lucrat în a vara lui 1980 la Vidra și Avram Iancu, pe Arieșul Mic, și la Gârda de Sus, pe Arieșul Mare.

La Vidra am fost cazați în câteva gospodării.

La Avram Iancu, niște saltele au ținut loc de paturi, într-o sală de clasă de la școala din centru.

Eu nu am locuit la școală, venind cu vreo două zile mai târziu de la Cluj, între investigațiile din cele două comune fiind învoit, oficial pentru o problemă culturală, neoficial pentru ceea ce mai târziu se va dovedi a fi o veritabilă problemă demografică.

Eram deja în a doua săptămână, după ce mai poposisem și la Sălciua, pe Arieș – spre Turda și Cluj.

¹ *Școala și mobilitatea în țările capitaliste dezvoltate*, prima carte a lui Traian Rotariu, va apărea în același an, 1980. Lipsind contextul sociologic general în care să se integreze, la care se adăuga și înalta specializare a autorului, această carte nu va avea la noi succesul meritat. Se va bucura însă de semnale în publicațiile din afară. O discuție pe această temă am purtat eu cu regretatul juventolog Fred Mahler în anii imediați apariției cărții. Fred Mahler însuși ținuse să promoveze în străinătate cartea lui Traian Rotariu ca pe una din realizările reprezentative ale sociologiei românești din acei ani.

² De numele lui Traian Rotariu este legată și promovarea operei sociologului francez în România, mai ales după 1989, când editează, împreună cu Ion Aluș volumul *Texte sociologice alese*, București, Editura Humanitas (1990), cu un consistent și deloc comod studiu introductiv, sau sintetizează concepte fundamentale precum cel de *efecte de agregare* în lucrări de largă utilitate precum *Dicționarul de sociologie* publicat sub coordonarea lui Cătălin Zamfir și Lazăr Vlăsceanu la Editura Babel, în 1998.

La Avram Iancu am sesizat pentru prima dată grija deosebită a profesorului Rotariu pentru completarea chestionarelor și pentru verificarea lor ritmică a modului de culegere a datelor, dar și preocuparea cu totul aparte a omului Traian Rotariu pentru familia sa. De fapt, ca să rămânem la acest ultim aspect, nu-mi vine acum în minte vreun moment al cercetărilor din Apuseni în care Traian Rotariu să nu fie împreună cu cineva din familie.

Dintre problemele și momentele mai deosebite ale campaniei din 1980, câteva pot avea o semnificație aparte.

Noi studenții, eram din zone diferite ale țării. Unele momente precum *priveghiul* organizat ca o întâlnire la un club deocheat (cu glume, băutură și jocuri de cărți) erau de natură să ne șocheze.

O anumită teamă, în general, stăpâna la un moment dat echipa de studenți, și nu știu ca o asemenea stare să fi fost vreodată mărturisită: satele în care realizam investigațiile urmau să fie în mare parte relocate sau distruse pentru a face loc apelor barajului de la Mihoiești-Cîmpeni. Ne așteptam la respingeri categorice, la înregistrarea de refuzuri în planul anchetei, din partea celor care urmau să-și părăsească locurile natale cu profunde reverberații istorice mai ales în planul statorniciei. Descopeream însă o anumită raționalitate, ce va fi remarcată și în cazul Roșia Montană, prin cercetări ale mele recente³.

Unele întâmplări de atunci mă vor ajuta să creionez, peste ani, un portret un moțului, ca personaj care mereu îl testează și chestionează în fel și chip pe celălalt înainte de a-i da o parte din sprijinul său sau chiar o parte din inima sa⁴.

Un șofer ne lăsase până după miezul nopții cu proaspăta lui soție să aplicăm un instrument construit ad-hoc undeva spre seară, el retrăgându-se undeva în camera vecină pentru a se odihni. A doua zi aveam să aflăm că de fapt nu dormise în tot acel timp, putând reproduce cuvânt cu cuvânt discuțiile pe care, eu și încă un coleg, le avusesem cu soața sa.

Mai era și ceea ce voi numi mai târziu, după repetate experimentări în Munții Apuseni, *ospitalitatea agresivă*. Nu se ridicase la acea vreme colosul industrial minier de la Roșia-Poieni și nu se putea vorbi de nici un fel de poluare, prunii mai ales făcându-și cu prisosință datoria. De acest mediu nealterat era legată și ospitalitatea de care vorbeam.

³ În zona auriferă a Munților Apuseni, de câțiva ani, firma canadiano-română Roșia Montană Gold Corporation propune un proiect de exploatare a minereului de aur la suprafață fapt ce implică dispariția unor așezări și mutarea a peste 800 de gospodării. A se vedea în acest sens și M. Pascaru, "Satul risipit de mondializare. Impactul psiho-social și rezidențial al proiectului Roșia Montană Gold Corporation", comunicare prezentată la Conferința anuală a Asociației Române de Sociologie, Cluj-Napoca, 7-8 mai 2004 (în curs de publicare).

⁴ M. Pascaru, "Eseu asupra psihologiei locuitorilor din Munții Apuseni", în *Iancule, crai luminat*, publicație a Inspectoratului pentru Cultură Alba, nr. 10, noiembrie 2000, p. 2

Trebuie să remarc aici și acum voința și calitățile diplomatice ale lui Traian Rotariu, profesorul nostru reușind să nu fie niciodată victima ospitalității moțești, ceea ce noi studenții nu întotdeauna izbuteam.

La Gârda, în săptămâna următoare cercetărilor din Avram Iancu, am fost cazați cu toții în școală, dar nu aceasta avea să fie marea problemă ci mâncarea. Dacă pe undeva mai putea găsi câte o bucată de slănină și o legătură de ceapă verde, pâine nu se găsea niciunde. Magazinele din sate nu mai aveau voie să vândă pâine decât localnicilor, în *rații* bine stabilite.

Am fost nevoiți într-o după amiază să facem pe jos drumul de mai mulți kilometri până la Arieșeni, eu și profesorul Rotariu, de unde, nu după puține negocieri, am reușit să obținem o jumătate de pâine de la un restaurant.

Cu acea jumătate de pâine ne-am întors la cei vreo douăzeci de colegi și, numai Dumnezeu știe cum, a doua zi am fost în stare să urcăm pe jos în cel mai îndepărtat dar și cel mai cunoscut cătun – Ghețar, de la ghețarul care se află în celebra peșteră din apropiere.

Pe drum, la urcare, am aflat că pe poteca îngustă pe care noi mergeam se coborau pe brațe morții din cătun până la Biserica din centrul comunei.

Sus am găsit o oază a economiei de piață. Ospitalitatea se ghida după alte reguli: deveniai prieten cu moșul dacă puteai cumpăra ceva de la el. Prezența turiștilor la Peștera de la Scărișoara dezvoltase acest mod nou de a relaționa cu lumea.

După ancheta din cătunul Ghețar, am coborât în peșteră, cei mai mulți pentru prima dată și poate cei mai mulți pentru prima și ultima dată.

Această primă cunoaștere a Apusenilor și a oamenilor lor a avut cu siguranță un impact puternic chiar și la colegii care astăzi, urmându-și într-un fel destinul și diferitele vocații, nu mai au nimic de a face cu sociologia.

Sunt convins că mulți dintre colegi au uitat mult(e) din anii facultății, dar din semnalele pe care le-am primit de-a lungul anilor, mi-am dat seama că nu au uitat Apusenii și nici pe tânărul și foarte entuziastul de atunci Traian Rotariu, care, mai puțin recunoscut, a schimbat și destine, asemenea mentorului său și al nostru, al tuturor, profesorul Ion Aluș.

Peste doi ani, Traian Rotariu va conduce campania de la Albac⁵. O campanie mai calmă parcă, multă lume din comună lucra deja la Roșia Poieni, o campanie în care studenții cu o anumită inițiativă, în special cei care urmau să treacă în anul patru, au fost încurajați să-și proiecteze și organizeze cercetările proprii în vederea finalizării lucrărilor de absolvire.

⁵ În 1980, între Universitatea Babeș-Bolyai și consiliile populare ale județelor Arad, Alba, Bihor, Cluj și Hunedoara se va pune bazele unei colaborări în vederea realizării a ceea ce, într-un final, se va dori a fi o monografie eco-socio-economică a Munților Apuseni. Coordonatorul științific al proiectului a fost Ion Aluș, din echipa de cercetători făcând parte 47 de cadre didactice de la diferite specialități (Traian Vedinaș, "O monografie regională: Munții Apuseni", în Sociologie Românească, nr. 3/1999, pp. 91-103). Cercetările se vor întinde pe parcursul a mai mulți ani, cu organizarea de campanii în comune diferite din județele menționate. Albacul a fost una dintre aceste comune.

La Albac, câțiva colegi au lucrat pe documentele primăriei, pe registrele de stare civilă în special, în vederea culegerii de date pentru o temă precum cea a *spațiului alegerii maritale*.

În general, instrumentele utilizate în cercetările din Munții Apuseni poartă din plin amprenta personalității și orientării științifice ale lui Traian Rotariu.

Am lucrat atunci cu un *chestionar* pe o *fișă a gospodăriei* și o *fișă individuală*. Completarea celor două fișe deschidea drumul spre realizarea unei monografii complete a menajelor în Munții Apuseni și, de aici, a satelor din care ele făceau parte.

Plecând de la datele cu conținut demografic (număr de membri în gospodărie și poziția lor, număr de activi, număr de retribuiți), *fișa gospodăriei* iniția studenții în unele elemente de tipologizare nu întotdeauna simple (tipologia socio-economică, tipologia demografică⁶, tipologia migrațională). Urmau apoi o serie de date despre *locuință* (anul construcției, electrificarea, alimentarea cu apă, numărul de camere și destinația lor, suprafața, fundația, pereții, acoperișul, nivelurile, podeaua) și *dotările ei* (mobilă, difuzor, radio, televizor etc.) sau despre gospodărie în general (grajd, bucătărie de vară, cuptor de pâine etc). Un inventar complet privea animalele din gospodărie.

Fișa individuală cerea și date care permiteau descrierea persoanei în context comunitar (conversați, întrajutorare, întâlniri, petreceri) dar mai ales, și acest lucru trebuie subliniat, legăturile individului cu spațiul (navetism și studii în afara localității, deplasări în interiorul comunei, elemente de migrație sezonieră specifică Munților Apuseni). Un calup de itemi (vârsta femeii la căsătorie, numărul de copii, vârsta la care a născut primul, al doilea, al treilea copil ș.a.m.d.) urma să folosească analizei unor aspecte ale *fertilității*⁷

Datele cu privire la terenuri și destinația lor se completau din registrul agricol.

Pentru nivelul comunal, echipa în care a lucrat și Traian Rotariu, a construit un alt instrument: *caietul comunei*, un punct de plecare indispensabil pentru un diagnostic teritorial complet și pe care eu l-am adaptat și valorificat cu succes peste ani, într-un proiect european de dezvoltare locală⁸.

⁶ În 1989 Ion Aluș și Traian Rotariu vor publica "Familii rurale și mod de trai", un studiu amplu, care valorifică rezultatele din alte investigații decât cele la care noi facem referire, dar care reprezintă cel mai bun exemplu de exploatare a tipologizării familiilor într-o bună descriere a lumii rurale (I. Aluș, Rotariu, T., "Familii rurale și mod de trai", în Cărălin Zamfir, Ion Rebedeau (coord.), *Stiluri de viață. Dinamica lor în societatea contemporană*, Editura Academiei RSR, București, 1989, pp. 116-135

⁷ *Fertilitatea ocupă un spațiu substanțial* (2 capitole) în lucrarea recent semnată de Traian Rotariu: *Demografia și sociologia populației*, Polirom, Iași, 2003.

⁸ Buciuman, E., Pascaru, M., coord. (2003), *Dezvoltarea de noi filiere agricole și diversificarea activităților economice în zona Abrud-Zlatna* (Le développement de nouvelles filières agricoles et la diversification des activités économiques dans la région Abrud-Zlatna), Raport final la Proiectul Observatoire Interrégional de Diagnostic et d'Action Territoriale, Alba Iulia, Consiliul Județean Alba.

În 1986 se va organiza la Casa Universitarilor din Cluj-Napoca simpozionul Colectivului Multidisciplinar Munții Apuseni. Aici, ca și în deplasarea în teren în zona noului Beliș, Traian Rotariu își va dovedi calitățile sale de bun organizator, într-o echipă neomogenă din absolut toate punctele de vedere și sub o autoritate incomodă precum cea a lui Ion Aluaș.

Și pentru că am adus vorba de munca în echipă, vreau să remarc lungile și aprinsele dezbateri organizate la Catedra de Sociologie, dezbateri pe care, noi studenții, le mai întrerupeam din când în când, pentru o carte sau un sfat, și care erau tot mai frecvente în preajma plecărilor în teren sau, anterior, la pregătirea instrumentelor anchetei.

Date fiind aceste condiții, îmi este greu acum să spun exact ce contribuție a avut Traian Rotariu la definirea sau, mai bine zis, redefinirea metodologiei utilizată în cercetările din Munții Apuseni.

Instrumentele de atunci, ca să revin asupra acestui aspect, reflectă însă din plin preocupările specialistului recunoscut de mai târziu în demografie și sociologia populației, în problemele mobilității mai ales.

În ceea ce privește legătura cu Apusenii, Traian Rotariu va găsi o modalitate inedită de a o relua în anii de mai încoace. În 1998, când m-am înscris la dânsul la doctorat, nu lucram încă în învățământul superior și nu puteam dispune de acea mână lucru de aur care o reprezintă pentru cercetătorii universitari studenții.

M-a încurajat să lucrez cu o echipă de studenți de la Cluj, echipă care urma să se deplaseze în Munții Apuseni sub coordonarea lui Traian Vedinaș. Așa s-au putut finaliza cercetările pentru ceea ce, în timp, va deveni *Matricea comunitară. Cunoaștere, comunicare și acțiune comună în satul contemporan*, carte publicată în 2003 la Presa Universitară Clujeană.

Simt nevoia să le mulțumesc încă o dată profesorului Rotariu, mai întâi, apoi lui Traian Vedinaș și studenților de la Cluj.

Prelucrarea volumului imens de date obținute în cercetările din Munții Apuseni era un adevărat calvar la acea vreme. Noi, studenții lucram mai ales la despuiere, cu puncte sau bastonașe, de la Traian Rotariu având la îndemână numeroase chei de control și optimismul generat de ideea utilității muncii noastre în planul construcției teoretice și în cel al dezvoltării teritoriale.

Și pentru că asemenea operații se întâmplau în Universitate nu pot să nu amintesc aici câteva lucruri despre omul de la catedră Traian Rotariu. Pentru cei care îmi cunosc preocupările literare și, în general, eseistice din facultate această propoziție poate avea înțeles: Traian Rotariu a reușit să mă învețe *pe mine* elemente de analiză statistică și demografie, fapt ce va determina în mare măsură trecerea mea de la metaforă la ecuație, de la înțelegere la explicație și de la instrumente nestructurate spre instrumente de mai mare anvergură tematică și spațială.

Mai păstrez și astăzi notițele de la cursul de *Metode și tehnici* (pe atunci nu exista încă un curs litografiat⁹), de fapt singurul curs întreg pe care îl mai păstrez din perioada facultății.

Peste cincisprezece ani, când eu voi împlini vârsta de acum a lui Traian Rotariu, sper să nu-mi mai fie acest curs la fel de necesar precum mi-a fost până acum, și să i-l pot oferi profesorului meu cu toată recunoștința pe care o merită personalități de complexitatea și statura academică a domniei sale.

PUBLICAȚII PRINCIPALE ALE PROFESORULUI TRAIAN ROTARIU

a) Cărți

1. ROTARIU, Traian, *Școala și mobilitatea socială în țările capitaliste dezvoltate*, București, Ed. științifică și enciclopedică, 1980, 258 p.
2. ROTARIU, T., ILUȚ, P., *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică*. Iași, Polirom, 1997, 216 p.
3. ROTARIU, Traian, *Demografie și sociologia populației. Fenomene demografice*, Iași, Polirom, 2003, 357p.

b) Lucrări colective coordonate

1. ROTARIU, T., ROTH, A., POLEDNA, R., (coord.), *Studii weberiene*, Cluj-Napoca, Clusium, 1995, 284 p.
2. ROTARIU, T., ILUȚ, P. (coord.), *Sociologie*, Cluj-Napoca, Ed. Mesagerul, 1996, 393p.
3. ROTARIU, T. (coord) *et al.*, *Expunerea minorilor la abuz și neglijare*, Cluj-Napoca, Ed. Complex, 1996, 96 p.
4. ROTARIU, T. (coord) *et al.* *Recensământul din 1850*, în Seria *Studia Censualia Transilvanica*, București, Ed. Staff, 1996, 414 p.
5. ROTARIU, T. (coord.) *et al.* *Recensământul din 1857*, în Seria *Studia Censualia Transilvanica*, București, Ed. Staff, 1997, 280 p.
6. ROTARIU, T. (coord.) *et al.* *Recensământul din 1857*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, în Seria *Studia Censualia Transilvanica*, București, Ed. Staff, 1997, 582 p.
7. ROTARIU, T. (coord.) *et al.* *Recensământul din 1880*, în Seria *Studia Censualia Transilvanica*, București, Ed. Staff, 1997, 458 p.

⁹ Cursul *Metode și tehnici de cercetare sociologică* va apărea în 1996, urmând ediții în 1991 și 1994. Ceea ce țin neapărat să remarc aici este însă apariția în 1997 a cărții *Ancheta sociologică și sondajul de opinie* (Polirom, Iași), scrisă împreună cu Petru Iluț, dar mai ales a volumului colectiv *Metode statistice aplicate în științele sociale* (Polirom, Iași, 2000), ultima lucrare confirmând din plin calitățile de bun manager epistemic ale lui Traian Rotariu. Același lucru, la o scară și mai impresionantă, îl dovedesc și cele șapte volume cu date ale recensămintelor realizate pe teritoriul Transilvaniei între anii 1850 și 1941, volume publicate sub titlul *Studia Censualia Transilvanica*.

8. ROTARIU, T. (coord.) et al. *Recensământul din 1900*, în Seria *Studia Censualia Transilvanica*, București, Ed. Staff, 1999, 710 p.

9. ROTARIU, T. (coord.), Bădescu, G., Culic, I., Mezei, E., Mureșan, C., *Metode statistice aplicate în științele sociale*, Iași, Polirom, 1999, 334 p.

10. ROTARIU, T. (coord.) et al. *Recensământul din 1910*, în Seria *Studia Censualia Transilvanica*, București, Ed. Staff, 1999, 714 p.

11. ROTARIU, T. (coord.) et al. *Recensământul din 1941*, în Seria *Studia Censualia Transilvanica*, Cluj, Ed. Presa Universitară Clujeană, 2002, 380 p.

c) Lucrări colective, coautor

1. BADINA, O., DUMITRU, D., NEAMTU, O., (coord.), *Buciumi - un sat din țara de sub munte*, București, Ed. Academiei, 1970, 410 p. (coautor)

2. ZAMFIR, Cătălin, VLASCEANU, Lazăr (coord.), *Dicționar de sociologie*, București, Ed. Babel, 1993, 769. p (coautor)

3. ATAL, Yogesh; SZALAI, Julia; TODOROVA, Sasha; ROTARIU, Traian; POPESCU, Livia;

SULABERIDZE, Avtandil; PRIGOROV, G.; PRONIN, S.; NYAMSUREN, Tsogt, *Poverty in transition and transition in poverty: recent developments in Hungary, Bulgaria, Romania, Georgia, Russia, Mongolia*, Paris, UNESCO; New York, Berghahn Books; 1999, 256 p. ISBN: 92-3-103-575-3;1-57181-192-3

d) Cursuri universitare

1. ROTARIU, Traian, *Curs de metode și tehnici de cercetare sociologică*, Cluj, Universitatea din Cluj, 1986, 1991 și 1994, 346 p.

e) Traduceri

1. BOUDON, Raymond, *Texte sociologice alese*, București, Humanitas, 1990, 381 p.

f) Volume îngrijite

1. MARICA, George Em., *Studii sociologie*, Cluj, Fundația Culturală Română, 1997, Selecție, studiu introductiv (în colaborare cu Gh. Cordoș)

g) Studii în reviste și culegeri

1. "Integrarea socială a absolvenților învățământului superior", în *Lupta de clasă*, nr. 12, 1969 (în cloab. cu N. Kallos, A. Roth)

2. "Migrația socio-teritorială a locuitorilor din satul Buciumi", în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Series Sociologia*, 1970 (în colab. cu I. Aluaș)

3. "Contribuții la cunoașterea profilului spiritual al liceenilor" în vol. *Tineretul - factor de schimbare*, editat de Centrul de Cercetări pentru Problemele Tineretului, București, 1970 (în colab. cu I. Aluaș)

4. "Raportul dintre populație, eșantionare și eșantion în sociologie", în *Revista de filosofie*, nr. 8, 1970 (în colab. cu A. Mihu)

5. "Relația cadru didactic - student, văzută de studenți", în *Studia, Sociologia*, 1970 (în colab. cu A. Mihu)
6. "Analiza de dependență; foloasele și limitele utilizării ei în sociologie" în vol. *Metode și tehnici ale sociologiei*_(Coord. M. Constantinescu), București, Ed. Didactică și pedagogică, 1970
7. "Structura veniturilor locuitorilor din Gîrbou", în *Studia, Sociologia*, 1971
8. "Considerații despre mărimea eșantionului" în vol. *Probleme sociologice ale tineretului*, editat de Comitetul UTC Cluj, 1972
9. "Este posibilă analiza matematică a cauzalității în sociologie?", în *Studia, Sociologia*, 1973
10. "Modelarea antrenamentului sportiv", în *Studia, Philosophia*, 1974 (în colab. cu G. Tomuța)
11. "Influența factorilor mediu de proveniență, origine socială și pregătire școlară asupra reușitei la admiterea în învățământul superior", în *Studia, Sociologia*, 1974, p. 71-80
12. "A Model concerning the relation between the development of the school system and the index of social mobility", în *Revue Roumaine des Sciences Sociales, Série Sociologie*, Tome 22, 1978
13. "Dificultăți metodologice în studierea fenomenelor de conștiință socială", în vol. *Dimensiuni ale formării și dezvoltării conștiinței socialiste a tineretului*, editat de Comitetul UTC Cluj, 1979
14. "Apariția numerelor lui Stirling de speța II într-o cercetare privind mobilitatea teritorială potențială a populației" în *Studia, Philosophia*, nr. 2, 1979 (în colab. cu C. Iancu)
15. "Procesul de urbanizare în județul Cluj" în *Tribuna propagandistului*, nr. 3-4, sept., 1979 (în colab. cu I. Aluaș, Gh. Elkan, C. Iancu)
16. "L'évolution démographique d'une zone rurale montagnaise" în *Summaries of papers for the XII-th European for Rural Sociology*, Budapesta, 1983
17. "Schimbări sociodemografice în profil zonal" în *Viitorul Social*, septembrie-octombrie, 1985 (în colab. cu A. Maier)
18. "Tendențe în evoluția fertilității populației tinere din R. S. R. ", în vol. *Tineret, angajare, responsabilitate socialistă*, editat de Comitetul jud. UTC Cluj, 1983
19. "Conceptia acționalistă a lui Raymond Boudon" în *Viitorul Social*, septembrie-octombrie, 1985
20. "Adalekok az eletminoseg sociologiai vizsgalatahoz" în *Korunk*, 45, nr. 9, 1986
21. "Influența fertilității asupra evoluției demografice a României" în *Viitorul social*, 80, nr. 3, 1987
22. "Types de familles rurales", în *Studia, Philosophia*, 32, nr. 1, 1987
23. "Rezultate ale unor investigații privind absențele studenților de la activitățile didactice" în vol. *Tineret, educație, participare*, editat de Centrul de Cercetări pentru Problemele Tineretului, Bușteni, 1988, vol. III, p. 222-237
24. "Familii rurale și mod de trai" în *Stiluri de viață. Dinamica lor în societatea contemporană* (coord. I. Rebedeu și C. Zamfir), București, Ed. Academiei, 1989, p. 116-135 (în colab. cu I. Aluaș)

25. "Studiu introductiv" la vol. Raymond Boudon, *Texte sociologice alese*, București, Ed. Humanitas, 1990, p. 5-24, (în colab. cu I. Aluaș)
26. "Funcțiile școlii în noile condiții democratice din România", în *Studia, Sociologia-Politologia*, 35, nr. 1, 1990, p. 3-11
27. "O anchetă rurală asupra mobilității potențiale și a percepției diferențelor de mod de trai" în *Studia, Sociologia - Politologia*, 35, nr. 1, 1990, p. 31-42, (în colab. cu Alin Teodorescu)
28. "Notă asupra unor proceduri de estimare a migrației nete", în *Studia, Sociologia-Politologia*, 35, nr. 2, 1990, p. 36-45
29. "Învățământul sociologic clujean", în *Studia, Sociologia-Politologia*, 36, nr. 1-2, 1991, p. 131-139
30. "L'enseignement sociologique de Cluj. Présent et perspectives" In vol. *Rencontre internationale sur l'enseignement de la sociologie, Cluj (Roumanie), 11-13 avril 1992. Actes*, Cluj-Paris, AISLF, 1992, p. 67-82 (în colab. cu I. Aluaș)
31. "Aspecte demografice în Transilvania la începutul secolului al XX-lea", în *Sociologie Românească*, Serie Nouă, IV, nr. 2, 1993, p. 171-186
32. "Destructure and Restructure of Agriculture in Romania " în *Studia, Sociologia-Politologia*, 38, nr. 1, 1993, p. 15-24.
33. "De la Malthus la Weber. Controlul nașterilor și raționalitatea societăților moderne", în *Studia. Sociologia-Politologia*, 38, nr. 2, 1993, p. 3-12
34. "Elet a Nyugati Kárpátokban - A hagyományos életforma változásainak néhány kérdése" (în colaborare cu Ion Aluaș și Mezei Elemér) în *HITEL. Erdélyi Szemle*, 3-4, mai-august, 1994, p. 34-63.
35. "Învățământul superior între inerție și schimbare" (în colaborare cu Maria Dan, Mezei Elemér și Veres Enikő), în *Revista de Cercetări Sociale*, anul 2, nr. 1, 1995, p. 51-64.
36. "Stratification sociale et restructuration des sociétés de l'Europe de l'Est", în *Les Balkans et l'Europe face aux nouveaux défis, Actes du colloque de l' AISLF, 3-6 mars 1994, Sofia*, Paris, IRESCO, 1995, p. 65-72.
37. "The Family Farm in Romania Today: Present and Future Perspectives" (în colaborare cu Andrei Roth), în *Estern European Countryside*, nr. 1/1995, Torun, Polonia, p. 113-121.
38. "Evoluția populației Munților Apuseni", în *Sabin Manuilă. Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între secolele XVI-XX* (coord. S. Bolovan și I. Bolovan), Cluj-Napoca, Fundația Culturală Român/Centrul de Studii Transilvane, 1995, p. 96-112
39. "Îmbătrânirea demografică a ruralului" (în colab. cu E. Mezei) în *Satul românesc contemporan* (coord. Maria Fulea et al.), București, Editura Academiei Române, 1996, p. 145-158
40. "Evoluția structurii etnice și profesionale a populației județului Covasna, între 1850 și 1992" (în colaborare cu Maria Semeniuc și Mezei Elemér), în *ANGVSTIA*, 1, 1996, p. 273-289
41. "Funcțiile municipiului Cluj-Napoca în teritoriu. Prezent și perspectiva anului 2010", în *Studia, Sociologia*, nr. 1-2, 1995-1996, p. 3-22 (în colaborare cu V. Dâncu)

42. "Considerații asupra mărimii și posibilelor evoluții demografice", în *Studia, Sociologia*, nr. 1-2, 1995-1996, p. 23-32
43. "Binnenmigration und Bevölkerungsprozesse in Rumänien" în Wilfried Heller (coord.), *Migration und sozioökonomische Transformation in Südosteuropa* (Südosteuropa – Studien, Band 59), Südosteuropa-Gesellschaft, München, 1997 (în colab. cu R. Poledna)
44. "Internal migration in Romania", în Wilfried Heller (coord.), *Romania: Migration, Socio-economic Transformation and Perspectives of Regional Development*, (Südosteuropa – Studien, Band 62), Südosteuropa-Gesellschaft, München, 1997 (în colab. cu E. Mezei)
- 45 "Considerații asupra migrației interne din România (1948-1996)", în vol. *Lucrările științifice ale Universității din Petroșani, Științe socio-umane*, Ed. Universitas, Petroșani, p. 12-33, 1999 (în colab. cu E. Mezei)
46. "Asupra unor aspecte ale migrației interne din România", în *Sociologie Românească*, nr. 3/1999, p. 5-37 (în colaborare cu E. Mezei)
47. "Poverty in Romania" in Yogesh Atal (ed.), *Poverty in Transition and Transition in Poverty*, New York, Oxford: Berghahn Books; Paris: Unesco Publishing, 1999, p. 102-199 (în colab. cu L. Popescu)
48. "Recent Demographic Development in Romania" în Kucera, T., Kucerova, O. V., Opara, O. B., Schaich, E. (Eds.), *New Demographic Face of Europe*, Springer, 2000, p. 267-286 (în colab. cu C. Mureșan)
49. "Starea demografică a României, în context european. Posibile politici demografice și consecințele lor" în E. Zamfir, I. Bădescu, C. Zamfir (coord.), *Starea societății românești după 10 ani de tranziție*, Ed. Expert, București, 2000, p. 193-213
50. "Evoluția populației și a rețelei de localități în Transilvania în perioada 1880-1910", în *Studia, Historia*, nr. 1-2, 2000, p. 101-121 (în colab. cu E. Mezei, M. Semeniuc)
51. "Structura etnică a Transilvaniei la finele secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, în conformitate cu datele recensămintelor din epocă", în *Studia, Sociologia*, nr. 1-2, 1999-2000, p. 3-22
52. "The impact of economic restructuring in mono-industrial areas: strategies and alternatives for the labor conversion of the formerly redundant in the Jiu Valley, Romania", în *Studia, Sociologia*, nr. 1-2, 1999-2000, p. 23-41 (coautor, cu D. Chiribucă, M. Comșa, V. Dâncu)
53. "Despre oportunitatea adoptării în România a unor măsuri de politică demografică", în *Annales Universitatis Apulensis-seria Sociologie*, nr. 1, 2001
54. "Sinkende Geburtenraten in Rumänien", în *Der Donauraum*, (Wien) 4, 2001, p. 74-88
55. "The Social Construction of Romanian Poverty: The Impact of Ethnic and Gender Distinction" în Emigh, R. J. și Szélényi, I. (eds.), *Poverty, Ethnicity, and Gender in Eastern Europe During the Market Transition*, Praeger, Westport/London, 2001, p. 123-156 (în colab. cu N. Magyari, E. Magyari-Vincze, L. Popescu)
56. "Câteva considerații asupra evoluției mortalității, pe baza studiilor demografice recente" în *Annales Universitatis Apulensis, Seria Sociologie*, 2, 2002, p. 3-10
57. "Sondajul. Câteva reflecții asupra unei metode controversate", în *Caiete Sociologice*, nr 1, 2003, p. 13-27

UNE REORIENTATION DE L'ÉCOLE SOCIOLOGIQUE DE CLUJ

TRAIAN VEDINAȘ

ABSTRACT. A Reorientation of the Sociological School of Cluj.

Following his doctoral specialisation at the Sorbonne, Traian Rotariu assimilated the mathematical methods applied to sociological research. His 1977 thesis *Education et mobilité. Recherches formelles sur la relation entre la mobilité sociale et le système d'enseignement*, under the guidance of prof. Raymond Boudon proves our statement. Romanian version of the thesis *Școala și mobilitatea socială în țările capitaliste dezvoltate* from 1981 was a cornerstone for formal, mathematical research in sociology resulting in a re-orientation of the sociological school of Cluj from its encyclopedic tradition (of George Em. Marica, Eugeniu Sperantia, Ion Aluas, Achim Mișu) to the modern spirit of mathematical rigor.

Par Constantin Studeteanu, George Em. Marica, Eugeniu Sperantia et Virgil Barbat, l'école sociologique de Cluj a un profil encyclopédique. Constantin Studeteanu a été préoccupé de l'histoire de la sociologie; il a présenté pour le public roumain la sociologie d'Auguste Comte et d'Emile Durkheim dans une manière historiographique. Tout alors, George Em. Marica a des écrits d'études historiographiques sur la sociologie allemande et roumaine de 19ème siècle et aussi une étude érudite sur le village comme "structure physique et social"¹.

Eugeniu Sperantia qui a écrit un petit traité de métaphysique en français² est connu dans la sociologie roumaine comme un auteur d'ouvrage avec une problématique très générale spécifique pour une sociologie dialectique érudite. La sociologie de Virgil Barbat a été élaborée dans la même manière.

Après 1964, par Ion Aluas, l'école sociologique de Cluj découvre la sociologie française. Cette découverte a deux directions, une direction pragmatique qui a été représentée par une anthologie³ avec des études signées par Georges Gurvitch, Georges Balandier, Henri Mendras, Jean Stoetzel, Raymond Aron, Raymond Boudon, Pierre Bourdieu, Claude Lévi-Strauss, Claude Passeron, Placide Rambaud, Alain Touraine etc. et une direction méthodologique représentée par les ouvrages de Traian Rotariu *Școala și mobilitatea socială în țările capitaliste dezvoltate* (L'école et la mobilité sociale dans les pays capitalistes développés) (1980), *Curs de metode și tehnici de cercetare sociologică* (Cursus des méthodes et des techniques de recherche sociologique) (1986, 1991, 1994), ouvrages qui ont réorienté le profil de l'école sociologique de Cluj sur une modernité vivante duquel coordonné se retrouve dans la spécialisation de Traian Rotariu à l'école doctorale de

Sorbonne avec Raymond Boudon fondateur de l'individualisme methodologique⁴ dans l'histoire de la sociologie moderne et contemporaine.

Traian Rotariu a étudié à l'Université "Babes-Bolyai" de Cluj les mathématiques (1965) et la philosophie (1972). Après une activité de sociologue au Laboratoire de Sociologie de L'Université de Cluj fondé par Ion Aluas, Traian Rotariu a bénéficié d'un stage doctoral (1974-1977) à L'Université Paris V (Sorbonne)⁵ stage qui a été finalisé par le thèse: *Education et mobilité. Recherches formelles sur la relation entre la mobilité sociale et le système d'enseignement* (1977). Cette thèse a été élaborée sur la direction de Raymond Boudon. Dans un *Avant-propos* à l'*Education et mobilité ...*, Traian Rotariu a précisé: "L'auteur de la présente thèse a le devoir d'exprimer sa profonde gratitude à M. le professeur Raymond Boudon, qui a dirigé son travail d'un bout à l'autre, en lui fournissant d'abord un sujet dont il mesure maintenant tout l'intérêt en lui disant aux différentes étapes de pertinents conseils et observations dont il a tiré le plus grand profit, autre que, comme il est souligné ci-dessous, la thématique développée et la méthode sont largement inspirées de son excellent ouvrage, *L'inégalité des chances* (1973)"⁶.

Grâce à cette référence qui n'existe pas dans l'édition roumaine de thèse⁷, nous pouvons retenir quelques idées de *L'inégalité des chances*, une ouvrage représentative pour une nouvelle paradigme – «l'inégalité des chances» et pour l'application d'analyse mathématique sur la mobilité sociale. La paradigme d'inégalité de chances, une paradigme créée de Raymond Boudon par une innovation méthodologique est aujourd'hui utilisée pour l'analyse sociologique des divers systèmes d'enseignement et leurs développements modernes.

Pour comprendre l'application d'analyse mathématique sur un fait sociale – la mobilité sociale et son rapport avec l'éducation dans les sociétés industrielles – est nécessaire de connaître cette conception dans l'explication de Raymond Boudon. Nous trouvons une sorte de cette référence dans une étude de sociologie française sur l'importance de l'utilisation de la notion de cause en sociologie. Cette utilisation est résumée ainsi. "Tout d'abord, il est possible de montrer que l'utilisation de la notion de cause en sociologie peut-être associée à une définition formelle dépourvue d'ambiguïté. En second lien, il est *stricto sensu* impossible de démontrer l'existence d'une relation causale dans une situation nonexperimentale, si on n'entend pas que cette démonstration doite être indépendante de tout postulat. En particulier, il importe de voir que les ressources des méthodes mathématiques plus puissantes n'ont généralement pas pour effet de réduire le nombre des propositions indémonstrables qu'il est nécessaire d'admettre dans une analyse donnée. Si on désire se passer de certains postulats indésirables ou incertains, il faut plutôt tenter d'imaginer d'autre mode d'observation. Bref, les méthodes mathématiques ne servent aucune manière à combler la distance infranchissable entre les situations expérimentales. Elles permettent seulement d'analyser des données dans la complexité est telle qu'elles dépassent les ressources de l'intuition"⁸.

L'analyse par les méthodes mathématiques est présentée dans *L'inégalité de chances* mais l'essence de cet ouvrage se retrouve dans une corrélation profonde entre la méthodologie et la pertinence paradigmatique. Cette corrélation se réfléchit sur le rapport entre la mobilité sociale comme fait social total et l'analyse mathématique de système d'enseignement, une réalité particulière de système social.

De la perspective de l'inégalité des chances, la mobilité sociale se présente «comme la résultante d'un système complexe de variables» qui se peut ébaucher dans un nombre limité de thèmes spécifiques:

«- La position sociale, variable qui détermine les possibilités de survie aux différents niveaux scolaires, en combinaison avec d'autres variables,

- L'héritage culturel variable qui détermine le niveau de réussite scolaire, contribue à déterminer le niveau scolaire

- La structure sociale,

- L'intensité de l'effet méritocratique (influence du niveau scolaire sur le classement social),

- L'intensité de l'effet de dominance (influence de l'origine sociale, pour un niveau scolaire donné),

- La structure scolaire (distribution des individus en fonction du niveau scolaire),

- L'évolution de la structure scolaire,

- La fécondité différentielle.

Il s'agit d'une ébauche dans la mesure où les informations empiriques dont nous disposons ne permettent pas de donner à cette théorie une forme plus précise et plus complète.»⁹

La thèse de Traian Rotariu: Education et mobilité ... n'a pas développé le paradigme de l'inégalité des chances, mais sur la recherche formelle sur les problèmes méthodologiques. Le langage mathématique et l'analyse de type mathématique sont des éléments dominants de cette recherche. La formalisation en formules de base, le paradoxe d'Anderson, le modèle simple de Boudon, le modèle complexe de Boudon, l'analyse de corrélation sont expliquées et appliquées pour l'introduire dans la recherche sociologique roumaine.

Par cet effort, aujourd'hui très connu dans la sociologie roumaine, Traian Rotariu a créé la possibilité d'affirmation à une nouvelle direction de la sociologie roumaine, une direction et corrélation profonde avec la sociologie française. Cette direction développée timidement entre 1980 et 1989 dans la sociologie roumaine. Après 1990 se produit l'explosion méthodologique de la sociologie roumaine se produire, maintenant nous pouvons découvrir une véritable «renaissance», qui n'a pas pu s'affirmer sous la contribution de Traian Rotariu et de son travail de réorientation à l'école sociologique de Cluj.

BIBLIOGRAPHIE

1. Traian Vedinas, *Introducere in sociologia rurala*, Polirom, 20091, p. 44-46.
2. Eugeniu Sperantia *Metaphisique*, Sibiu, 1942.
3. Ion Aluas, Ion Dragan *Sociologia franceza contemporana*, Ed. Politica, 1971.
4. Friedrich Jonas *Histoire de la sociologie des lumieres a la theorie de sociale*, Larousse, 1991, p. 471.
5. Ștefan Costea *Sociologi români. Mică enciclopedie*, Ed. Expert, 2001, p. 389.
6. Traian Rotariu *Education et mobilité. Recherches formelles sur la relation entre la mobilité sociale et le système d'enseignement*, Université V, Sciences humaines Sorbonne, Paris, 1977.
7. Traian Rotariu *Școala și mobilitatea socială în țările capitaliste dezvoltate*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
8. Raymond Boudon, *Les relations causales: problèmes de définition et de vérification*, "Revue française de sociologie", VIII, 1967, p. 395.
9. Raymond Boudon *L'inégalité des chances: La mobilité sociale dans les sociétés industrielles*, Arman Collin, 1973, p. 185.

CONSIDERATIONS ON THE ROLE OF SCHOOL IN SOCIAL MOBILITY

TRAIAN ROTARIU

ABSTRACT. Considerations on the Role of School in Social Mobility.

The author reconsiders some of the ideas of his PhD thesis, sustained in 1977 in Sorbonne with professor Raymond Boudon, about the relationship between school and social mobility. It is argued that this specific topic – although not appealing for sociologists these days as it was in the '50-'70 – has a remarkable high stake for contemporary sociological research given the fact that the problem of inequality/equality or the problem of social chances will be always a matter of debate or of comparative studies. The author states the thesis he sustained three decades ago are still standing, even in the lights of the new theories or new empirical findings.

Three decades have passed since I had the privilege to meet professor Raymond Boudon, and benefit from his support for my doctoral studies on the relationship between school and social mobility. The choice of the topic was not arbitrary: he had recently published a book¹ that rapidly gained attention and appreciation from those preoccupied with the problem of social mobility, and remained internationally recognized until nowadays.

As a young scholar coming from a virtually different world, where one could hardly access information about recent developments in the field of sociology, the topic of social mobility was entirely novel for me and I started to explore it with great interest. It became the central concern of my doctoral dissertation², sustained at the University of Sorbonne. Unfortunately, the study has never been published in French, and only a shorter book-version was printed later in Romanian³. Given that the French original was available to the public only at a library from Paris, and there were no second editions in any other language but Romanian, the content of my study was known only by a small group of specialists and seldom cited outside of the borders of Romania⁴.

After obtaining the doctoral degree, I returned to Romania and found myself again in the intellectual environment imposed by the totalitarian regime, which gave no room for my research topic. Thus, I had to shift my attention towards other domains, less sensible to ideological constraints, and decided to focus on methodological issues and the field of demography. My research on social mobility had been interrupted for a considerable period of time, and although after 1990 I returned to its study, it

¹ Boudon, Raymond, 1973, *L'inégalité des chances*, Paris, Armand Colin

² Rotariu, Traian, 1977, *Education et mobilité sociale*, thèse de doctorat, Université Paris V, René Descartes

³ Rotariu, Traian, 1980, *Școala și mobilitatea socială în țările capitaliste dezvoltate*, București, Editura științifică și enciclopedică

⁴ A notable exception is its citation and comments by Pierre Weiss in *La mobilité sociale*, 1986, la Presses Universitaires de France, *Que sais-je?* Series

no longer represents my principal focus of interest. Nevertheless, given that many of the arguments developed so long time ago proved out to be still valid, I considered necessary to write this short text for the present volume and elaborate on some ideas from my doctoral work in the light of recent research on the topic.

The Problem of Social Mobility

The study of social mobility constitutes one of the major preoccupations in the domain of sociology, although it no longer occupies the central position it had in the 1960s and 1970s. However, the topic gains more and more attention due to the fact that liberal ideologies prevailed upon felt-wing ones, which lost their credibility as Marxists regimes failed to provide viable practical alternatives to the principles of a capitalist society, based on the liberal view on the organisation of economic, political, and social life. Its importance emerges from the fact that the problem of social mobility is ultimately identical with the problem of the equality/inequality of social chances of individuals, as it was frequently stated. The possibility to move in the *social space*, to use this rather general but nevertheless suggestive expression of Sorokin⁵, is always evaluated with respect to the initial social position; consequently, social mobility refers to the difference between the trajectories of individuals, the difference between the chances to end up at certain destinations when having different starting-points.

The picture becomes clear when *the intergenerational mobility* is concerned, in other words when the initial position is assumed to be the social status of the family in which the individual was born and socialised, and the destination is his own social status during adulthood. The word *status* has a general meaning in this context, it might refer to different ways in which the social, cultural, economic or other situation of the individual or his reference group can be mapped in the social space. The most frequently used variable in order to locate individuals is their occupational status, which is assumed to imply a certain level of prestige, education, income, relational capital, etc.

Intergenerational mobility means thus the possibility that individuals born and developed in a certain social environment will finally attain different social positions; in other words, it evaluates the extent to what starting positions are predictors of destinations, the relative importance of *ascription* versus *achievement*. When social spaces are hierarchical, and studies of social mobility commonly use such hierarchies, it can be said that achieving a superior position is in general desirable. Therefore, if attained statuses are influenced by original social positions, there will be an inequality of chances between individuals with different starting points.

The inequality of chances is a type of inequality that cannot be as easily argued and justified as basic inequalities that become evident during processes of social stratification. Basic inequalities consist of mostly inborn interpersonal differences in the possession of certain socially valued characteristics, and they are employed to justify the unequal distribution of individuals on the social ladder. In this sense, hierarchies have *functional* legitimacy, they are necessary for the good functioning

⁵ Sorokin, Pitirim, 1959, *Social and Cultural Mobility*, Glencoe, Illinois, The Free Press

of social mechanisms and the society as a whole. However, this argumentation of functionalist theorists cannot justify the inequality of chances and consequently the problem of social mobility remains a major challenge for social scientists.

Left-wing ideologies (Marxism, neo-Marxism, etc.) usually focus on the problem of absolute inequalities, and tend to ignore the ways in which the members of various social classes are recruited. These ideologies essentially blame the phenomenon of social hierarchisation, the division of societies into dominated (exploited) and dominating (exploiting) classes. To put it shortly, left-wing ideologies militate for practical measures aimed at reducing absolute inequalities, whereas liberal ideologies promote the equalisation of social chances or at least the diminishing of the inequality of chances.

Already during the “classical” period of social stratification and mobility studies, encompassing the 1950s and 1960s, there was a noticeable difference between the approaches of European and North American social scientists. For the former, the social space is defined in terms of a class structure, where social class belonging can be identified on the basis of a set of variables, among which occupation was seen as crucial. Although apparently marked by the Marxist ideology, rather influential during that period, this approach cannot be reduced to the Marxist vision on stratification given that it was embraced by scholars who had no affiliation with that stream of thought. The names of Raymond Boudon (France) and John Goldthorpe (the United Kingdom) ought to be mentioned in this context, the latter being a prominent fellow of the Nuffield College, well known for its contribution to the study of social stratification and mobility during the last decades. Closer to the Marxist perspective are the works of Pierre Bourdieu and Erik Olin Wright, who promoted “European” ideas on the American continent, a proof that the distinction in terms of continental belonging is highly generalising, giving room to exceptions and unexplained details.

The conception on the nature of social stratification has important implications for the concrete analyses of mobility phenomena. On one hand, every movement in the social space becomes a “leap”, a change of the social status, the crossing of a border, in other words the achievement of a new quality. On the other hand, such a social structure ought to possess a certain level of simplicity, the hierarchy has to contain only a limited number of classes – usually less than 10-15 possible class positions are considered – otherwise the study of the mobility matrix becomes impossible. The main instrument of analysis is the *mobility table*, a quadratic table containing the initial positions in the rows and the destinations in the columns. If the social classes are put in a hierarchical order, from the bottom positions to the upper ones, the main diagonal will contain the flows of immobile persons in each class, i.e. those who start from a certain position and end up at the very same position, and the rest of the cells contain the flows of persons who changed their positions, i.e. *the mobility flows* or *mobility flux*. This approach to the analysis of mobility has also considerable implication for the methods employed in order to measure the degree of mobility, both cross-sectionally and longitudinally. It is about estimating the intensity of social mobility, or social fluidity, and describing its changes over time; implicitly, this refers to the directions considered desirable or predictable within the framework of different theories.

The American approach on social stratification builds on using quantitative variables which measure the positions of individuals according to income, prestige (measured on a score of prestige), education (number of years of schooling) or other variables considered to be responsible for determining social status, which can be measured on metric scales: interval or ratio scales. Such a representation of the social space leads to the assumption that mobility is a continuous gradual movement from one score to another, a quantitative rather than qualitative change. An act of mobility can be thus measured as the difference between two numerical values, the score of a variable at the starting point and the score attained at destination. The degree of correspondence between the positions on the two scales (origin and destination), in other words the degree of social immobility, is approximated by the coefficient of correlation between the two variables.

The consequence of the above-described approach is that phenomena of social mobility frequently lose their priority in social investigation, becoming part of the larger concern for status attainment. The classic model of such research design can be found in the well-known work of Blau and Duncan⁶ from the 1960s, which focuses on the relations among a set of variables by using the so-called *path analysis*. This type of analysis concerns the establishment of relations of influence (determination) existing among several variables, and the estimation of the intensity of direct influence that variables exercise upon each another. Simple correlations coefficients are insufficient for these estimations, given that they encompass both direct and mediated influences. Variables that account for social mobility (e.g. the occupation of the father and that of the respondent in the study of Blau and Duncan) constitute only one set of the 5-6 variables that enter the path analysis and which permit the measurement of both direct and indirect influence that the position of origin exercises upon the individual's destination. Even though the central variable in the model (the predicted variable) is the social status of the individual, the initial position is just one of the predictors in the model, thus the relationship between the two variables *per se* is not the central concern of the analysis; the problem of social mobility melts in one of status attainment.

As previously stated, the problem of measuring the degree of *the inequality of social chances*, in other words the *degree of immobility* in a given society, constitutes one of the central themes of mobility studies. Nevertheless, this objective is only an intermediary one, generated by the pursuit to validate different theories that have in common the assumption that in the second half of the 20th century Western societies evolve towards the reducing of the inequality of chances, in other words the increase of the degree of social mobility. It is beyond the purpose of this paper to present these theories in details; however, it ought to be mentioned that empirical evidence does not sustain the thesis of the existence of such an evolution. Neither longitudinal studies, which look at the evolution of a particular society in time, nor cross-sectional studies, which compare societies with different levels of socio-economic development, offered so far convincing evidence that indicates significant changes in the degree of mobility.

⁶ Blau, P. și Duncan, O. D., 1967, *The American Occupational Structure*, New York/London/Sydney, John Wiley & Sons

Not all social theorist subscribe to the idea of *the constant flux*, to use the concept of Erickson and Goldthorpe⁷; several researchers try to give concrete examples that contradict these idea, employing new and more sophisticated statistical means in order to depict the existence of certain changes and evolutions⁸. In my view, even if modifications in the structure of social mobility can be attested, they do not necessarily converge towards one concrete direction; moreover, the extent of these modifications is not large enough to make certain that they actually exist, and they are not induced by the design of the research, by the way in which stratification variables were constructed and measures in different studies across societies and across time. To conclude, even if there is a progress in reducing the extent of the inequality of chances, this progress is so small that the results of data analysis are at the limit of statistical significance and the conclusions that can be traced do not reach the threshold of sociological significance.

This situation can be considered “normal” since the absolute inequality of chances between individuals occupying different positions on the social ladder evolves. In my view, when trying to explain the inequality of chances, absolute inequalities are often forgotten. Nevertheless, they are not independent of each other, and the former actually derives from the latter. There is an inequality of chances in attaining superior social positions because these are preferable in terms of income, power, prestige, types of the work performed, etc. and their attainment is the result of a social competition in which each individual or family employs the resources at their disposal so as they or their offspring might reach those social positions. Consequently, the larger discrepancies between starting situations exist, *ceteris paribus*, the larger those between final situations are expected to be. The bigger absolute inequalities are, the bigger relative inequalities of chances one may presumably find. Studies on social mobility should thus consider the evolution of absolute inequalities as well, among which the easiest to evaluate might be inequalities of income and wealth. While admitting that my overview of current literature is not comprehensive, I would like to mention that numerous studies indicate an increasing social polarisation in the developed countries or, at least, the persistence of the degree of economic inequalities⁹. In these conditions, one might normally expect a similar pattern of persisting or even increasing inequality of chances unless there is a social mechanism powerful enough as to compensate for the effects of absolute inequalities. The existence of such mechanisms is rather unlikely in contemporary developed societies, based on liberal principles of free-competition and opposing by their very nature regulatory measures. Only the experience of post-socialist countries could be revealing in this respect, given that communist regimes tried to abolish both absolute and relative inequalities by introducing some formal criteria for occupational and educational promotion.

⁷ Erickson, R. and Goldthorpe, J., 1993, *The Constant Flux: a Study of Class Mobility in Industrial Societies*, Oxford, Oxford University Press.

⁸ One of the most often cited works, seen as representative for those advocating the existence of a tendency of reducing dependency between attain social status and social origins is: Ganzeboom, H.G., Luijkx, R. și Treiman, D.J., 1989, “Intergenerational Class Mobility in Comparative Perspective” in *Research in Social Stratification and Mobility*, 8, p. 3-55

⁹ See Savage, M., 2000, *Class Analysis and Social Transformation*, Buckingham/Philadelphia, Open University Press

In another order of ideas, it ought to be said that during the late 1970s there was a methodological turn in the empirical studies concerned with the changes of mobility patterns, studies which commenced in the 1950s and continue nowadays as well. Until 1970, these studies, at least in the Europe, aimed at constructing an indicator of *net mobility* (*free-, exchange-, or circular-mobility*) by controlling for the *structural mobility* (or *forced mobility*) generated by the changes in the social structure between the two moments of the analysis.¹⁰ The problem of the distinction between structural mobility and net mobility, although essential for evaluating the degree of mobility in a given society, did not have an adequate solution: although present in theory, this differentiation could not be traced at the level of concrete mobility flows, i.e. at the level of the cells from mobility tables. Consequently, many researches renounced at using this type of mobility indices, and turn towards *the relative rates of mobility* that reproduce the so-called *social flux* or *social fluidity*. The purpose of the analyses is to determine the influence of starting positions on destinations by controlling for the marginal distributions, i.e. the changes of the social structure between the two points in time. The indicators used are *the odds ratios*¹¹, which mean *the rapport of relative chances* to attain a certain position and can be computed for each pair of cells from the interior of a mobility table on the basis of the rest of cells situated on the same row and column as the given pair. Odds ratios can be calculated thus without using the marginal distributions that account for structural changes. Building on the odds ratios, log-linear models can be constructed for the analysis of mobility tables.

Although the usage of log-linear models is an evident methodological progress, they also have some limitations that one ought to be aware of. The study of absolute social inequalities revealed that there were many modalities to measure these inequalities, every technique leading to different results, and none of them had absolute superiority in comparison with the others. The situation is rather similar, or even more complicated, in the case of evaluating relative social changes. By replacing mobility indices based on the distinction between net mobility and structural mobility with log-linear models, different aspects of the very same phenomenon (i.e. social mobility) came into light, and even minor changes became detectible. However, one should bear in mind that results produced by employing different techniques cannot be fundamentally different. If social mobility patterns knew significant modifications, independently of the structural changes, these would be most probably revealed by less sophisticated measures as well.

¹⁰ For an overview of statistical methods employed during the late 1960s-early 1970s see R. Boudon, 1973, *Mathematical Structures of Social Mobility*, Amsterdam/London/New York, Elsevier.

¹¹ Let us consider **a** and **b** the interior frequencies of a mobility table accounting for the number of individuals having the original social class C_i who attain the social classes C_i and C_j respectively. Correspondingly, **c** and **d** are the numbers of individuals who originate in C_j and attain C_i and C_j . The *odds ratio* in this case is $\theta = ad/bc$. It is considered that this statistical measure was introduced by Leo Goodman at the beginning of the 1970s. In reality, similar measures had been used for a considerable time before, for example in Kendall's association coefficient, $Q = (ad-bc)/(ad+bc)$, which can be expressed as $Q = (\theta-1)/(\theta+1)$.

Education as an intervening variable

The most widely invoked representation of the role of the school in social mobility is that of a chain of three subsequent variables: the original status (O), the qualification received at graduation (E), and the status attained by the individual at a certain point of her or his life (S). This constitutes a typical model of describing the influence of selected variables on an dependent variable (S), which aims at revealing the social mechanisms responsible for status attainment. The model also constitutes a way to approach social mobility, given that by introducing both O and E it controls for the difference between O and E, a variable accounting for mobility. The classic reasoning underlying the model is the following:

(i) Individuals start at a certain social position, O, and attain a certain educational qualification, E. Given the disparities between economic and symbolic resources, as well as between value-systems at the social positions of origin, individuals might obtain educational qualifications that correlate with their origins: this is the problem of *the inequality of educational chances*¹². At the same time, the school system appeals to many skills and personal abilities that do not depend on the environment in which children were socialized, and therefore the relation of dependency between original positions and educational qualification is not perfect: schools facilitate the access of significant proportions of people with different initial statuses to higher levels of educational qualification.

(ii) The level of the educational qualification received (E) is a good predictor of the future social position of the individual (S). In modern societies, the educational system became a very effective means of status allocation. At the same time, there is large consent to attribute an increasing role in status attainment to formal education, given that it is regarded as a “democratic” mechanism, seemingly very transparent, which replaces the pre-modern forms of status allocation through *ascription* rather than *achievement*. By allocating social status on the basis of formal education, i.e. the diploma received, the society is considered to gain the virtue of being *meritocratic*¹³.

(iii) If social status depends on the educational qualification, and the educational qualification on the original social status, by reducing the inequality of educational chances the inequality of status attainment will be reduced, in other words social mobility should increase.

The above argumentation stood at the heart of expectations of many sociologists from the early decades of social mobility research, predicting the increase of social mobility on the basis of factual data on the expansion of formal

¹² The inequality of educational chances is used as an umbrella-term for different theories that try to explain the relative advantages/disadvantages in educational performance of pupils with different social background.

¹³ The term meritocracy is far from being univocal. In the present paper, two of its meanings are concerned. (1) A society is “more meritocratic” when, after attaining a certain educational qualification, the status of individuals depends mostly on their diplomas and only to a small extent on their original social positions. In other words, when controlling for educational qualification, the relation between social origins and attained status disappears. (2) A society is “more meritocratic” when the attained social status of individuals is best predicted by their educational qualification. Perfect meritocracy is achieved when social status is fully determined by educational qualification.

education and the presumption of decreasing educational inequality¹⁴. However, the results of the empirical research did not meet their expectations. Let us look at two of the potential explanations.

First, no social system can be perfectly meritocratic, in none of the senses suggested by our definition. On one hand, no society has been discovered so far in which after controlling for educational qualification the dependency between the original social status and the final social status of the individual disappears. On the other hand, it is impossible to achieve a relation of perfect dependency between the level of educational qualification and the social status attained by the individual. There are many types of activities that can be undertaken while having different types and levels of educational qualification, and they might lead to various social positions generated by prestige or popularity, wealth or income, power or influence, etc. Consequently, *ascription* does play a role in modern societies as well, the economic and symbolic inheritance of an individual matters – although it ought to be added that it matters less than it did in pre-modern times. However, there is no guarantee that once the current degree of dependency between the original status of the individual and the attained social position was achieved it will remain constants, and the possibility that it will strengthen at certain periods cannot be excluded. In other words, the influence of schooling cannot replace entirely the influence of social origin because the intellectual abilities of children are not always sufficient to convert the resources of their family background in symbolic resources offered by the school and the latter are not always necessary for attaining a certain social status.

Second, even if assuming that the society is perfectly meritocratic, i.e. the original social position influences the attained status only indirectly, through the educational qualification obtained, the conclusion from point (iii) remains valid only when *ceteris paribus* is added. A society has higher mobility than another one if it has a lower inequality of educational chances, all other conditions relevant for the problem of social mobility being equal. Nevertheless, which are these relevant conditions or factors? One might think of many such factors, and the American literature on social mobility offers good illustrations in this sense: the occupational status of the mother (not only that of the father, which is usually taken into account), the educational level of parents, race, religion, residential area, etc. Even simpler models clearly highlight the issues at stake.

Let us measure the intensity of the relation between two variables with the correlation coefficient r ; under the assumption of perfect meritocracy, in other words of the independence between the variables S and O when controlling for E , we obtain a relationship that can be described by the formula¹⁵:

$$r_{OS} = r_{OE}r_{ES}$$

¹⁴ See Boudon, R. *L'inégalité des chances*.

¹⁵ In the case that r is the Bravais-Pearson correlation coefficient, the relationship can be obtained through the nullification of the partial correlation between O and S , when controlling for E . The formula is valid for association coefficients as well, in other words when variables are measured on qualitative scales, given that the transition matrix (OS) is equal to the product of matrices (OE) and (ES).

The correlation between the social origin and the attained status, which reflects the degree of immobility, equals to the product of the correlation between social origin and educational qualification and the correlation between educational qualification and attained status. In this formula, reducing the inequality of educational chances means reducing the value of r_{OE} , whereas *ceteris paribus* means holding constant the value of r_{ES} .

The influence of the coefficient r_{ES} , which reports on the correlation between educational qualification and the social status attained, is equally important for determining the value of r_{OS} (degree of social immobility) as the coefficient r_{OE} (the inequality of educational chances). Unfortunately mobility studies, as well as theories and explanatory-models of social mobility often focus only upon the former factor, the inequality of educational chances, and give much less attention to or even omit the latter factor, the relation between educational qualification and status. One might seldom find analyses that go beyond superficial generalisations stating that in modern societies the role of education for status attainment is more and more important. In terms of the above formula, this would mean the increase of the coefficient r_{ES} during this period. However, the increase of r_{ES} leads to counter-intuitive results with respect to the degree of social mobility: the more the attained status depends on education, i.e. the society is more meritocratic in the second sense of this term, *ceteris paribus* the higher the degree of immobility in the society. In this context *ceteris paribus* means that the coefficient r_{OE} is held constant, i.e. the degree of inequality of educational chances remains unchanged.

The conclusions¹⁶ of the above argumentation can be easily drawn:

- A) From the practical point of view, the diminishment of the inequality of educational chances can be counterbalanced by an increase of the dependency between educational qualification and attained status, the conjunction of the two factors leading to a quasi-constant level of social mobility.
- B) From the normative point of view, the diminishment of the inequality of educational chances has positive consequences on social mobility; the democratization of education means not only the liberalization of the access to goods of their own right, but also to instruments for obtaining other goods, in our case superior social status.
- C) If a society contains mechanisms that generate inequalities of education chances, it will be more likely to have great inequalities of social chances when it is meritocratic, in the sense that the status attainment largely depends on educational qualification. In such a society, the degree of immobility will be maximum when the meritocracy is perfect, i.e. social status is entirely determined by educational qualification.
- D) In the above case, when r_{ES} equal one, and:

$$r_{OS}=r_{OE}$$

¹⁶ These conclusions remain valid even in the absence of the perfect-meritocracy assumption (in the first sense of the concept), i.e. when the relationship between attained social status and original position is more complex than the one reported by the model. Perfect meritocracy was assumed only to make a simpler and more transparent argumentation.

The level of immobility is equal with the level of the inequality of educational chances. However, the letter cannot attain a maximum level given that the value of the coefficient is far from one. This is true because, as argued before, the school values individual characteristics and abilities which are not necessarily induced by the social environment of origin. Thus, educational institutions have also a positive role in the generation of social mobility.

The ideas outline above have a crucial importance for social mobility analysis. However, they report only on one of the dimensions of the relationship between school and social mobility, trying to answer the question *how the degree of social mobility in a given society is influenced by the degree of inequality of educational chances*. This problem might have several facets: If the inequality of educational chances is reduced, can we expect an increase in social mobility? If access to educational qualification is more democratic, will social chances be more equal? From the practical point of view, this means to look at the variation of two indicators (better to say to sets of indicators) and estimate the extent to which they change simultaneously (analysis of concomitant variations). Unfortunately for social research, societies are too complex to submit to such simple comparisons and it is virtually impossible to secure that all other factors that might hold on influence on social mobility are the same in the societies compared. Therefore the conclusion that indicators of social mobility are not sensitive to the decrease of the inequality of educational chances is not valid.

In another order of ideas, regardless of the formal statistical relationship, it is not difficult to realise that mechanisms of status-attribution on the basis of educational qualification are not independent of the existence of an inequality of educational chances. It is rather utopian to believe that modern societies, however democratic they might be, evolve towards perfect mobility. As argued before, stratification always induces a certain level of immobility produced through social mechanisms¹⁷ which are well articulated and accepted by the prevailing normative and value-system. In the case that the school has not only the role to give educational diplomas but also social statuses, *it becomes a part of the mechanism that reproduces the social structure* and it fulfils its role exactly by means of the inequality of educational chances. Thus, it not reasonable to expect a total elimination of the inequality of educational chances without renouncing to the role of diploma for status-attainment and the “invention” of a new mechanism of status-attribution.

Consequently, the school is at the same time a mechanism of social reproduction, as Bourdieu argued¹⁸, and a facilitator of social mobility. These contradictory functions derive from the fact that the school takes the role of status-attribution concomitantly with the role of decreasing initial social inequalities by

¹⁷ Although terms such as “mechanisms”, “functions”, “instruments”, etc. might be frequently used in these paragraphs, they serve only as linguistic-shortcuts and do refer to the embracement of a functionalist conception on society and social stratification. These regularities ought to be interpreted as results of the actions of individuals, materialised in rules, norms, institutions, and other forms of regulation and organisation specific for a given society.

¹⁸ Bourdieu, P. and Passeron, J.-C., 1970, *La reproduction*, Editions de Minuit, Paris

giving a chance of upward social mobility to those who possess inborn abilities and are ready to invest in them. The attained social status can be thus higher or lower than the one obtained through mechanisms of status inheritance from parents to children. The market of educational qualifications becomes a field of confrontation between descendents from families with very different resources, and obtaining a diploma does not depend solely on the material and cultural resources of the family of origin, but also on individual characteristics which do not necessarily derive from these.

This ambiguity with respect to the role of school in social mobility permitted social thinkers to give many different and often contradictory interpretations to it. From the point of view of Bourdieu, the school is an institution that not only transmits or transfers inequalities from parents to children, but also legitimates these inequalities. From the opposite point of view, that of an ultra-optimist liberalism, the school has a decisive contribution for eliminating the inequalities of chances between individuals having different social origins. The truth might lie somewhere in the middle, and the complexity of the relationship between the three variables described above (original social position, educational qualification, and attained social status) might be even higher than it is generally assumed. This is the reason for turning now to other dimensions of the relationship between education and social mobility, which benefited from less attention in the studies concerning this topic.

The Development of the Educational System and Social Mobility

It is known that during the 19th century, but especially during the 20th century, the educational system developed rapidly and the proportions of students at different educational level increased sharply. After the Second World War, in Western societies there was a real boom of higher education attainment. This development cannot be separated from the processes through which the school is invested with an increasing role in the professional formation of the youth and in social-status attribution. In this way, there is an increasing demand for formal education and, concomitantly, a devalorization of diplomas. The very same level of educational qualification might have a different (i.e. lower) value for status-attainment as time passes. A good example in this respect is the high-school diploma, which in the past offered a relatively superior social position, especially for middle-class women which might have used for a successful marriage, whereas for the generations after the war having a high-school diploma becomes more and more common as university education expands.

As university level education becomes mass-education there is an emergent stratification of higher-education diplomas, and distinctions are traced according to graduating only three-years (or college-level), having a Bachelor's or a Master's degree, obtaining the title of Doctor, and engaging in post-doctoral qualifications. This leads to formal changes in the process of selection, the drop-out occurs at higher educational levels although the mechanisms of selection remain essentially the same: the educational performance at the previous level to the selection-point (performance which correlates with the social origin of the person). Thus the social status of the family still influences school-trajectories, regardless of the personal abilities and the educational performance of the person.

The aim of the above argumentation was to highlight the fact that together with the development of the educational system the inequality of educational chances is reduced especially at the levels of which education becomes available to the masses. However, this diminishment is not uniform at all educational levels and superior levels, which remain highly selective, can be attained primarily by those individuals you can cope with the increasing competition and can rely on the resources of the family or another group of belonging. One should be careful thus in stating that the inequality of educational chances is decreasing, because it is possible that these inequalities are moving from one point of selection to another one. Nevertheless, it is clear that mass-education makes comparable the educational chances of children with different social backgrounds, at least at basic and medium levels of education.

The guiding question of the following paragraphs is whether there is a link between the development of the educational system and social mobility, *when the degree of inequality of chances is held constant*. The reason for raising this question is that, generally speaking, the development of the educational system and the diminishment of the inequality of educational chances occur simultaneously and interdependently. However, it is important to estimate the separate effects of each of these two processes on social mobility by controlling for the effects of other process.

First, it has to be demonstrated that the two processes do not necessarily accompany each other: *it is possible that the educational system develops although the degree of inequality of educational chances remains the same*. Let us distinguish between only two levels of educational qualification: an inferior level, E_1 , and a superior level, E_2 . The development of the educational system means that the proportion of people having E_2 increases from one generation to the other. The inequality of educational chances ought to be estimated with respect to the original position in the social structure. Let us thus distinguish furthermore between two social classes: a lower-class, O_1 , and a higher-class, O_2 . On the basis of these two characteristics a bivariate distribution table can be constructed for the n individuals taken into account, as shown below:

TABLE 1:

Original social class	Educational qualification		Total
	E_1	E_2	
O_1	k_{11}	k_{12}	k_1
O_2	k_{21}	k_{22}	k_2
Total	k_1	k_2	n

One of the measures of social inequality that can be computed for such tables is the ratio of relative chances, i.e. the odds ratio:

$$\theta = \frac{k_{11}k_{22}}{k_{12}k_{21}}$$

The odds ratio equals 1 (one) when there is a perfect equality of chances, in our case of educational chances for pupils with different social backgrounds. The more the value of the odds ratio deviates from 1, the higher the degree of inequality of

chances. For the present case, the larger the difference is from 1, the higher are the relative chances of upper-class pupils versus lower class pupils to attain superior levels of educational qualification.

Table 2 present a hypothetical situation for 1,000 individuals from the same generation.

TABLE 2:

Original social class	Educational qualification		Total
	E ₁	E ₂	
O ₁	650	50	700
O ₂	150	150	300
Total	800	200	1.000

It can be noticed from the first sight that half of the individuals with an upper-class background attain superior levels of educational qualification, whereas only 50 out of 700 individuals from the lower-class manage to do that. The value of the odds ratio clearly reflects this inequality:

$$\theta = \frac{650 \times 150}{50 \times 150} = 13$$

Let us suppose that as time passes the educational system develops, so as 300 out of 1,000 individuals from a later generation attain the superior level of educational qualification. For the sake of simplicity, let us also assume that the social structure remained the same. It is possible thus to have the following distribution:

TABLE 3:

Original social class	Educational qualification		Total
	E ₁	E ₂	
O ₁	603	97	700
O ₂	97	203	300
Total	700	300	1.000

The value of the odds ratio is nevertheless the same as in the previous situation:

$$\theta = \frac{603 \times 203}{97 \times 97} = \frac{122.409}{9.409} \approx 13$$

Consequently, although the proportion of those obtaining superior educational qualification increased by 50%, the degree of inequality of educational chances did not change. Other measures of inequality of chances lead to similar results, only the interior frequencies would slightly modify.

In the second part of our demonstration the attained status of the individuals is regarded. Assuming that the society is meritocratic, at least according to one of the meanings of this term, the social status of origin does not influence the attained social status of individuals after they received their educational diploma. In a hypothetical situation, 80% of individuals having low levels of educational qualification (E1) attain an inferior social status (S1) and 20% a superior social status (S2). For those having higher levels of educational qualification (E2), the situation is reversed:

20% attain S1 and 80% attain S2. By holding constant this mechanism of social status attribution, social mobility tables can be constructed for the two generations analysed above.

For the first generation, the mobility table is the following¹⁹:

TABLE 4:

Original social class	Attained status		Total
	S ₁	S ₂	
O ₁	530	170	700
O ₂	150	150	300
Total	680	320	1.000

The degree of social immobility, or the degree of inequality of chances can be estimated with the help of the odds ratio:

$$\theta = \frac{530 \times 150}{170 \times 150} = 3,1$$

For the second generation, the mobility table is:

TABLE 5:

Original social class	Attained status		Total
	S ₁	S ₂	
O ₁	501	199	700
O ₂	119	181	300
Total	620	380	1.000

The degree of inequality of chances can be computed as:

$$\theta = \frac{501 \times 181}{199 \times 119} = 3,8$$

The results are surprising: the development of the educational system, conceptualised as an increase in the proportion of those attaining higher levels of educational qualification, leads to the accentuation of inequality of chances and social immobility when the inequality of educational chances and the relationship between diploma and attained-status is kept constant. Several questions arise from these results:

- a. To what extent can be these conclusions generalised? Do these results derive only from the specific data used, revealing an outlier case?
- b. If the situation is not unique, how can it be explained?

It is not possible to give a comprehensive answer to the first question. The situation is certainly not singular, anybody else could use different numbers and obtain the same results. My work from 1977 employed different indicators of social mobility, yet it managed to reveal the fact that social immobility increased despite of expansion of the educational system. Nevertheless, it ought to be mentioned that the results stand only when dichotomous variables are used as indicators of social status and educational qualification. This simplification permits to have a

¹⁹ The figures from the table can be obtained in the following way: 530 is the sum of 520 (representing the 80% of those 650 individuals having O₁ and E₁) and 10 (20% of those 50 who have O₁ and E₂).

univocal conceptualisation of the development of the educational system as an increase in the proportion of those obtained higher educational qualifications. When more than two levels of educational attainment are taken into account, the structural change becomes complex and difficult to model. Thus it ultimately requires a simplification and it will focus on a specific level of educational qualification, usually the one comprising the largest proportion of individuals.

The conclusions can be summarised as follows: *During those periods when only small proportions of individuals obtain high educational qualifications, an increase in their proportions leads to a decrease of social mobility, i.e. higher values of social immobility indices. There is a point of inflection of the curve modelling the value of the index, after which the slope sharply decreases, indicating rising levels of social mobility.* The position of this point depends on the social structures at the two moments for which the mobility tables were constructed, as well as on the indicators employed for the measurement of the association between the two variables²⁰.

It is not difficult to find explanations for the above results, and they hold for more complex models as well. The expansion of the educational system is in general understood as the increase of proportion of people who attain a certain level of educational qualification, from one generation to another. In order to evaluate it, one has to use a certain threshold of educational qualification and estimate what segment of the population reaches that particular threshold, e.g. graduates high-school, obtains a university diploma, etc. Intuitively, one might imagine that the development of the educational system resembles with the opening of a gate in front of which a large number of people are waiting. When the door slightly opens, those positioned close to the gate manage to enter first. Similarly, when the educational system expands, those having the advantage of upper-class social origins will profit first. If the inequality of educational chances and the dependency between diploma and attained social status are held constant, the latter will obtain proportionately more often higher education diplomas than those coming from families at the bottom of the social ladder, and consequently a higher proportion of them will have superior social statuses. When the gate opens widely, those with lower-class family backgrounds will succeed to enter as well, obtaining thus a diploma of higher education. If the relationship between diploma and status-attainment still stands, a larger proportion of coming from the lower-classes will enhance their position on the social ladder, and the degree of social mobility will increase correspondingly.

The analogy might suggest that in order to enhance social mobility the educational system should be expanded. However, reality is far from that. The model is just a formal scheme resting on certain hypothesis, and the conclusions derive from those specific hypotheses. Going beyond this formal scheme, one might easily realise that the assumption of expanding educational system contradicts the assumption of constant dependency between diploma and status. When large proportions of the population obtain a certain educational qualification, the diploma loses its initial value and cannot grant anymore high-status attainment. The society actually “invents”

²⁰ This conclusions were drawn by using a model in which inferior social statuses outnumber superior social statuses. Boudon's *domination index* was used in order to measure the relationship between the three variables: O, E, and S.

another point of selection, moves up the threshold of educational qualification above which people attain high-status. If we stick to the initial hypothesis of constant dependency between diploma and attained status, the outcome will be the modification of the social structure, i.e. larger proportions of people attain higher statuses. In other words, if the diploma does not devalue, the social status it guarantees will devalue! Bearing in mind that social structures are more stable than educational structures, it is plausible to say that the expansion of the educational system leads to the devaluation of diplomas and a further fragmentation of the levels of higher educational qualification, with all its positive and negative consequences.

The Social Mobility of Individuals and their Educational Qualification

New aspects of the relationship between social mobility and education are revealed by moving the focus of analysis from the macrosocial level of inequality of educational and social chances to the level of individuals. The hypothesis to be tested is whether individuals with higher levels of educational qualification are more likely to be upward-mobile, and those with lower levels of educational qualification to be downward-mobile. The problem seems to be rather simple, and a straightforward solution would be the construction of an intergenerational mobility table having as one dimension the level of educational qualification and the other the mobility pattern of the individual: downward-mobile, upward-mobile, or immobile. It is expected to find a high degree of dependency between the two variables.

Raymond Boudon, in *L'inégalité des chances*, draws special attention to the study of C.A. Anderson²¹, a Swedish sociologist who pointed out in 1961 that the analyses of mobility tables based on empirical data from Sweden, France, and the UK do not indicate a degree of association that meets the expectations of the above-stated hypothesis. His result, a mobility table with the value of the association measure closer to zero than to the unit, was called by Boudon *the paradox of Anderson*.

In order to illustrate this situation, let me reproduce three tables. The first one was built on the basis of the figures presented by Boudon; the data was gathered during an investigation in Stockholm, in 1950.

TABLE 6:

Educational qualification	Situation in the mobility table			Total
	Downward-mobility	Immobile	Upward-mobility	
Low	12,6	55,1	32,3	100
High	14,8	49,1	36,1	100
Total	13,3	53,1	33,6	100

The second table can be found in my study from 1977, which used data from a large study of the French Statistical Institute (INSEE) in 1964. Initially, I used seven categories of occupational status and four levels of educational qualification²². The results were the following:

²¹ Anderson, C.A., 1961, "A Skeptical Note on Education and Mobility", in A.H. Halsey, J. Floud, C.A. Anderson, *Education, Economy and Society*, New York/London, Mac Millan.

²² The classifications employed in mobility studies – the number of categories and their contents – are crucial for the results of the analyses. It can be seen in the present case as well that the more general the categories are, the less visible is the association between them.

TABLE 7:

Educational qualification	Situation in the mobility table			Total
	Downward-mobility	Immobile	Upward-mobility	
E ₁ (inferior)	20,2	48,9	30,9	100
E ₂	16,8	52,1	31,1	100
E ₃	18,4	35,2	46,4	100
E ₄ (superior)	12,1	38,2	49,7	100
Total	16,9	48,9	34,2	100

The third table regards the situation of the UK in mid-1990s, and it was constructed by using data presented by Mike Savage²³. For the sake of simplicity, the tables were restructured taking into account four levels of educational qualification and five social classes.

TABLE 8:

Educational qualification	Situation in the mobility table			Total
	Downward-mobility	Immobile	Upward-mobility	
E ₁ (inferior)	34,1	48,3	30,1	100
E ₂	27,9	25,7	46,4	100
E ₃	19,3	30,8	49,5	100
E ₄ (superior)	6,9	43,9	49,2	100
Total	25,8	32,1	42,1	100

The situation revealed by the above data can be rather easily depicted. The degree of association between educational qualification and social mobility patterns is rather weak in all three cases. Even in the last table, although the percentages increase on the third column and decrease on the first one, the value of the association coefficient is small. Given that both variables are ordinal, Kendall's τ association coefficient can be computed. For the third table, the two Kendall coefficients that can be calculated are equal:

$$\tau_b = \tau_c = 0,17$$

Although these results confirm the previous analyses of Anderson, undertaken almost four decades ago, they cannot justify his scepticism towards the influence of education on social mobility. It is a truism to say that the lack of association between two variables cannot be interpreted as the lack of dependency between the phenomena that those variables were employed to indicate. In a similar way, the existence of statistical association or correlation does not imply the necessity of a real relationship. Many debates would have been avoided if a third variable were introduced in the analysis. From another point of view, given that the variables have only a limited number of categories, the ceiling-effect has to be taken into consideration: pupils coming from the families at the top of the social ladder are not upwards-mobile given that there is not superior class position they might ascend to. Correspondingly, pupils from with lower-class origins might be categorised as being at the very bottom of the social ladder and thus having no lower position to descend to.

²³ Savage, Mike, 2000, *Class analysis and social transformation*, Buckingham/Philadelphia, Open University Press

In order to shed light on the relationship between educational qualification and the mobility chances of individuals, the mobility tables ought to be constructed not at the level of the whole population, but at that of original social classes within that population. As the following tables reveal, in these cases the degree of dependency is closer to the expected level. For example, let us see the situation of routine non-manual workers, as reported by the reconstructed table based on data presented by Savage:

TABLE 9:

Nivelul de educație	Situația în tabelul de mobilitate:			Total
	Mobil descendent	Imobil	Mobil ascendent	
E ₁ (inferior)	64	12	24	100
E ₂	42	29	29	100
E ₃	10	23	67	100
E ₄ (superior)	0	10	90	100

It can be easily noticed that among those who did not attain higher levels of educational qualification 64% experienced downward-mobility and only 24% upward-mobility. For those who managed to obtain a diploma of higher education, the chance of downward mobility is virtually zero, and that of upward mobility is 90%! The situation is similar in the case of pupils from other social categories of origin as well. Generally speaking, the mobility tables for intermediary categories are largely similar to the above-presented one, with high variations on the columns of mobility and, correspondingly, strong dependency between education and mobility patterns. For the categories close to the extremes of the social ladder, the mobility tables present higher degrees of upward-mobility in the case of individuals with lower-class origins and higher levels of downward-mobility for those with an upper-class background. Furthermore, education is a means to ascend on the social ladder for those coming from the lower-classes (i.e. mobility), and a means to conserve an upper-class position for those coming from high-status families (i.e. immobility). The failure to achieve higher levels of educational qualification generates immobility for those at the bottom of the social hierarchy and downward-mobility for those at the top.

In the previous paragraphs, the focus lied on the ceiling-effects; nevertheless, the relationship between mobility patterns of individuals and their educational attainment is much more complex. Let us turn to those investigations that use quantitative variables in order to evaluate both educational performance (e.g. the number of years of schooling) and social status (e.g. the score on a scale of occupational prestige). In this case, correlation coefficients can be computed, as well as a new variable (M), defined as the difference between the attained social status and the original one:

$$M=S-O.$$

This relationship can be expressed with the help of the correlation between educational qualification (E) and social mobility (M). A high value of the correlation coefficient means that those obtaining higher levels of educational qualification are more likely to be upward-mobile (positive values of S-O); correspondingly, those with low educational achievement are less likely to be upward-mobile.

For the sake of simplicity, only the covariance between E and M will be computed, on the basis of which the correlation coefficient can be calculated as well. Let us consider n individuals, each having a certain social origin (\mathbf{x}_i), an attained social-status (\mathbf{y}_i), and a level of educational qualification (\mathbf{z}_i). The covariance between education and social mobility is given by the following formula, where the super-score indicates the average value of a given variable:

$$\begin{aligned} \text{cov}(E, M) &= \frac{\sum (z_i - \bar{z})(y_i - \bar{y}) - \sum (z_i - \bar{z})(x_i - \bar{x})}{n} = \frac{\sum (z_i - \bar{z})(y_i - \bar{y})}{n} - \frac{\sum (z_i - \bar{z})(x_i - \bar{x})}{n} = \\ &= \text{cov}(E, S) - \text{cov}(O, E) \end{aligned}$$

The correlation coefficient is obtained by adjusting for the standard deviances of the variables, i.e. by dividing the covariances to the product of the standard deviances of the two variables.

It is not necessary to proceed with the actual calculations in order to understand that, from the statistical point of view, the relationship between social mobility and education can be expressed as the difference between the correlation of educational qualification with attained social status and that between original social position and educational qualification. Given that both covariances take positive values, it is expected that their difference will be close to zero. Without adjusting for the standard deviances of variables, the dependency between educational qualification and mobility increases when the inequality of educational chances is reduced. Similarly, it is reasonable to predict that the dependency between educational qualification and mobility will strengthen when the relationship between diploma and attained social status is stronger. The latter statement seems to contradict the conclusions of the previous section on the relation between the indicators of inequality of educational and social chances. More precisely, that an intensification of the dependency between diploma and attained social status would lead to the decrease of social mobility (strong association between social position at origin and attained status), *ceteris paribus*. However, this contradiction is misleading, given that the two statements refer to different things. *At the societal level, an increase of the dependency of attained social status on educational qualification will lead to greater immobility if the inequality of educational chances remains constant. At the level of individuals, the same process leads to higher probability of upward-mobility in the case of people with higher levels of educational qualification, and increased probability of downward-mobility for those with low educational qualification.*

Given the synthetic nature of the above lines, it is not necessary to summarize the main arguments once again. Additional details and illustrations might provide better insight into the underlying explanations and demonstrations, nevertheless, they would not alter their core. As a concluding remark, it ought to be reminded that the intention of the present paper was to highlight the complexity of the relationship between school and social mobility, and warn against any hasty generalisation and commonsensical statements when analysing a social phenomenon so manifold in its dependencies and implications.

AUTOPERCEPȚIA UNEI NOI CONDIȚII STUDENȚEȘTI: ÎNVĂȚĂMÂNTUL LA DISTANȚĂ

MIRCEA AGABRIAN

ABSTRACT. The Self Perception of a New Student Condition: The Distance Learning. The Distance Learning (DL) – a new form of education for the Romanian universities – has become in just four years a feasible as well as attractive alternative for those who want to acquire a superior professional training. The establishing of departments for DL in many institutions of academic education has produced a genuine boom in the academic community if we only take into consideration the significant increase of the number of students and also the emergence of new means of transmitting the information and of formation of professional abilities. Inherently, there have arisen problems as well, such as that of ensuring the quality of the learning process, problem discussed from the very beginning. But, beyond the fast and imperative adaptation of the teachers' labor to the specificity of the DL, a matter of equal importance is the recognition of the beliefs, attitudes and behavior of these non-traditional students. This constitutes the starting point as well as the objective of this research, and in order to achieve that we resorted to the methodology of the qualitative sociology, which enables the researcher to understand better the people within the social and cultural context that they inhabit.

Importanța socială a cercetării

În 1998, conform raportului despre starea educației în lume publicat de UNESCO^{*)}, România se situa pe antepenultimul loc în Europa, cu 1483 studenți la 100000 de locuitori. Devansam doar Macedonia care avea 1372 studenți și Albania cu 899 studenți. În aceste condiții, unul din obiectivele fundamentale pentru învățământul superior românesc - opțiune strategică a acestuia - îl reprezintă creșterea treptată a accesului la studii superioare pentru fiecare persoană care a dobândit o formare inițială corespunzătoare și este motivată adecvat. În acest sens, cu toată "explozia" învățământului superior particular, pasul decisiv s-a făcut însă prin introducerea locurilor de studiu cu taxă în învățământul superior de stat și, mai ales, prin apariția învățământului la distanță - alternativă viabilă și atractivă pentru cei care doresc să dobândească o pregătire profesională superioară.

Ca urmare a interesului major declanșat de această formă de învățământ, s-au înființat Departamente sau Centre specializate în multe instituții de învățământ superior românesc. În unele locuri chiar s-a produs o adevărat "boom" în comunitatea academică dacă ne gândim numai la creșterea însemnată a numărului de studenți și la apariția altor modalități de transmitere a informațiilor și de formare a abilităților profesionale. În mod inerent au apărut și probleme, dintre care cea a asigurării calității pentru această formă de învățământ s-a impus de la început. Dar dincolo de

^{*)} Sursa: World Education Report 1998, UNESCO, Paris, pp. 150-151.

rapida și necesara pliere a traviului cadrelor didactice în raport cu specificul învățământului la distanță, o problemă de egală importanță considerăm că o reprezintă cunoașterea credințelor, atitudinilor și comportamentelor acestor studenți netradiționali. De aici a izvorât în mod esențial tema cercetării noastre.

O parte semnificativă a argumentelor ce întemeiază importanța socială a studiului nostru o găsim chiar în spusele unora dintre subiecții intervievați, care referindu-se la semnificația pregătirii superioare spun: *"În primul rând educația superioară oferă o altă înțelegere a vieții, o pătrundere a esenței fenomenelor sociale, a cauzelor acestora. Se produce treptat o interiorizare a cunoștințelor care îți dă un alt punct de vedere și, n-aș fi crezut, sunt doar tot eu, cea dinainte, dar văd în alt mod viața, ce se întâmplă în mediul social și în familia proprie, după cum privesc altfel un talk-show la televizor."* Acesta a fost răspunsul unei studente de 34 de ani de la asistență socială, forma de învățământ la distanță, mamă a doi copii, la întrebarea: **Ce gândiți că vă oferă educația superioară?** La aceeași întrebare o altă studentă declară: *"Educația superioară îmi dă satisfacția că am făcut ceva cu viața mea. Mai ales pentru că am ales asistența socială voi putea fi întotdeauna aproape de oameni. Eu de când m-am angajat am trăit mereu cu spaima că voi fi dată afară, la sfârșit așa s-a și întâmplat. Astăzi nu mai simt disperarea, dar am curajul să merg mai departe și vreau să ajut oamenii în sensul acesta, să fie siguri că atunci când dau de greu au puterea să meargă mai departe. Dacă eu voi reuși asta, atunci voi putea ajuta și pe alții."*

Scopul, obiectivele și întrebările de bază ale cercetării

Scopul general al cercetării îl reprezintă *identificarea credințelor, atitudinilor și comportamentelor specifice studenților netradiționali care urmează instruirea terțiară sub forma învățământului la distanță*. Din acest scop a izvorât un set de obiective specifice:

- Identificarea motivelor și circumstanțelor care au determinat decizia subiecților să urmeze studii superioare.
- Determinarea valorilor culturale și sociale pe care participanții o atribuie învățământului superior în condițiile social-economice actuale ale țării noastre.
- Identificarea factorilor care iau influențat subiecți să aleagă universitatea și specializarea academică.
- Examinarea corespondenței dintre așteptările studenților/studentelor de la învățământul la distanță referitoare la viața studentescă și realitatea trăită.
- Examinarea și aprecierea gradului de interes și efort depus de studenții/studentele în procesul de învățare, precum și evaluarea rezultatelor pe care le-au obținut.
- Cunoașterea percepției pe care studenții/studentele de la învățământul la distanță și-au format-o față de competența și exigența profesorilor.
- Identificarea problemelor financiare și sociale legate de modul în care participanții acoperă costurile studiilor universitare.
- Examinarea raporturilor existente între obligațiile studentești ale participanților și îndatoririle acestora la locul de muncă.

Întrebările de bază ale cercetării au fost derivate din obiectivele stabilite și ne-am străduit să le formulăm suficient de strâns ca cercetarea să fie îndeajuns de concentrată și, în egală măsură, suficient de larg ca să permită flexibilitatea și serendipitatea.

În raport cu scopul și obiectivele stabilite, forma cercetării întrunește, în proporții diferite, trăsături *descriptive*, *interpretative* și *explicative*. Prima țintă a acestei cercetări este să producă un studiu holistic și în adâncime, care să ofere cititorului suficiente descrieri narative și contextuale la nivel micro care să îi permită să transfere descoperirile studiului pe baze conceptuale, dar fără să neglijeze analiza problemelor identificate din perspectivă macrosocială. De aceea, raportul de cercetare este suficient de detaliat și precis pentru a permite judecăți evaluative și transferabile. O a doua țintă principală a acestei cercetări este să genereze o teorie pe deplin întemeiată pe datele empirice, care să fie relevantă și capabilă să explice credințele, atitudinile și comportamentele participanților la studiul nostru de caz.

Designul cercetării

Opțiunea pentru paradigma calitativă de cercetare s-a întemeiat pe anticiparea nevoii unor răspunsuri bogate și variate necesare identificării credințelor, atitudinilor și comportamentelor unei populații destul de numeroase de studenți netradiționali, care aproape la fiecare sfârșit de săptămână umple amfiteatrele universității.

Cercetarea întreprinsă a parcurs următoarele **etape (faze analitice)**:

1. Designul protocolului de cercetare.
2. Conducerea cercetării bazată pe interviul deschis standardizat.
 - a. Pregătirea pentru colectarea datelor.
 - b. Conducerea interviurilor.
3. Analiza datelor.
 - a. Aplicarea strategiei analitice împreună, acolo unde a fost cazul, cu analiza statistică.
4. Redactarea raportului de cercetare.

Strategia de eșantionare. Am folosit în această cercetare *eșantionarea intenționată, cu scop sau eșantionarea teoretică* cum o numesc Glasser și Strauss (1987), care reprezintă strategia dominantă în cercetarea calitativă. La fel ca în eșantionarea caracteristică cercetării cantitative, am urmărit realizarea cerințe reprezentativității dar, după cum se știe, în cercetarea calitativă este vorba de *reprezentativitatea conceptelor*, nu a persoanelor și acest lucru este crucial.

Cercetătorul a lucrat efectiv cu studenții de la forma de învățământ la distanță și am realizat că cei de la asistență socială se diferențiază, cel puțin prin motivația de a urma studii superioare, de studenții de la alte specializări. De aici, la decizia de a stabili universul populației de investigat al studiului nostru de caz la grupul destul de numeros al studenților de la asistență socială, nu a mai fost decât un singur pas. Contextul cercetării a permis ca eșantionarea să se facă până în momentul saturării teoretice a categoriilor pur și simplu sub semnul voluntariatului respondenților sau altfel denumit, *ad libitum*.

Tehnicile de colectare a datelor. Metoda ghidului de interviu (semistrukturat) este probabil cea mai folosită formă pentru interviul calitativ, multe proiecte de cercetare reclamă colectarea datelor calitative semistrukturate. Folosirea acestei metode presupune ca interviuatorul să aibă un ghid de interviu cu un set de subiecte sau probleme care trebuie acoperite, dar este liber ca, într-o anumită măsură, să varieze formularea și ordinea întrebărilor. Există însă și posibilitatea reversului acestei operațiuni, adică *instrumentele semistrukturate pot fi standardizate la un nivel suficient care să permită comparabilitatea metodelor de colectare a datelor și a răspunsurilor dintre respondenți*. Se ajunge astfel la forma de **interviu deschis standardizat**, în care cei care iau interviul aderă la un scenariu strict și nu există flexibilitate în formularea sau în ordinea întrebărilor. El rămâne totuși considerat un interviu calitativ și nu unul cantitativ pentru că răspunsurile sunt deschise. *Aceasta este cea mai structurată și eficientă dintre tehnicile interviului calitativ și este folosită pentru reducerea înclinațiilor personale atunci când sunt implicați mai mulți interviuatori, în situația în care interviuatorii sunt mai puțin experimentați sau slab informați ori când este important să se poată compara răspunsurile subiecților diferiți*. Exact într-o asemenea situație s-a plasat investigația noastră. Prin folosirea interviului deschis standardizat ca strategie principală a acestei cercetării, am avut oportunitatea să utilizăm programul software **CDC EZ-Text**^{*)} dedicat managementului și analizei calitative a datelor.

Pentru a răspunde percepțelor triangulației, am folosit alte două strategii de colectare a datelor, **observația și analiza documentelor**. Astfel, ca membru al mediului universitar, cercetătorul s-a aflat atât în postura unui observator direct cât și de coparticipant. Datele observațiilor au constat din descrierea situațiilor, activităților, comportamentelor precum și din înțelegerea semnificațiilor celor observate din perspectiva participanților. Datele obținute ne-au ajutat consistent la elaborarea ghidului de interviu deschis standardizat.

În analiza documentelor ne-am concentrat pe evidențele de la secretariatul facultății în care sunt înregistrate rezultatele studenților la examene, colocvii și activități practice. Fără a apela la tehnica analizei calitative de conținut, am studiat și o parte din lucrările scrise și referatele întocmite de subiecții investigației noastre atât pentru a ne face o idee mai precisă asupra străduinței acestora în pregătire cât și pentru a surprinde unele aspecte care țin de standardul intelectual și cultural al acestora.

Colectarea și înregistrarea datelor. După testarea ghidului de interviu, cercetătorul împreună cu doi asistenți și cu un grup de studenți de la sociologie aflați în practica de specialitate a anului universitar 2000-2001 au realizat 31 de interviuri. Pentru aceasta au fost folosite patru reportofoane hi-fi, două Casio și două Panasonic, care au permis înregistrarea cu acuratețe a interviurilor. Transcrierile acestora au fost făcute de către studenți pe computer cu ajutorul programului software **AnnoTape**^{*)} dedicat special acestui scop. Bineînțeles că această operațiune a fost atent verificată.

^{*)} Programul CDC EZ-Text este disponibil la: http://www.cdc.gov/nchstp/hiv_aids/software/ez-text.htm

^{*)} Programul AnnoTape (demo) este disponibil la: <http://www.annotape.com>

Analiza calitativă a datelor. Pentru identificarea categoriilor logice care izvorăsc din datele colectate și atribuirea codurilor segmentelor de text, am folosit facilitățile oferite în acest scop de programul CDC EZ-Text, care printre altele, permite verificarea fidelității codării, deci asigură replicarea codării și implicit a rezultatelor cercetării. Analiza datelor am început-o încă în timp ce interviuarea era în plină desfășurare. După fiecare interviu și apoi după încheierea unui număr mai mare de interviuri, am examinat datele ca să identificăm conceptele și temele care descriu lumea intervievaților noștri. Cuvintele, expresiile sau evenimentele care ni s-au părut asemănătoare au fost grupate în același concept. Unele din aceste concepte au fost treptat modificate sau înlocuite în timpul "procesului iterativ" (P. Iluț, 1997) sub semnul căruia s-a desfășurat analiză întreprinsă. După ce interviurile au fost realizate, am început o analiză mai detaliată și mai fină a ceea ce subiecții ne-au spus. În această analiză formală, am descoperit teme și concepte noi, iar după verificarea acordului intracodor, am definitivat cartea codurilor. Cu ajutorul acesteia am făcut codarea interviurilor, după care am putut să declanșăm construcția unei explicații generale și să generăm o teorie fundamentată pe date empirice (Grounded Theory).

Tot acest travaliu l-am realizat integral cu pachetul software **ATLAS. ti**^{*)} pentru analiza calitativă a datelor. Demersul în acest stadiu al analizei a fost ușurat deoarece etapa identificării temelor și conceptelor care apar din datele crude și atribuirea codurilor era deja parcursă și verificată riguros cu ajutorul pachetului software CDC EZ-Text. Mai întâi am importat în programul ATLAS. ti textele deja codate și apoi am redenumit conceptele definite anterior pentru a se acomoda cu caracteristicile acestui program. S-a impus acest lucru pentru a putea construi *rețelele semantice*, care reprezintă dimensiunea definitorie a acestui pachet software de analiză calitativă. Apoi am definitivat această etapă prin crearea categoriilor care grupează și ierarhizează conceptele. Obiectivul a fost crearea de categorii multidimensionale care să formeze un cadru de lucru pentru analiză și pentru identificarea temelor majore.

Etapă următoare a analizei a implicat reexaminarea categoriilor identificate ca să determinăm cum acestea sunt legate. Categoriile distincte identificate în procesul codării le-am comparat și combinat în moduri noi pe măsura ce am început să asamblăm " imaginea întregului" prin construcția rețelelor semantice.

Din cele spuse succint, se deduce că scopul codării pe care am făcut-o nu a fost numai să descrie, dar mult mai important, să dobândească noi înțelegeri ale fenomenului studiat. Prin urmare, evenimente cauzale care au contribuit la fenomen, detaliile descriptive ale fenomenului însuși și ramificațiile fenomenului aflat în studiu, toate acestea au trebuit să fie identificate și explorate. În timpul relaționării codurilor am construit un model conceptual pentru a determina existența datelor care să sprijine interpretarea noastră.

Deși etapele analizei sunt descrise aici în mod liniar, în realitate acestea s-au produs simultan și repetat. În timpul codării, de exemplu, dacă am determinat că trebuie să fie revizuite categoriile identificate inițial, atunci acest lucru a presupus reexaminarea datelor în ansamblul lor.

^{*)} Programul ATLAS.ti (demo) este disponibil la: <http://www.atlasti.de>

În cele din urmă, demersul analitic l-am transcris în **raportul de cercetare**, urmărind ca acesta să fie bogat în informații, bine întemeiat și să "aproximeze strâns realitatea pe care o reprezintă" (Strauss și Corbin, 1990, p. 57). Raportul comunică în detaliu cum intervievații au vorbit despre viețile și experiențele lor, astfel ca cititorii să poată pătrunde într-o lume pe care poate nu au văzut-o nici o dată. Ca să comunicăm ce am aflat, am organizat materialul ca cititorii să poată urmării logic argumentația noastră. Ne-am străduit să scriem cu claritate despre teme și conceptele majore, după cum am lăsat vocile respondenților să se audă în momentele potrivite. Extrasele din interviuri credem că ne-au ajutat să realizăm un raport viguros și convingător în timp ce am condus cititorul spre concluziile cercetării noastre.

Valoarea de adevăr și încredere a cercetării. Întrebarea de bază adresată sintagmei valoarea de adevăr și încredere, potrivit lui Lincoln și Guba, este simplă: Cum poate un cercetător să convingă audiența (inclusiv pe el) că rezultatelor investigației merită să li se dea atenție? (1985, p. 290). O parte a cercetătorilor calitativiști susțin că canoanele sau standardele prin care studiile cantitative sunt evaluate, sunt nepotrivite pentru studiile calitative (Lincoln și Guba, 1985, Strauss, 1987, Strauss și Corbin, 1990). Ei spun că având în vedere natura studiului calitativ, validitatea și fidelitatea acestuia depinde de acuratețea și comprehensivitatea datelor pe care cercetătorul le conceptualizează, le categorizează și le pune în relații pentru a susține teoria la care a ajuns. Alți autori, printre care și Lincoln și Guba (1985, p. 300), au identificat un set de criterii alternative care corespund celor angajate în mod tipic pentru evaluarea cercetării cantitative, denumiți în termeni naturaliști astfel: credibilitatea, transferabilitatea, valoarea de adevăr și confirmabilitatea.

Dincolo de aceste abordări, uneori de-a dreptul contradictorii, în cele din urmă, metodologia cercetării calitative urmează, cu nuanțe specifice, aceleași criterii de adevăr și încredere caracteristice cercetării cantitative: validitatea internă, validitatea externă, fidelitatea și obiectivitatea. Rezultatele acestei cercetări au fost evaluate în raport cu aceste patru criterii.

VALIDITATEA INTERNĂ. În spiritul cerințelor specifice validității interne în cercetarea calitativă, am urmărit cu deosebire realizarea **validității de construct (conceptuală)**, prin care am stabilit cu claritate operaționalizarea oricărui concept ca instrument de lucru. De asemenea, am luat în calcul explicații alternative pentru orice relație explorată. Mai putem adăuga aici și străduința constantă pentru sporirea bogăției informației prin triangulația datelor.

VALIDITATEA EXTERNĂ. În cercetarea convențională, de tip cantitativ, validitatea externă se referă la capacitatea de generalizare a rezultatelor în diferite cadre. În cercetarea calitativă, realizarea generalizărilor implică o discrepanță între validitatea internă și cea externă (Lincoln și Guba, 1985). Adică, pentru a generaliza afirmațiile care se aplică la mai multe contexte, putem include numai aspecte limitate al fiecărui context local. În cercetarea noastră am asigurat validitatea externă delimitând cu claritate domeniului pentru care rezultatele studiului nostru pot fi generalizate. Susținem că ne putem aștepta ca descoperirile noastre să poată fi aplicate și la alți studenți de la forma de învățământ la distanță aflați în alte centre universitare,

dar proba rămâne totuși un proiect de pus în pagină. Oricum, în acest demers și implicit în afirmațiile noastre, am avut în vedere că este vorba de o generalizare analitică și nu statistică.

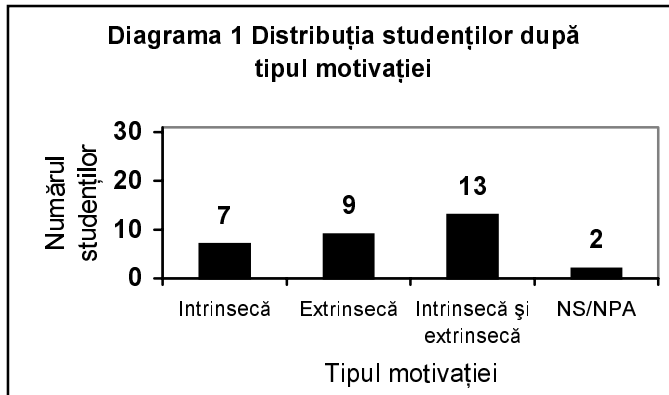
FIDELITATEA. În această cercetare am reușit cu ajutorul facilității "Reliability" a programului software EZ-Text, să facem inferențele valide în textele interviurilor standardizate în sensul consistenței, adică procedurile de codare a datelor au putut fi repetate cu aceleași rezultate. Altfel, în timpul pretestării cărții codurilor, am considerat că un Kappa $< 0,90$ indică o problemă privind acordul asupra modului în care un cod a fost folosit. Examinarea valorilor Kappa în pretestare ne-a ajutat să ne fixăm atenția pe remedierea acelor părți ale cărții codurilor cu acord mai scăzut. Recalcularea tuturor coeficienților Kappa ca urmare a îmbunătățirilor cărții codurilor, a indicat că a fost realizată îmbunătățirea considerabilă a acordului.

De ce educație superioară?

Întrebările Cine? Ce? Când? Unde? De ce? Cu ce consecințe? pe care analistul le pune pe parcursul interacțiunii sale cu datele colectate, produc un set bine elaborat de concepte, categorii și teme. În același fel stau lucrurile când încercăm să construim o teorie a fenomenului pe care îl cercetăm, adică atunci când facem în mod sistematic afirmații despre relațiile dintre categorii și construim cadrul teoretic al fenomenului cercetat. Astfel se explică opțiunea noastră pentru titlul interogativ al acestei prime probleme cu care începem analizăm datelor colectate în cercetare.

Interviurile cu participanții la această cercetare au început cu o întrebare *grand tour* pentru stabilirea punții de comunicare, după care a urmat întrebarea: **Care au fost motivele și circumstanțele care v-au determinat să urmați universitatea?** Pentru a realiza dezideratul standardizării, primă sugestie cheie a fost formulată astfel: **De cine și cum ați fost încurajat(ă) să faceți studii superioare?** Am urmărit astfel să obținem de la respondenți informații care să ne conducă la identificarea pattern-urile motivaționale care i-au determinat să ia decizia de a dobândi o formație universitară. Acest lucru ne-a permis să *ajungem la acea cauzalitate socială obiectivă, care a fost transformată și acumulează în timp de respondenții noștri prin procesul de educație și învățare, în mobiluri ale deciziei și acțiunii acestora.*

Codarea răspunsurilor la această întrebare a condus la construcția unei variabile nominale cu trei clase: motivație intrinsecă, motivație extrinsecă și o combinație a acestor două, respectiv intrinsecă și extrinsecă. Pentru a vedea cum s-au distribuit subiecții în clasele variabilei am pus o întrebare în programul EZ-Text (Execute Query), dar puteam folosi și programul de calcul statistic SPSS în care importam file care conțin matrice ASCII delimitate de virgulă obținute cu programul ATLAS. ti. Oricum, pe oricare din cele două căi ajungem la rezultatul următor: din cei 31 de respondenți care au format eșantionului cazului studiat, 7 subiecți își întemeiază decizia de a dobândi studii universitare pe o motivație intrinsecă, 9 pe una extrinsecă, iar 13 afirmă că decizia au luat-o ca urmare a interacțiunii factorilor intrinseci și ai celor extrinseci. Doi subiecți nu sau pronunțat sau răspunsul acestora a fost ambiguu și nu a intrat în nici una dintre clase.

Astfel, codarea interviurilor deschise standardizate realizat cu oricare din cele două programe software folosite, furnizează date care permit construirea unei scale nominale, așa cum se vede în diagrama 1. Evident că rezultatele și graficul corespunzător puteau fi obținute mult mai ușor cu ajutorul unei întrebări cu răspunsuri predeterminate din care rezultau rapid frecvențele sau procentele corespunzătoare. Dar rostul cercetării calitative este de a obține explicații mai profunde și nuanțate despre ce se găsește în spatele acestor cifre sau procente. Mai exact de a studia proprietățile variabilei descoperite prin analiza datelor textuale. În această idee vom ilustra pe rând cele trei clase motivaționale.

În ceea ce privește motivația intrinsecă, iată ce spune o studentă care este mamă a doi copii: *"Nu s-a pus problema să mă duc sau să nu mă duc la universitate, deci nu a fost o presiune să merg, nu m-a împins nimeni să fac pasul ăsta și nici nu s-a opus nimeni să merg. Îmi place să studiez, n-am lăsat nicicând cartea din mână, tot timpul am studiat câte ceva și mi se părea un mers firesc al lucrurilor, o etapă firească urmarea cursurilor universitare. "*

Motivația bine interiorizată a deciziei de a merge la universitate, o identificăm formulată de subiecții intervievați în multe alte feluri așa cum sunt: *"Pot să spun că am fost convins eu însumi că trebuie să urmez învățământul superior indiferent de formă acestuia.", "A fost dorința mea sau mai bine zis visul meu. "* sau *"Mi-am dorit din totdeauna să parcurg și această etapă educațională: etapa universitară. Nu a fost necesară o încurajare, cât mai ales sprijin în acest demers. "*

În toate aceste răspunsuri surprindem și un mesaj latent care exprimă valoarea, prețuirea pe care subiecții o acordă studiilor universitare.

Mai adăugăm câteva răspunsuri mai personalizate, care în mod evident nu s-ar regăsi decât la "alte motive" la o întrebare cu răspunsuri predeterminate. Iată unul cu adevărat remarcabil: *"În primul rând pentru că îmi doresc și mi-am dorit foarte mult să fac ceva pentru mine și pentru ceilalți, ori în momentul în care mă opresc la un anumit stadiu de educație nu mai am posibilitatea să mă manifest așa cum îmi doresc și studiile universitare îmi oferă șansa să ajung acolo de unde pot să fac ceva într-adevăr, de unde se mișcă lucrurile. "* Putem interpreta spusele acestui respondent ca o exprimare a conștiinței civice, a nevoii de implicare socială

competență, dar și *corelația dintre sensurile individuale și sociale, dintre interesele individului și cele ale societății.*

Știm că relațiile interpersonale ale individului cu oamenii care ocupă poziții sociale diferite precum și variatele fenomene de grup în care acesta este angrenat joacă un rol important în comportamentul decizional al fiecărui om. În acest sens, cercetarea a evidențiat că factorii motivaționali extrinseci au o pondere ceva mai mare în decizia luată de respondenți noștri de a face studii universitare. *Punem acest fenomen și pe seama credinței, încă dominante în familia și societatea românească, că școala, învățătura rămâne principala cale de reușită în viață.* În acest sens, mulți subiecții afirmă clar influența și suportul părinților, a rudelor, prietenilor sau al altor oameni apropiați, așa cum putem remarca în următoarele răspunsuri: *"Într-adevăr m-au încurajat foarte mult părinții să merg la universitate.", "Am fost impulsionată de părinți.", "M-a încurajat doamna directoare și un psiholog foarte bun.", "Părinții, ei au fost alături de mine cât și de fratele meu, ei au fost cei care ne-au ținut tare din spate."*

Credem că merită să aducem în atenție un răspuns care izvorăște dintr-o stare de fapt existentă în societate românească din perioada instaurării comunismului. Iată conținutul acestuia: *"Tatăl meu a dorit foarte mult ca sora mea și cu mine să urmăm o facultate deoarece el acum 40 și ceva de ani în urmă a vrut să urmeze Facultatea de Drept, dar din motive politice - nu avea origini sămănătoare, bunicul meu a simpatizat cu legionarii - nu a putut. Ar fi vrut foarte mult să urmăm dreptul, dar pe mine m-a atras asistența socială."*

Cum bine se știe, influențele externe suportă un proces de interiorizare, se acomodează treptat cu ansamblul mobilurilor interne. Acolo unde acest lucru a fost exprimat limpede în răspunsul intervievaților noștri, am considerat că decizia este rezultatul procesului interacțiunii factorilor intrinseci și extrinseci și am atribuit segmentelor de text care exprimau acest lucru codul corespunzător. Un răspuns edificator este următorul: *"Hotărârea finală am luat-o eu, dar mi-a fost sugerată de mai multe persoane, inclusiv din familie; fratele meu a terminat asistența socială, iar din afara familiei, un domn profesor a fost un suport motivațional foarte puternic."*

În motivația deciziilor luate de unii dintre respondenți remarcăm influența factorilor economici și sociali din țară, cu deosebire efectele negative ale unei perioade de tranziție prea lungi. În acest sens, un student spune: *"În primul rând situația care este în România; acum trebuie neapărat să ai o facultate, deși și așa, cu facultate, uneori e dificil să obții un loc de muncă, dar fără ea nici atât nu ai nici o șansă. Pe timpul lui Ceaușescu existau șanse, dar acum nu mai există și este foarte greu și cu facultate, deci e neapărat nevoie să faci o facultate în ziua de azi.* "Credem că acest răspuns, dar și altele asemănătoare, poartă în mesajul lor latent mentalitățile societății de care ne străduim să ne despărțim.

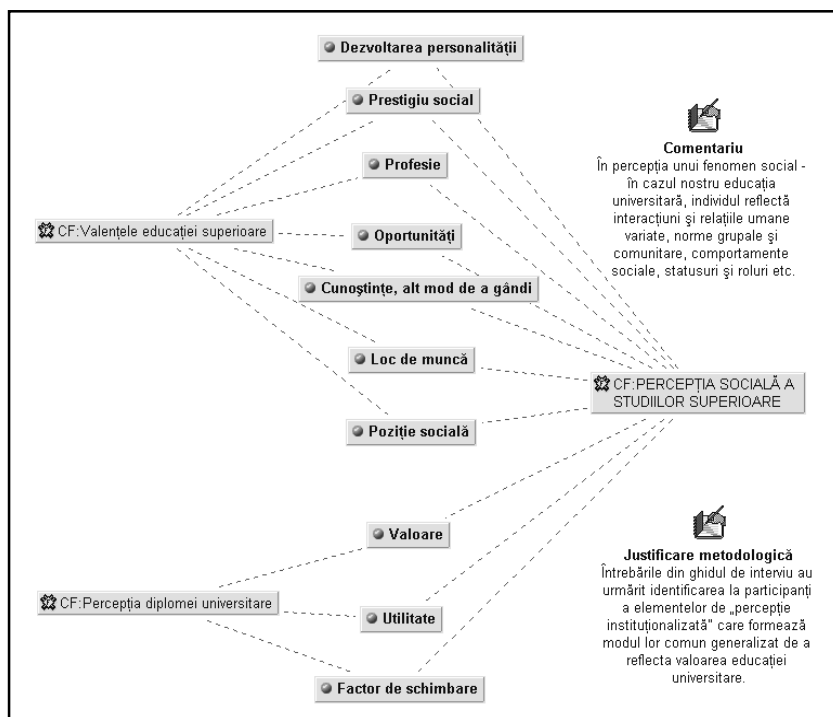
Percepția socială a educației universitare

În percepția unui fenomen social - în cazul nostru educația universitară, individul reflectă interacțiuni și relațiile umane variate, norme grupale și comunitare, comportamente sociale, statusuri și roluri etc. Având în vedere acest lucru, întrebările

din ghidul de interviu au urmărit identificarea la participanți a elementelor de "percepție instituționalizată" care formează modul lor comun generalizat de a reflecta valoarea educației universitare. În sensul celor spuse, pentru a evalua percepția valorii educației universitare, am pus respondenților următoarea întrebare: **Ce gândiți că poate să vă ofere educația superioară?** Procesul analizei textuale, codarea, categorizarea, identificarea temelor principale etc. au condus la construcția rețelei semantice 1.

Cea mai generală constatare ce se degajă din interpretarea acestei rețele confirmă ideea că universitatea reprezintă unul din mecanismele majore ale societății pentru *distribuția oamenilor în roluri sociale și ocupaționale variate*. Cu alte cuvinte, oamenii sunt distribuiți în poziții sociale potrivit abilităților și corespunzător cu ce aceștia au învățat. Subiecții au exprimat în răspunsurile lor, în mod direct sau indirect, că este virtual imposibil pentru oamenii de astăzi să dobândească un status înalt fără o educație considerabilă și niveluri de calificare profesionale care sunt reclamate de o anumită ocupație. Pentru mulți dintre ei acest lucru presupune în mod primordial "*cunoștințe, alt mod de a gândi*". Astfel, universitatea este văzută ca loc privilegiat al cunoașterii și al culturii. În acest sens, studiile universitare sunt percepute de acești subiecți ca "*un factor esențial în desăvârșirea intelectuală a fiecăruia*", "*lărgesc orizontul spiritual*" și "*oferă o altă perspectivă despre a viață*". Răspunsul unei studente pare a condensa toate acestea la un loc atunci când spune: "*Educația superioară îmi oferă o perspectivă nouă asupra lumii exterioare cât și un alt tip de percepție a lumii interioare.*"

Rețeaua semantică 1 **Percepția socială a studiilor superioare**

Alături de această dimensiune a percepției sociale a studiilor superioare, remarcăm că multe răspunsuri, într-o formă sau alta, au în vedere dobândirea unui status mai înalt, o poziție socială nouă aflat pe un palier ridicat al ierarhiei sociale, care presupune un loc de muncă mai bun, salariu mai mare, influență și putere în relațiile interumane și, nu în ultimul rând, un considerabil prestigiu social. Evident că acest lucru aduce în discuție problema stratificării sociale și criteriile weberiene ale acesteia, care așa cum știm, reprezintă un pattern social sistematic prin care resursele limitate sunt distribuite inegal între membrii unei societăți. Credem că de aici pleacă în mod esențial înțelegerea esenței deciziei acestor studenți/studente de a ajunge pe băncile universității. Hotărârea lor se întemeiază pe credința că Universitatea este calea de a accede la poziții sociale care poate să le aducă o parte mai mare din resursele limitate ale societății: bani, putere, prestigiul social.

Analiza a scos în evidență că aspirațiile unei părți a studenților/studentelor de la forma de învățământ la distanță pentru dobândirea unui nou status își găsesc rădăcinile în insatisfacțiile pe care aceștia le încearcă în pozițiile sociale pe care le ocupă în prezent. Iată un asemenea exemplu: *"Studiile superioare oferă ceva în plus, pentru că în cancelarie, noi învățătorii suntem inferiori profesorilor care au studii superioare. Se vede clar așa ceva, noi suntem de vină pentru orice fie că elevii nu știu la capacitate în clasa a VIII fie că nu știu tabla înmulțirii."* Încă multe alte răspunsuri se referă la acest lucru în formulări din cele mai variate: *"îți oferă un status superior", "ai posibilitatea obținerii unui loc de muncă acceptabil în țară sau chiar peste hotare", "deschide porțile spre un loc de muncă corespunzător" sau "contribuie decisiv la consolidarea poziției mele actuale."* Alte răspunsuri de acest fel sunt și mai tranșante: *"Oriunde te duci CV-ul, hârtia vorbește", "În ziua de azi nu mai ai nici un viitor fără o facultate."* sau *"Societatea e de așa natură că peste tot se cer studii superioare."*

Pentru a da mai multă rigoare analizei noastre, așa cum John V. Seidel (1991) recomandă, am căutat asemănări între temele pe care subiecții le-au abordat. Pentru aceasta am calculat *coeficienți de corelație nonparametrici* între temelor cărora li s-au adresat numărul cel mai mare de respondenți. Analiza acestora arată că toate temele sunt corelate negativ - subiecți care vorbesc despre o temă rareori vor vorbi despre o alta și viceversa. Într-o asemenea manieră putem proceda și pentru a identifica asemănări între respondenți, evident în măsura în care acestea aduc informații utile pentru demersul analitic.

Reîntorcându-ne la rețeaua semantică despre percepția socială a studiilor superioare, am considerat că evaluarea de către subiecți a diplomei universitare reprezintă un indicator relevant al acestei percepții. În acest sens, am rugat participanții să răspundă la întrebarea: **Cât de utilă credeți că va fi pentru dumneavoastră diploma de studii superioare?** La aceasta am adăugat ca sugestie cheie: **Diploma obținută va produce o schimbare în viața dumneavoastră? Dacă da, cum vedeți această schimbare?** Analiza răspunsurilor participanților au arătat că aceștia consideră că diploma universitară are *valoare*, este *utilă* și va produce o *schimbare* în viața lor. În unele din răspunsurile subiecților intervievați găsim atribuite diplomei universitare toate aceste trei proprietăți.

Ne rezumăm să ilustrăm cum văd respondenții diploma universitară ca factor de schimbare în viața lor, de această dată folosind editorul de text al programului ATLAS. ti care a colectat toate segmentele de text astfel codate, inclusiv comentariile analistului și codul atribuit, dar aici redăm doar un singur răspuns pentru a ilustra numai această capacitate a programului.

HU: Studenții netradiționali de la forma de învățământ la distanță

File: [c:\progra~1\scient~1\atlasti\assoc\Valoarea educației universitare percepută de studenții de la forma de învățământ la distanță]

Edited by:

Date/Time: 16. 11. 01 09:49:53

11 quotation(s) for code: FACTOR DE SCHIMBARE

Quotation-Filter: All

P 1: Id1. txt - 1:10 (158:161)

Codes: [Factor de schimbare]

O să schimbe și diploma îndiscutabil ceva, clasa de salarizare de exemplu și probabil că voi putea să îmi desfășor activitatea în domeniu cu competență, pentru că activitatea nu este legată de diploma ca atare, ci de cunoștințe.

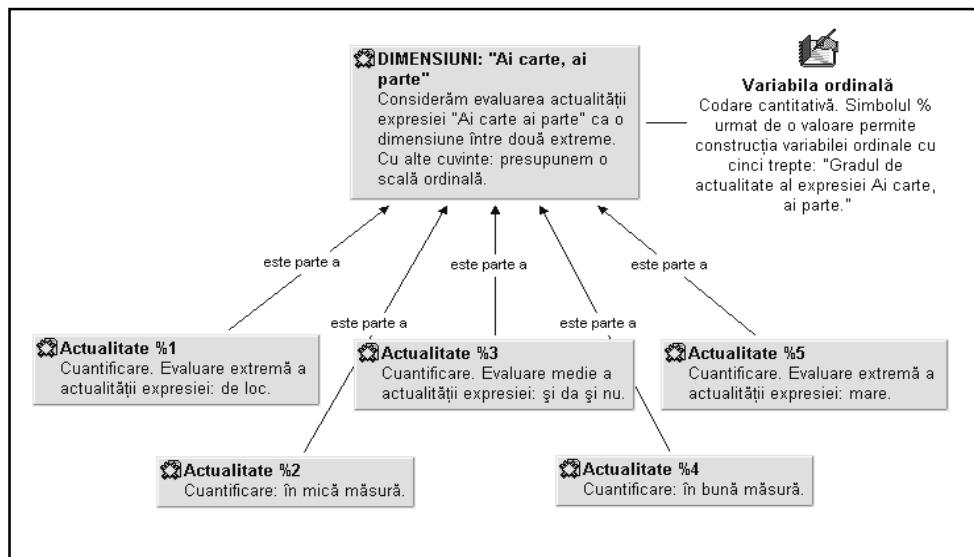
COMMENT: Schimbarea pentru subiect înseamnă salariul mai mare și competență profesională.

Din comentariile pe care analistul le-a făcut pe margine răspunsurilor respondenților, constatăm că schimbarea este văzută de aceștia în termeni asemănători valențelor atribuite studiilor superioare, adică obținerea unui loc de muncă cu un salariu mai mare, cunoștințe ridicate și competență sporită, creșterea prestigiului social etc.

Pentru a întări și îmbogăți informațiile colectate despre percepțiile sociale ale subiecților noștri cu privire la educația superioară, aceștia au fost întrebați: **Binecunoscuta expresie "Ai carte, ai parte" considerați că își mai păstrează actualitatea în societatea românească?** Analiza răspunsurilor a creat posibilitatea construcției unei scale ordinale cu cinci trepte de intensitate așa cum se poate vedea în rețeaua semantică 2. Desigur că puteam construi cu mult mai ușor o scală Likert cu ajutorul unei întrebări cu răspunsuri predeterminate, dar scopul nostru în acest studiu a fost să aflăm modul în care subiecții se raportează, în condițiile sociale date, la această credință care face parte din tezaurul spiritual al culturii noastre.

Am codat în "mare măsură" răspunsurile formulate clar și fără nici o rezervă, ca de exemplu: *"Expresia "Ai carte, ai parte" își păstrează actualitatea. Întotdeauna vor fi apreciați oamenii cu pregătire și profesioniștii buni."* În segmentele de text codate cu "în bună măsură" au intrat răspunsuri care exprimă anumite îndoieli prin formulări de genul: *"Expresia "Ai carte, ai parte" își păstrează în mare parte actualitatea în societatea românească, deși încă se mai merge pe nepotism, șpagă și altele, dar până la urmă cred că primează."* Pentru a exemplifica segmentele de text evaluate "și da și nu" referitor la actualitatea expresiei, invocăm un respondent care face o evaluare în procente spunând că: *"Expresia "Ai carte, ai parte" se regăsește doar 50% în cariera unui om în ziua de azi, în rest concură mai mulți factori: relațiile, posibilitățile materiale și poate un dram de noroc"*.

Rețeaua semantică 2 Variabila ordinală: Actualitatea expresiei "Ai carte, ai parte"

La acest exemplu mai adăugăm un răspuns, care dincolo de surprinderea unei stări existențiale precare din societatea românească, afirmă și un orizont de așteptare încurajator în următoarele cuvinte: *"Aș fi tentată să răspund că expresia "Ai carte, ai parte" nu-și mai păstrează deocamdată actualitatea în societatea românească, dar sunt o fire optimistă și cred că din miile de kilometri făcuți de societatea românească înapoi, va face cel puțin unul înainte. Nu se va putea merge la nesfârșit pe incompetență pentru că în România sunt atâtea valori care cât de curând vor ieși la suprafață"*.

Am codat cu "în mică măsură" răspunsuri în formulările variate care afirmă că expresia "... nu prea corespunde realității de azi din România, cam pierde teren", "... și-a pierdut actualitatea în societatea românească" sau "... nu prea își păstrează actualitatea în România din moment ce s-a dovedit că și cei fără carte... au parte". Nu a fost atribuit nici un răspuns codului "de loc", lucru care argumentează că evaluările pozitive ale expresie "Ai carte, ai parte" își păstrează totuși perenitatea.

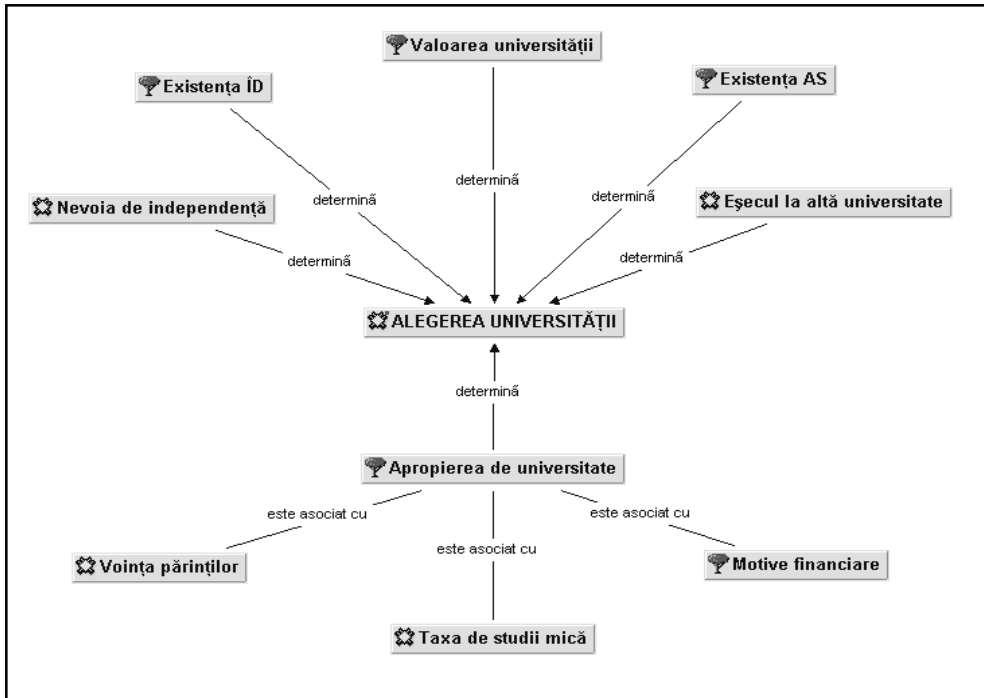
Amândouă pachetele software folosite de noi în cercetare pot exporta în programul SPSS rezultatele cantitative ale unei asemenea scale ordinale pentru a fi prelucrate statistic.

Alegerea universității și a specializării academice

Strategia de dezvoltarea a unei universități și îmbunătățirea serviciilor educaționale pe care aceasta le oferă, presupune printre altele și cunoașterea factorilor care iau determinat pe studenți/studente să aleagă instituția de învățământ respectivă. Însă de fapt, interesul nostru a vizat primordial identificarea factorilor sociali care au influențat opțiunea subiecților. În acest sens, participanții au fost invitați să răspundă la

Întrebarea: **De ce ați ales "Universitatea 1 Decembrie 1918" din Alba Iulia?** având ca sugestie cheie o altă întrebare: **Ce factorii v-au condus la această alegere?** Codarea răspunsurilor și categorizarea conceptuală au identificat o varietate de factori care i-au influențat pe aceștia să aleagă universitatea. Toți aceștia au fost reuniți într-o familie-cod (CF: Code-Family) denumită *Factorii care au influențat alegerea universității*.

Rețeaua semantică 3 Alegerea universității

Folosind ca filtru această familie-cod, programul ATLAS. ti a produs un tabel de frecvențe, care evidențiază că codul *apropierea de universitate* are cea mai mare frecvență și că, direct sau indirect, găsim în răspunsurile codate astfel exprimarea avantajului financiar și material al opțiunii participanților.

Pornind de la datele tabelului, am construit rețeaua semantică 3 care prin evidențierea relațiilor dintre concepte explică alegerea de către subiecții a Universității "1 Decembrie 1918" pentru formarea lor terțiară.

Să apelăm la "vocile" respondenților pentru a pătrunde mai bine sensurile opțiunii acestora. Codul *apropierea de universitate* a fost atașat segmentelor de text în care întâlnim sintagme care exprimă în forme diferite același conținut astfel: "*apropiere de domiciliu*", "*foarte aproape de casă*", "*locuiesc și muncesc în Alba Iulia*", "*aproape de localitatea în care locuiesc*" etc. Dar fie că este spus direct fie indirect, opțiunea aceasta poartă cu sine componenta avantajului financiar de care

au atâta nevoie participanții. Iată câteva argumente spuse în acest sens: "... sunt aproape, fără cheltuieli în plus", "... era foarte costisitor să cheltuiesc banii în alt centru universitar", "Scutesc cel puțin 100-200 de dolari anual, ceea ce în economia românească asta înseamnă foarte mult", "Lipsa banilor m-a determinat să nu aleg o altă universitate la o distanță mult mai mare".

Codul voința părinților, în esență, exprimă faptul obiectiv al dificultăților financiare și materiale legate de urmarea unei universități în altă localitate. Iată ce spune studenta în cauză: "În primul rând pentru că părinții nu m-au lăsat să dau în altă parte, eu aș fi vrut undeva în Cluj sau în Timișoara. Dar sunt atâtea cheltuieli. Mă gândesc că dacă aș fi în alt oraș ar fi de plătit gazdă, cămin și altele".

Remarcam o serie de judecăți de valoare care au influențat subiecții, așa cum sunt:

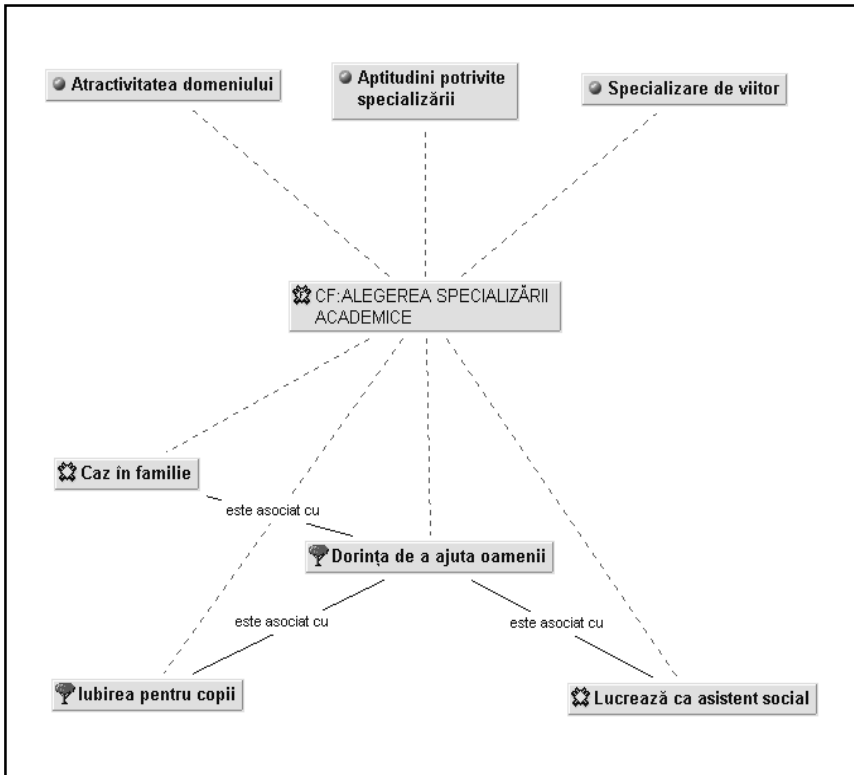
"Puteam să merg și la alte centre universitare, mai mari, dar am avut încredere pentru că și fratele meu a terminat tot aici și felul în care mi-a descris universitatea mi s-a părut interesant și suficient de serioase lucrurile în incinta ei", "Universitatea este acreditată, profesorii sunt buni" sau "Am ales această universitate pentru că am cerut informații în legătură cu profesorii, pentru că este mai aproape de orașul în care locuiesc, pentru că am colege în anii mai mari ce mă mai ajută și pentru că am înțeles că sunt cadre universitare competente, exigente, cu un simț al datoriei foarte mare".

În ceea ce privește cei trei subiecți care au decis să aleagă Universitatea "1 Decembrie 1918" din Alba Iulia după unul sau chiar mai multe eșecuri înregistrate la alte universități, credem că este vorba de situații de viață firești, care și-au găsit o soluție bună tocmai datorită existenței acestei alternative. Aducem în sprijin chiar spusele acestora, care demonstrează că afirmația făcută nu este o pledoarie pro domo a analistului, ci într-adevăr o realitate: "Având în vedere că la Cluj nu am intrat doi ani la rând, am zis să urmez o facultate aici la Alba Iulia. E aproape de casă, aproape de părinți și îmi va fi mai ușor. ... Poate că alegerea de la Cluj, dacă intram, era greșită". Într-un fel, reversul medaliei pentru situația evocată înainte, o găsim în spusele unei studente din Cluj: "Am terminat liceul, pe urmă am dat la Facultatea de Filosofie în Cluj; am abandonat-o după un an de zile, nu mi-a plăcut, așa am avut probleme cu părinți și acum, singură, am decis să vin la Alba Iulia", iar o a trei studentă care este din Brașov explică: "Am venit în Alba Iulia după eșecul de la Sibiu. Dar sunt mulțumită că nu am intrat acolo".

Având în vedere impactul distanței dintre locul unde trăiesc subiecții intervievați și universitate, am transformat variabila independentă "localitatea de reședință" într-o variabilă dihotomică - Alba și județele limitrofe o clasă și celelalte județe a doua clasă - și am constatat că se corelează pozitiv (coeficientul de asociere = +0,261) cu variabila statusului social: angajat(ă)/neangajat(ă). Acest lucru arată că studenți/studentele care sunt angajați optează pentru o universitate apropiată de localitatea în care trăiesc și muncesc. Fără pretenția de a generaliza acest rezultat, credem că este posibil ca în contextul social-economic dat să avem de-a face cu un trend al alegerii universităților mai apropiate de localitatea de reședință, chiar dacă indivizii au sau nu au un loc de muncă.

În spiritul aceleiași nevoi de a avea informații pe care să se bazeze opțiunile și deciziile unei universități aflate în plin proces de dezvoltare, am considerat necesar să identificăm factorii care au influențat opțiunea subiecților pentru specializarea academică. Astfel o întrebare din ghidul de interviu a invitat participanții să răspundă la întrebarea: **Ce va determinat să optați pentru studiul specializării alese?**

Rețeaua semantică 4 **Familia-cod: Alegerea specializării academice**

Codurile atribuite răspunsurilor la această întrebare le-am cuprins în familia-cod *Alegerea specializării academice*. Facilitatea programului ATLAS, ti a generat un tabel de frecvențe din care remarcăm imediat varietatea motivelor și factorilor care iau influențat și/sau determinat pe subiecți în actul alegerii profilului lor de formare academică. Această situație ne face să credem că o scală nominală cu răspunsuri predeterminate la o asemenea întrebare poate fi construită cu acuratețe numai pe baza răspunsurilor obținute la o întrebare deschisă ce vizează această problemă. Această idee este vizualizată și în rețeaua semantică 4 care reprezintă familia-cod: *Alegerea specializării academice*.

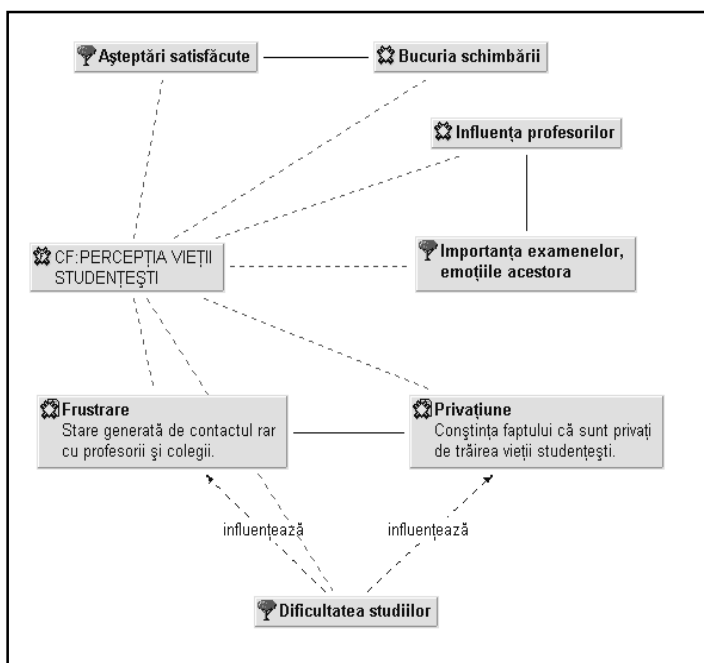
Așteptările vieții studențești și realitatea trăită

Accesul în cetatea universitară prin trecerea unui examen de admitere, a însemnă pentru subiecții intervievați dobândirea unui nou status, cel de student/studentă, căruia automat îi este atașat un rol - un mănunchi de norme și comportamente care condensează cerințele comunității universitare față de aceștia. Dar cum bine se știe, așteptările unui rol particular sunt influențate de oamenii cu care subiecții interacționează, în cazul nostru interacțiunile studentului/studentei cu profesorii, colegii, personalul administrativ etc. Ei bine, aici surprindem unul din aspectele specifice învățământului la distanță, care în forme variate își pune amprenta pe credințele, atitudinile și comportamentele studenților/studentelor care urmează această formă de învățământ.

Am plecat de la ipoteză că pentru subiecții investigați, realitatea pe care o trăiesc în universitate, corespunde în mică măsură cu așteptările acestora referitoare la ceea ce înseamnă viața de student/studentă. Întrebarea din ghidul de interviu a sunat astfel: **În ce măsură așteptările dumneavoastră referitoare la viața studențească corespund cu realitatea pe care o trăiți?**

Abordarea comprehensivă de către analist a răspunsurilor subiecților am vizualizat-o în rețeaua semantică 5. Nodurile plasate în partea de jos a rețelei semantice reprezintă, la figurat, zona gri a imaginii pe care aceștia o descriu, iar nodurile aflate în partea de sus ilustrează partea luminoasă a acesteia. Cuplul influența profesorilor și emoțiile examenelor conceptualizează alte trăiri semnificative ale participanților în spațiul cetății universitare.

Rețeaua semantică 5 Percepția vieții studențești

Să dăm glas câtorva respondenți pentru a ilustra cele spuse până aici. Am atribuit codul *frustrare* segmentelor de text de felul următor: "*Mi-am făcut o idee puțin romantica despre viața de studentă și fiind la învățământul la distanță sufăr din cauza contactului foarte rar cu profesorii și colegii*". Trăirea de către intervievații noștri a sentimentul de *privațiune* în raport cu viața studentească pe care o aștepta, o găsim în formulări de felul: "*Pentru cei care sunt la forma de învățământ la distanță, nu simt viața de student așa cum o simt cei care sunt aici zi de zi pentru că te împarți între două lumi.*"

Reversul acestor trăiri sunt exprimate prin cuvinte de satisfacție de felul: "*Am regăsit plăcerea de a sta în sala de clasă și a asculta profesorul care explică cursul pe larg, am descoperit că îmi place extrem de mult să fiu la lecție. Și asta dar și colegii; îmi place atmosfera tinerească care se creează pe holurile, în sala de curs. Am așteptat din todeauna asta, nu este chiar cum mi-am dorit pentru că ne întâlnim foarte rar, dar mă face să mă simt mai bine. Îmi dă un elan tineresc să merg mai departe pentru că merită.*"

Pentru a stimula dezvăluirea stărilor pe care le trăiesc subiecții în mediul universitar, am pus acestora o întrebarea suplimentară, care le-a cerut să relateze câteva din **întâmplările și trăirile semnificative pe care le-au încercat în universitate**. Am considerat că aceasta va aduce un plus de informații utile studiului nostru, lucru care de fapt s-a și întâmplat. Analiza răspunsurile la această întrebare a produs celelalte coduri care apar în rețeaua semantică de mai înainte. De exemplu, despre dificultățile pe care le au subiecții vorbesc astfel: "*De când am început școala am știut că îmi va fi greu pentru că am și un serviciu care nu se rezumă numai la 8 ore, de cele mai multe ori e mult timp și multă muncă peste program și am știut că îmi va fi greu, dar nu m-a împiedicat ca să îmi ating scopul, să fac școală. Am știut de la început că îmi va fi greu. Și în următorii ani îmi va fi și mai greu.*" O studentă identifică originea dificultăților sale astfel: "*Vreau să spun că am terminat acum 15 ani liceul și mi-a fost destul de greu să mă acomodez cu învățatul.*"

Relația cu profesorii are un impact peste așteptări pentru subiecții care afirmă că: "*Influența profesorilor asupra conduitei mele, asupra valorilor pe care trebuie să mi le formeze a fost foarte mare, nu m-am așteptat să fie așa de mare.*" sau "*Îmi plac foarte mult oamenii de aici, în general profesorii, niște oameni care se implică, le place ceea ce fac și am rămas puțin uimită de felul lor de a se implica și într-o problemă a ta personală.*" Desigur că în mod firesc importanța examenelor, contextul lor emoțional nu putea lipsii din trăirile semnificative invocate de intervievați, când afirmă că: "*Emoțiile sunt cele mai semnificative pentru ce trăiesc aici.*"

În finalul acestei probleme, putem spune că ceea ce se numește "viața studentească", care începe cu prezența relativ constantă în sălile de curs și seminar, dialogul permanent cu cadrele didactice despre probleme variate și în situații diferite, cristalizarea prieteniiilor dintre colegi care de multe ori pot dura o viață sunt aspecte de care studenții/studentele de la forma de învățământ la distanță, datorită naturii lucrurilor, beneficiază mai puțin. Această stare de fapt îi face pe unii dintre aceștia să trăiască sentimente și stări de spirit mai puțin confortabile.

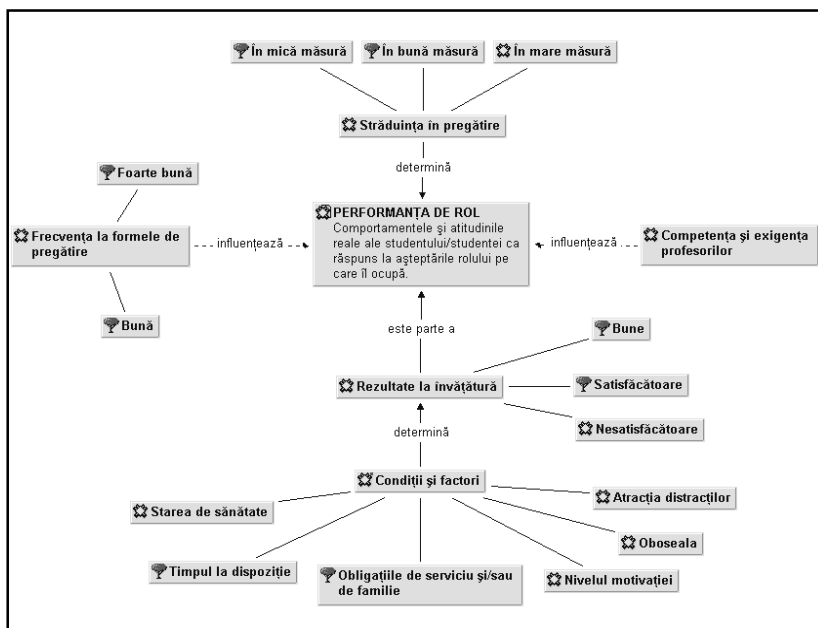
Performanța de rol

Dobândirea unui nou status cere individului să îndeplinească corespunzător rolul atașat acestuia. Ca cercetători sociali, avem nevoie să cunoaștem comportamentele și atitudinile individului ca răspuns la așteptările rolului pe care acesta îl joacă. Cu atât mai mult se impune să luăm în considerare și să evaluăm corect *performanța de rol* reală a studenților și studentelor într-o instituție de învățământ superior.

În cercetarea noastră, conceptul de *performanța de rol definește comportamentele și atitudinile reale ale studentului/studentei ca răspuns la așteptările rolului pe care îl are atașat statusului său social*. Am introdus în cercetare, prin codare selectivă, această categorie deoarece pe de o parte are puternice virtuți analitice, iar pe de altă parte reprezintă un bun predictor al activității subiecților investigați. Raportându-se la modul și nivelul de realizare a performanței de rol, *universitatea reprezintă unul din mecanismele majore ale societății pentru distribuția oamenilor în roluri sociale și ocupaționale variate*.

Pornind de la această întemeiere teoretică, am pus subiecților noștri următoarea întrebare: **Cum vă descrieți rezultatele studențești?** întrebare care în termeni demersului de mai înainte putea să sune astfel: **Cât de bine vă jucați rolul?** În plus, am adăugat o serie de sugestii cheie care le-a cerut intervievaților să vorbească despre factorii care le influențează rezultatele, să evalueze cât de mult se străduiesc să își însușească cunoștințele și să se pregătească pentru examene și colocvii precum și să aprecieze frecvența participării lor la întâlnirile periodice de pregătire care se organizează în universitate cu studenții de la învățământul la distanță.

Rețeaua semantică 6 Performanța de rol

Analiza datelor colectate a identificat câteva variabile care concură la realizarea performanței de rol și anume: străduința în pregătire, rezultatele la învățătură, frecvența participării la cursurile, seminarile și laboratoarele de pregătire planificate și competența și exigența profesorilor. Fiecare din aceste variabile au fost analizate, exemplificate și explicate prin proceduri analitice diferite.

În finalul procesului de analiză a datelor acestor variabile am construit rețeaua semantică 6, care vizualizează comprehensiv, în egală măsură, descrierea, interpretarea și explicația performanței de rol a studenților și studentelor care au constituit eșantionul studiul nostru de caz.

Din diagramă remarcăm în primul rând că străduința studenților/studentelor în pregătire reprezintă factorul determinat al performanței de rol. Acest lucru este în concordanță cu principiul modern al învățării care presupune un efort intens, permanent și conștient din partea celui care învață, iar în cazul învățământului la distanță reprezintă condiția sine qua non al reușitei.

Interacțiunile studenților/studentelor cu profesorii lor, competența și exigența acestora din urmă, reprezintă condiții și factorii importanți de influență pentru modul în care aceștia își realizează performanța de rol. La rândul lor, rezultatele obținute de studenți și studente sunt parte și totodată indicatori ai performanței de rol. Însă, așa cum se poate observa, aceste rezultate sunt influențate de un set de condiții și factorii dintre cei mai variați, care într-o formă sau alta își pun pecetea asupra modului în care subiecții își îndeplinesc rolul.

În sfârșit, analiza răspunsurilor colectate a condus la ideea că frecvența participării studenților/studentelor la ședințele de pregătire organizate de universitate reprezintă un factor de influență care răspunde într-o anumită măsură de performanța realizată de aceștia.

Două concluzii se pot trage din această rețea semantică:

- conceptele au o capacitate ridicată de generalizare, acestea având putere explicativă și în alte situații asemănătoare;
- interacțiunile dintre concepte poate reprezenta elementele esențiale ale unei teorii explicative a performanței de rol.

Student/studentă versus angajat/angajată

Constatarea că cei mai mulți dintre studenții/studentele care urmează forma de învățământ la distanță sunt angajați/angajate, iar activitatea pe care o desfășoară la locurile lor de muncă au puține lucruri în comun cu viața universitară, ne-a determinat să aflăm cum percep subiecții această ambivalență, dacă într-adevăr trăiesc sentimentul invocat de unul dintre ei că "te împarți între două lumi." Abordarea problemei costului studiilor universitare credem că se află într-o prelungire firească a investigației noastre pentru a valida ipoteza că aceste costuri ar trebui să fie acoperite din veniturile proprii realizate de participanții care au un loc de muncă. În sfârșit, ne-am propus să cercetăm posibilitatea existenței unei posibile situații problemă generată de raporturile dintre obligațiile studențești și îndatoririle de angajat/angajată.

Percepția locului de muncă; exigența șefilor

Din eșantionul de 31 de subiecții ai studiului nostru de caz, 26 au un loc de muncă, iar pentru a afla ce reprezintă acest lucru în viața acestora, i-am invitat să vorbească despre activitatea, împlinirile și trăirile pe care le au ca angajat/angajată, să evalueze gradul de exigență al șefilor lor și să facă o comparație între relațiile pe care le au cu colegii de la locul de muncă și relațiile cu colegii de la universitate.

Din procesul de analiză a răspunsurilor a izvorât variabila *percepția locului de muncă* cu următorul set de set de atribute: (a) sursă de existență, (b) satisfacție profesională, (c) satisfacție profesională, insatisfacție materială și (d) insatisfacție profesională, materială și spirituală. Efortul analitic a condus astfel la descoperirea categoriilor cu care putem construi o scală nominală. Matthew B. Miles și A. Michael Huberman (1994) într-o lucrare considerată printre cele mai remarcabile scrieri de analiza calitativă a datelor, insistă asupra matricei analitice ca instrument ce permite descoperirea relațiilor dintre date, cu alte cuvinte explicația fenomenului cercetat. În acest sens, am construit matricea 1.

Matricea 1 **Percepția locului de muncă**

	Sursă de existență	Satisfacție profesională	Satisfacție profesională, insatisfacție materială	Insatisfacție profesională și materială, dar și spirituală și/sau afectivă
Percepția locului de muncă	Un venit cu care pot să-mi întrețin familia, cheltuielile casei și să-mi fac și eu școala.	Este o împlinire profesională prin faptul că lucrez în cea mai mare și cea mai bună școală din județ.	Nu e prea mare salariul, dar faptul că mi-am găsit vocația depășește acest inconvenient.	Împlinirile materiale sunt minime, spirituale aș putea spune deloc.

Studiul matricei relevă că reprezintă o "analiză prin examinarea microscopică a datelor". Însă autorii teorie fundamentate Barney Glaser și Anselm Strauss recomandă și "analiza prin examinarea macroscopică a datelor", adică în contextul social-economic general. În acest sens, afirmăm că procesul lung și greoi al tranziției țării noastre către economia de piață reprezintă condiționarea socială majoră a insatisfacției materiale pe care o percep o bună parte dintre respondenți. Din răspunsurile participanților, rezultă că dimensiunea veniturilor are pe continuumul acesteia doar două "tăieturi": sursă de existență și insatisfacție. Impactul acestei situații va fi pusă mai bine în evidență în problema următoare unde studiem variabila *costul studiilor superioare*.

Un element care nu poate lipsi atunci când se discută despre locul de muncă se referă la șefi, la capacitatea managerială a acestora și, poate, mai ales la gradul acestora de exigență față de cei pe care îi conduc. Conceptualizarea și categorizarea răspunsurilor la întrebarea: **Cum evaluați exigențele șefilor dumneavoastră față de modul în care vă îndepliniți obligațiile de serviciu?** ne-a permis să studiem variabila *exigența șefilor*, variabilă care face parte din cadrul de lucru conceptual cu care am început cercetarea. Proprietățile preconizate ale acestei variabilei urmau să fie exigență ridicată, exigență medie (normală) și exigență scăzută. Însă procesul

analitic a condus la înlocuirea proprietății exigență medie cu proprietatea *șefi înțelegători*, care așa cum vom vedea are un conținut particular față de ce așteptăm când vorbim de exigența normală a șefilor.

Putem să prezentăm demersul nostru prin oricare din procedeele folosite până acum: rețea semantică, matrice, familie-cod sau o descriere. Optăm pentru ultima variantă.

În ceea ce privește clasa *șefi exigenți*, respondenții vorbesc de "*exigență maximă*", de "*exigențe mari*", de "*foarte mari exigențe*" sau de "*foarte normal să fie exigenți*". Trecând la cel de al doilea atribut al variabilei studiate, credem că sintagma *șefi înțelegători* a înlocuit-o pe cea anticipată de noi *exigență medie (normală)*, datorită faptului că studenții au în vedere, explicit sau implicit, facilitățile pe care trebuie să le obțină de la locul de muncă pentru a se putea achita de obligațiile studentești, așa cum sunt învoiri, concedii de studii etc. Iată un răspuns în această idee: "*Șefii mei sunt destul de înțelegători că sunt la facultate și pe cât posibil am parte de sprijin din partea lor, mă înțeleg.*"

Costul studiilor

Pentru a afla modul în care subiecții intervievați acoperă costul studiilor am formulat următoarea întrebare: **Credem că costul studiilor universitare este o problemă pentru orice student/studentă. În acest sens, ce ne puteți spune despre modul în care faceți față cheltuielilor necesare?** Am adăugat obișnuitele sugestii cheie pentru a "forța" răspunsuri cât mai complete, astfel:

- Acoperiți costurile numai din banii pe care îi câștigați dumneavoastră?
- Familia trebuie să plătească costul studiilor integral sau are doar o anumită contribuție?
- De unde mai obțineți resurse financiare?

Conceptualizarea răspunsurilor și apoi categorizarea conceptelor au produs familia-cod *costul studiilor* care cuprinde cinci concepte. Așa cum am mai făcut și în alte momente ale analizei noastre, am folosit această familie-cod ca filtru și am obținut tabelul de frecvențe 3, care prezintă distribuția subiecților după felul în care își asigură resursele financiare pentru plata taxelor de școlarizare și pentru alte cheltuieli necesare.

Tabelul 3

Distribuția eșantionului după sursele de finanțare a studiilor

Surse	Venitul propriu	Venitul soțiilor	Venitul propriu și al altor persoane	Venitul părinților și/sau al altor persoane	Sponsorizare	Total
Frecvențe	8	4	14	4	1	31
%	25,9	12,9	45,1	12,9	3,2	100

Toți subiecții au răspuns cu claritate la această întrebare, astfel că fiecare subiect și-a găsit locul în cele cinci clase stabilite prin codare. Credem că acest lucru semnaleză interesul participanților pentru această problemă. Atașarea unui grafic la tabelul de frecvențe reprezintă o chestiune mai puțin relevantă pentru obiectivul analizei noastre, important este să interpretăm datele din tabel și să le ilustrăm cu "vocale" celor intervievați.

Așa cum am mai spus, din cei 31 de subiecți ai eșantionului 26 au un loc de muncă. Dintre aceștia, 8 pot acoperi cheltuielile din venitul propriu, iar alți 4 din veniturile cumulate ale soților, lucru ce înseamnă că 12, adică mai puțin de jumătate din subiecții angajați, acoperă taxa de studii și celelalte cheltuieli din surse proprii. Rămân astfel 14 participanți angajați care fac față obligațiilor financiare doar beneficiind și de ajutorul altor persoane, de obicei părinții sau alte rude. Așa cum se poate vedea, 4 respondenți sunt total dependenți de venitul părinților și/sau altor persoane apropiate. În sfârșit, una dintre studente este sponsorizată de fundația la care este președinte.

Alegerea de către participanți a formei de învățământ la distanță a primit aici o înțelegere în plus prin faptul că participanți au accentuat că opțiunea lor a fost determinată de nevoia de a câștiga bani pentru a putea plăti studiile. Un respondent spune foarte clar acest lucru astfel: *"Am optat pentru varianta învățământului la distanță ca să pot să lucrez, să câștig bani să pot să-mi plătesc studiile. Deci, resursele financiare le obțin din salariu. "*

Apar însă probleme și pentru subiecții căsătoriți atunci când unul dintre soți își pierde locul de muncă. Iată ce spune o studentă care a devenit șomer cu puțin înainte de a fi interviuată: *Până acum problema cheltuielilor am rezolvat-o relativ bine pentru că având serviciu și eu și soțul, reușeam să punem bani deoparte, să plătesc taxele. De acum când eu nu mai am serviciu, încă nu știu exact cum voi face pentru că banii sunt mai puțini. "* Participanții la această cercetare care pe lângă venitul propriu sunt ajutați de părinți sau de alte persoane apropiate, redau în formulări variate această situație: *"Am un salariu foarte mic, dar părinții mă ajută. ", "Deoarece sunt bugetară și am un salariu foarte mic și lucrez numai cu o jumătate de normă, pot să spun că părinții îmi asigură banii necesari. " sau "Tatăl meu, dar și bunicii din partea mamei mă susțin. "*

Imaginea descrisă și analizată mai sus, arată că variabila *costul studiilor* conduce la realizarea unei asocieri cu variabila *alegerea universității*. Astfel devine clar faptul că atunci când au făcut opțiunea, participanții au luat în considerație și costurile pe timpul studiilor, care evident sunt mai reduse dacă universitatea este mai aproape de localitatea de reședință.

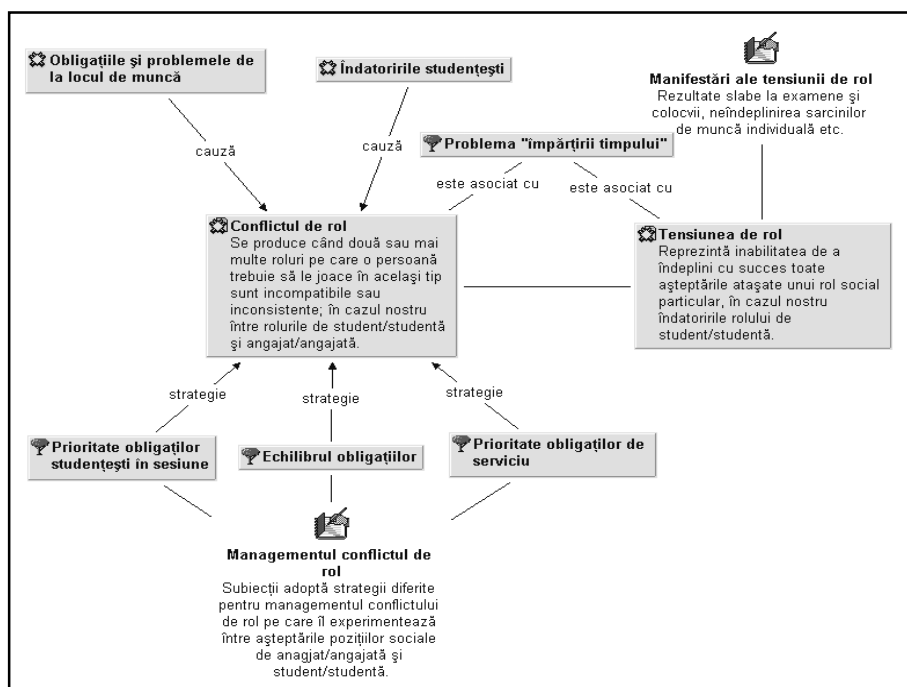
Tensiune și conflict de rol

În cercetarea noastră am constata că studenții și studentele experimentează atât conflictul cât și tensiunea de rol. Studiul celor două variabile, care evident se găsesc în relație reciprocă, a condus la elaborarea rețelei semantice 7 unde explicăm cauzele manifestării conflictului și tensiunii între așteptările atașate rolurilor celor două statusuri pe care le ocupă subiecții, precum și strategiile adoptate de aceștia în managementul conflictului de rol.

Identificăm mai întâi factorii cauzali care produc conflictul de rol între îndatoririle studențești și obligațiile și problemele pe care le au subiecții la locul lor de muncă. Astfel, în răspunsurile participanților la întrebarea **Cum descrieți raporturile dintre obligațiile dumneavoastră studențești și îndatoririle pe care le aveți ca angajat/angajată?** întâlnim o serie de relații legate de situația tensionată pe care

aceștia o trăiesc și căreia trebuie să-i găsească o modalitate de soluționare sau ameliorare. "Au fost nenumărate probleme la serviciu de care nu a avut cine să se ocupe și trebuia să neglijez ceva; știind că examenele mi le pot da în vară am optat pentru serviciu." spune un student din anul doi de la asistență socială, iar o colegă a acestuia vorbește de dificultățile pe care le are pentru a putea veni la universitate să susțină examenele în felul următor: "În timpul sesiunilor trebuie tot timpul să mă învoiesc, să pot să-mi dau examenele și nu prea am înțelegere." Dificultăți de acest fel le are și un alt student când trebuie să vină la întâlnirile de pregătire organizate la sfârșit de săptămână și care coincid cu faptul că la locul lui de muncă se lucrează uneori și sâmbăta. Într-o formulare mai pitorească acesta spune: "Cursurile le facem sâmbăta și duminica la facultate, iar la serviciu se întâmplă să mai lucrăm câteodată sâmbăta. Atunci automat trebuie să te duci la șef și să-i spui "șefule, o tai că am examen" și sunt unele neplăceri și dificultăți." În sfârșit, un alt student declară: "Locul de muncă mă solicită foarte mult. Încerc să fac totul foarte bine, să fie corect tot ce fac. La facultate nu sunt probleme. La serviciu aș fi preferat să ni se acorde mai mult concediu sau mai multă înțelegere că suntem studenți."

Rețeaua semantică 7 Conflict și tensiune de rol

Una din întrebările prin care am accentuat nevoia unui răspuns mai amplu la problema pusă în discuție s-a referit la **modul în care subiecții își stabilesc prioritățile pe care le au în cele două poziții sociale**. Prin această întrebare am

identificat strategiile adoptate de subiecți în managementul conflictului de rol pe care îl trăiesc pentru îndeplinirea așteptărilor de rol ca angajat/angajată și ca student/studentă.

Jumătate dintre subiecții care sunt angajați încearcă se mențină un echilibru permanent între rolurile care le au de îndeplinit în cele două poziții sociale. Aceștia spun acest lucru astfel: *"Împac una cu alta, pentru că șefii mei sunt înțelegători, la întâlniri am venit de fiecare dată, la examene fără nici o problemă, nu mi s-a retras nimic din salariu, totul decurge normal. Reușesc să armonizez cerințele celor două poziții sociale."* sau *"Serviciul este serviciu, casa este casă și învățatul învățat. Când ies de la serviciu nu fac decât să mă duc la bibliotecă să caut cărți pentru referate, bibliografie, strictul necesar pentru facultate. Deci după serviciu. Am un ritm normal în ceea ce privește învățatul."*

Cealaltă jumătate dintre respondenți acordă prioritate obligațiilor de serviciu, lucru exprimat cu suficientă claritate astfel: *"Din punct de vedere al priorităților serviciul e pe primul plan,"* "... în primul rând serviciu." sau *"Prioritățile sunt: slujba, școala și distracțiile."* Dar o parte dintre subiecți care dau prioritate obligațiilor de serviciu afirmă că în sesiunile de examen prioritatea lor o reprezintă pregătirea pentru examenele și colocviile care urmează să le susțină. *"În general, în sesiune sacrific partea cealaltă într-o oarecare măsură."* spune un student, *"Insist pe facultate în sesiune și încerc să-mi văd de treabă și la serviciu."* afirmă o studentă, iar un alt student întărește spusele celorlalți doi colegi astfel: *"Când te presează obligațiile pentru universitate tragi mai mult pentru ele."*

Unul dintre respondenți explică mai pe larg cum stau lucrurile în cazul lui: *"Lucrez 12 cu 24, iar uneori sâmbăta și duminica se suprapune programul profesional cu cel de la universitate. Atunci cade pe prim plan școala. Chestia asta mi-au înțeles-o și șefii atunci când le aduc la cunoștință faptul că am examen duminica sau sâmbăta, dau dovadă de înțelegere și mă programează în ture, în așa fel încât să nu mă suprapun cu examenele. Astfel, nu există nici un conflict direct."*

Din observațiile noastre, din analiza documentelor cât și din discuțiile informale avute cu subiecții, credem că mai putem adăuga și alți factori drept cauze ale tensiunii de rol pe care o încercă o parte dintre subiecți, așa cum sunt: capacitate de concentrare scăzută în munca intelectuală datorată unor întreruperi mai îndelungate a procesului sistematic de învățare, abilități reduse de învățare eficientă și un standard cultural mediocru.

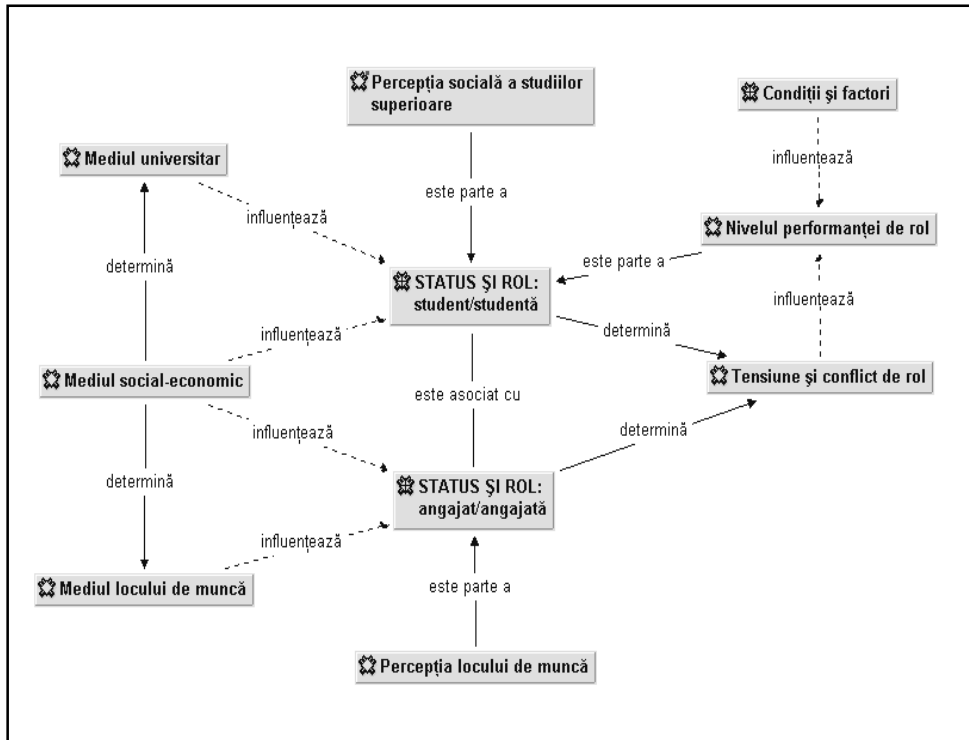
Relații cu colegii din cele două poziții sociale

Analizând răspunsurile la întrebarea: **Ce ne puteți spune despre relațiile pe care le aveți cu ceilalți studenți/studente în raport cu relațiile cu colegii de la locul de muncă?** am constata că dincolo de diversitatea de opinii față de amploarea, intensitatea și trăinicia raporturilor colegiale, rămâne certitudinea existenței tipurilor diferite de relații dintre colegii de studenție și relațiile dintre colegii de la locul de muncă. Acest lucru reprezintă un alt argument pentru ipoteza particularităților credințelor, atitudinilor și comportamentelor acestor studenți netraționali.

Procesul integrării și rafinării teoriei

Procesul analitic a urmărit până acum generarea categoriilor și a proprietăților acestora, dar este clar că nu putem vorbi de categorii majore integratoare care să formeze o schemă teoretică cuprinzătoare prin care rezultatele cercetării să i-a forma unei teorii. *Codarea selectivă* reprezintă procesul integrării și rafinării teorie, iar în cercetarea noastră categoria integratoare, care mai este denumită și categoria nucleu, este cuplul noțional **status și rol**. Conceptualizarea datelor crude, categorizarea conceptelor descoperite prin punerea lor în relații variate, adică "linia narativă a elaborării categoriilor fenomenului pe care îl cercetăm" cât și procesul iterativ de la empiric la deductiv, ne-a condus pas cu pas spre această categorie nucleu. În esență, statusul și rolul definesc fenomenul central al studiului nostru, așa cum arătăm în diagrama integratoare 1.

Diagrama integratoare 1 **Status și rol**

Subliniem că conceptele din diagrama integratoare au ajuns la calitatea de categorii și de aceea sunt abstracții; acestea nu reprezintă povestea unui individ, ci relațiile condensate despre multe persoane care sunt reprezentate printr-o serie de termeni cu un grad ridicat de abstractizare și generalizare. Adică ele nu mai sunt legate de datele specifice ale unui caz studiat, deoarece categoriile apar din compararea

fiecăruia dintre cazuri, prin urmare, ele pot, într-un sens general, după relevanța lor, să fie aplicabile în toate cazurile studiului nostru. Fiecare categorie sau subcategorie, prin specificarea proprietăților și dimensiunilor, aduc diferențele și variațiile cazului într-o categorie sau alta.

La fel, afirmarea relațiilor dintre concepte sunt abstracții din date. Deoarece ele sunt interpretate ca abstracții și nu ca detalii descriptive ale fiecărui caz (din datele crude), acestea (la fel ca și conceptele) au fost "construite în afara datelor". Așa cum spune Anselm Strauss și Juliet Corbin (1998, p. 145)

"Prin "construit", înțelegem că analistul reduce datele din multe cazuri și concepte și stabilește afirmațiile relaționale care pot fi folosite să explice, într-un sens general, ce se întâmplă. ... De obicei, acestea reprezintă vocea celor mulți. "

Astfel putem afirma că diagrama integratoare construită în jurul categoria nucleu status și rol realizează **validitatea internă, de construct (conceptuală)** a întregului nostru demers.

În general, orice status și rol poartă cu el percepția individului despre poziția pe care o ocupă și despre rolul atribuit acesteia, așa cum se vede în diagramă. Apoi remarcăm că statusul și rolul se află sub influența directă sau indirectă al mediul economic și social-politic al societății, dar și sub impactul mediului organizațional așa cum sunt universitatea sau instituția, firma economică etc. unde persoana este angajată.

Există în diagramă o serie de relații de determinare, cauzale, de influență sau factori care fac ca performanța de rol în fiecare poziție socială să fie îndeplinită într-un anumit fel și la un anumit nivel. Aceste relații determină ca participanții să experimenteze conflictul de rol și/sau tensiunea de rol.

În sfârșit, diagrama integratoare reprezintă dovada clară a puterii de generalizare conceptuală a rezultatelor cercetării calitative pentru situații relativ similare.

Concluzii

Învățământul la distanță reprezintă un vector al evoluției învățământului universitar în consonanță cu cerințele social-economice, științifice și culturale ale societății moderne, iar demersul nostru se dorește o contribuție la această mișcare ascendentă.

Credem că cercetarea a reușit să valideze corectitudinea denumirii de **studenți netraditionali**, fapt ce are drept consecință logică că procesul de învățământ în care se realizează formarea terțiară a acestora trebuie să se plieze pe specificul credințelor, atitudinilor și comportamentelor acestora, dar nu oferind "circumstanțe" sau făcând rabat de la standardul de calitate, ci căutând și inovând cu mijloacele oferite de învățământul digitalizat. În acest sens, corpul profesional reprezintă actorul principal.

Sperăm că cercetarea noastră face parte din așteptatele dezvoltări teoretice și metodologice atât de necesare întemeierii științifice a demersului educațional specific acestei forme de învățământ, la care sunt chemate să își asocieze eforturile atât științele educației, cât și celelalte discipline socio-umane, care într-o abordare interdisciplinară, să clădească epistemologia, teoria și metoda unui proces educațional cu suficiente particularități.

Interviurile noastre au arătat că învățământul la distanță reprezintă o atracție deosebită pentru populația adultă angajată în muncă, deoarece răspunde nevoilor de formare terțiară a unui segment important de oameni. Învățământul la distanță, în măsura în care este compatibil calitativ cu educația universitară tradițională, poate reprezenta o cale importantă de a surmonta handicapul care ne desparte de țările dezvoltate în domeniul formării de resurse umane înalt calificate.

Deoarece cei mai mulți studenți/studente sunt angajați/angajate este necesar ca învățământul la distanță să fi astfel reglat încât să provoace o interferență minimă cu cerințele exercitate asupra acestora la locul de muncă.

În sfârșit, actul didactic în care profesorii au ca parteneri studenți netradiționali, trebuie să acorde o atenție sporită setului de valori (curriculum ascuns) pe care îl transmite acestora, pentru ca universitatea să contribuie substanțial la socializarea acestora în spiritul culturii democratice.

BIBLIOGRAFIE

1. AGABRIAN, M. (1999-2000) Managementul și analiza datelor calitative semistructurate, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Sociologia* 1-2.
2. AGABRIAN, M. (2001) Analiza calitativă de conținut. Metodologia teoriei fundamentate, în *Annales Universitatis Apulensis*, nr. 1 seria Sociologie, Universitatea "1 Decembrie 1918" din Alba Iulia.
3. AGABRIAN, M. (2002) Studiu de caz calitativ în cadrul proiectului: Albalact - integrator al procesului de dezvoltare rurală, în *Annales Universitatis Apulensis*, nr. 1 seria Sociologie, Universitatea "1 Decembrie 1918" din Alba Iulia.
4. BOGDAN, R. C., & BIKLEN, S. K. (1982) *Qualitative research for education: An introduction to theory and methods*. Boston: Allyn and Bacon, Inc.
5. CAREY, J. W., P. H. WENZEL, C. REILLY, J. SHERIDAN ȘI J. M. STEINBERG, (1998). *CDC EZ-Text: Software for Management and Analysis of Semistructured Qualitative Data Sets*. CAM 10 (1)
6. COFFEY, A. & ATKINSON, P. (1996) *Making Sense of Qualitative Data*, Thousand Oaks, CA: Sage.
7. DENZIN, N. and LINCOLN, Y. (editors) (1994) *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage.
8. DEY, I. (1993) *Qualitative Data Analysis*, London, Routledge.
9. EISNER, E. W. (1991). *The enlightened eye: Qualitative inquiry and the enhancement of educational practice*. New York, NY: Macmillan Publishing Company.
10. ERLANDSON, D. A., HARRIS, E. L., SKIPPER, B. L., & ALLEN, S. D. (1993) *Doing naturalistic inquiry: A guide to methods*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
11. FLICK, UWE. (1998). *An Introduction to Qualitative Research*, (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
12. GLASER, B. G., & STRAUSS, A. L. (1967) *The discovery of grounded theory*. Chicago, IL: Aldine Publishing Company.
13. GLASER, B. (1978) *Theoretical Sensitivity: Advances in the Methodology of Grounded Theory*. Mill Valley: The Sociology Press.

14. GLASER, B. (1992) *Emergence vs. Forcing: Basics of Grounded Theory Analysis*. Mill Valley: The Sociology Press.
15. GUBA, E. G. (1978) *Toward a methodology of naturalistic inquiry in educational evaluation*. Monograph 8. Los Angeles: UCLA Center for the Study of Evaluation.
16. ILUȚ, PETRU. (1997) *Abordarea calitativă a socioumanului*. Iași, Polirom.
17. JORGENSON, D. L. (1989) *Participant Observation: A Methodology for Human Studies*. Newbury Park, CA: Sage.
18. KELLE, U. (editor) (1995) *Computer-Aided Qualitative Data Analysis: Theory, Methods and Practice*. London: Sage.
19. KELLE, U. (1997) *Theory Building in Qualitative Research and Computer Programs for the Management of Textual Data* Sociological Research Online, vol. 2, no. 2, <<http://www.socresonline.org.uk/socresonline/2/2/1.html>>
20. KIRK, J., & MILLER, M. L. (1986) *Reliability and validity in qualitative research*. Beverly Hills: Sage Publications.
21. KORKA, M. (2000) *Reforma învățământului de la opțiuni strategice la acțiune*, București, Editura Punct
22. KVALE, S. (1996). *Interviews: An introduction to qualitative research interviewing*. Thousand Oaks, CA: Sage.
23. LINCOLN, Y. S., & GUBA, E. G. (1985) *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage Publications, Inc.
24. LOFLAND, J., & LOFLAND, L. H. (1984) *Analyzing social settings*. Belmont, CA: Wadsworth Publishing Company, Inc.
25. MAYRING, PHILIPP (2000, iunie) *Qualitative Content Analysis*. Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research [On-line Journal], 1(2). <http://qualitative-research.net/fqs/fqs-e/2-00inhalt-e.htm>.
26. MILES, M. B., HUBERMAN, A. M. (1994) *Qualitative data analysis: An expanded source-book* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
27. MUHR, T. (1993) *ATLAS. ti Release 1. 1E Users Manual*. Berlin, Technical University of Berlin.
28. PATTON, M. Q. (1980) *Qualitative evaluation methods*. Beverly Hills, CA: Sage.
29. PATTON, M. Q. (1990) *Qualitative Evaluation and Research Methods* (2nd ed.). Newbury Park, CA: Sage Publications, Inc.
30. PLATT, J. (1996) *Has Funding Made a Difference to Research Methods?* Sociological Research Online, vol. 1, no. 1, <<http://www.socresonline.org.uk/socresonline/1/1/5.html>>.
31. RADU, I. (coord.), ILUȚ, P. MATEI, L. (1994). *Psihologie socială*, Cluj, Editura Exe.
32. ROTARIU, T. ILUȚ, P. (1997) *Ancheta sociologică și sondajul de opinie*. Iași, Polirom.
33. RUBIN, HERBERT J., RUBIN, IRENE S. (1995) *Qualitative Interviewing*, Thousand Oaks, CA: Sage.
34. SCHWANDT, THOMAS. A. (2001) *Dictionary of Qualitative Inquiry*. (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
35. SANDU, D. (1999) *Spațiul social al tranziției*, Iași, Polirom
36. SEIDEL, J. (1991) *Method and Madness in the Application of Computer Technology to Qualitative Data Analysis* in R. Lee and N. Fielding (editors) *Using computers in Qualitative Research*. London: Sage.
37. SEIDMAN, I. E. (1991). *Interviewing as qualitative research: a guide for researchers in education and the social sciences*. New York: Teachers College Press.

38. SILVERMAN, D. (1993). *Interpreting Qualitative Data*. Thousand Oaks, CA: Sage.
39. SPRADLEY, J. (1980) *Participant observation*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
40. STAKE, R. E. (1978, February) The case study method in social inquiry. *Educational Researcher*, 7(2), 5-8.
41. STRAUSS, A., & CORBIN, J. (1990) *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park, CA: Sage Publications, Inc.
42. STRAUSS, A., & CORBIN, J. (1998) *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. (2nd ed.). Newbury Park, CA: Sage Publications, Inc.
43. TESCH, R. (1991) *Software for qualitative researchers: Analysis needs and program capabilities*. In N. G. Fielding, R. M. Lee (Eds.), *Using computers in qualitative research*. London, Sage.
44. VLĂSCEANU, L. DIMA, ANA-MARIA. (2000) *Întâlnire cu studenții*, București, Editura Paideia.
45. WEITZMAN EBEN A., MILES MATTHEW B. (1995) *Computer Programs for Qualitative Data Analysis: A Software Sourcebook*, Sage Publications Ltd.
46. WOLCOTT, H. F. *Writing Up Qualitative Research*, Sage Publications, Newbury Park, California, 1990.

Ghid de interviu

PREAMBUL:

Mulțumesc că ați fost de acord să discutați cu mine. Noi suntem o echipă de cercetare alcătuită din profesori și studenți de la sociologie, interesați să aflăm felul în care studenții de la forma de învățământ la distanță percep valoarea educației universitare, care sunt credințele, atitudinile și comportamentele acestora.

Vreau să subliniez că orice lucru îmi veți spune va fi tratat cu confidență și discreție totală. De asemenea, îmi place să vă asigur că nu veți fi niciodată identificat de nimeni ca parte în această cercetare și, deși înregistrez conversația, nimeni în afară de echipa de cercetare nu o va auzi. Apropo, doriți ca după încheierea cercetării să primiți caseta sau noi doar să ștergem înregistrarea?

Am vrut să încep prin a vă ruga să-mi vorbiți puțin despre dumneavoastră, dar aceasta mi se pare puțin incorect deoarece dumneavoastră nu știți nimic despre mine. Ca să fim pe picior de egalitate, vreau să vă spun că

.....

Așa că acesta sunt eu, iar acum este rândul dumneavoastră.

Puteți începe prin a spune câte ceva despre originea socială, educația, experiența și circumstanțele prezente ale vieții dumneavoastră. Nu este vorba de o istorie a întregii vieți, dar să fie suficient ca să vă reprezinte. (NOTĂ: oferiți respondentului libertatea să se descrie el însuși. Nu sugerați să dea informații exhaustive, numai atât cât este necesar să susțină câteva minute de conversație). **Mulțumesc, voi reveni în final să vă întreb câteva detalii.**

1. Am spus că suntem interesați de percepția educației universitare și, în acest sens, dorim să ne spuneți care au fost motivele și circumstanțele care v-au determinat să urmați universitatea?

Sugestii cheie:

- De cine și cum ați fost încurajat(ă) să urmați cursuri universitare?
- Ce gândiți că poate să vă ofere educația superioară?
- Bine cunoscuta expresie: "Ai carte, ai parte" considerați că își păstrează actualitatea în societatea românească?

2. De ce ați ales Universitatea "1 Decembrie 1918" din Alba Iulia?

Sugestii cheie:

- Ce factori v-au condus la această alegere?

3. Spuneți ce v-a determinat să optați pentru studiul specializării asistență socială?

Sugestii cheie:

- Care sunt motivele care v-au influențat când ați făcut opțiunea?
- Dintre acestea, există totuși un motiv mai special care a determinat decizia dumneavoastră?

4. În prelungirea celor discutate, o întrebare potrivită sună astfel: În ce măsură așteptările dumneavoastră referitoare la viața studențească corespund cu realitatea pe care o trăiți?

Sugestii cheie:

- Vă rog să relatați câteva întâmplări și trăiri semnificative pe care le-ați încercat în Universitate.

5. Cât de utilă credeți că va fi pentru dumneavoastră diploma de studii superioare?

Sugestii cheie:

- Diploma obținută va produce o schimbare în viața dumneavoastră? Dacă da, cum vedeți această schimbare?

- Ce cred despre asta oamenii apropiați dumneavoastră (părinții, soțul/soția, prietenii etc.)?

6. Cum vă descrieți rezultatele studențești?

Sugestii cheie:

- Care sunt factorii care influențează obținerea acestor rezultate?
- Cum și cât de mult vă străduiți să vă însușiți cunoștințele și să vă pregătiți pentru examene și colocvii?

- Care este procentul prezenței dumneavoastră la întâlnirile periodice de pregătire?

7. Ce puteți spune despre competența și exigența profesorilor pe care îi aveți?

8. Credem că costul studiilor universitare este o problemă pentru orice student/studentă. În acest sens, ce ne puteți spune despre modul în care faceți față cheltuielilor necesare?

Sugestii cheie:

- Acoperiți costurile numai din banii pe care îi câștigați dumneavoastră?
- Familia trebuie să plătească costul studiilor integral sau are doar o anumită contribuție?
- De unde mai obțineți resurse financiare?

9. Dacă aveți un loc de muncă pe timpul studiilor universitare, atunci vă rugăm să ne vorbiți despre acest lucru.

Sugestii cheie:

- În ce constă activitatea desfășurată?
- Ce reprezintă pentru dumneavoastră locul de muncă din punct de vedere al împlinirilor personale de ordin material, spiritual, afectiv?
- Cum evaluați exigențele șefilor dumneavoastră față de modul în care vă îndepliniți obligațiile de serviciu?

10. Cum descrieți raporturile dintre obligațiile dumneavoastră studentești și îndatoririle pe care le aveți ca angajat/angajată?

Sugestii cheie:

- Care sunt problemele majore cu care vă confrunțați în cele două ipostaze: student/studentă și angajat/angajată?
- Cum vă stabiliți prioritățile în raport cu obligațiile pe care le aveți în cele două poziții sociale?
- Dat fiind cele relatate, cum procedați să armonizați cerințele celor două poziții sociale pe care le ocupați?

11. Ce ne puteți spune despre relațiile pe care le aveți cu ceilalți studenți/studente în raport cu relațiile cu colegii de la locul de muncă?

Sugestii cheie:

- Pe cine și de ce vă bizuiți mai mult: pe prietenii din universitate sau pe cei de la locul de muncă?

14. Discuția noastră a început cu prezentarea unor aspecte personale din viața dumneavoastră și am spus că voi reveni asupra acestora. Acum este momentul să vă rog să precizați unele detalii personale. Sper că nu este nici o problemă, dar acest lucru este foarte important pentru cercetarea noastră. (NOTĂ: Cerem informațiile specifice care urmează.)

- **Numele și prenumele**
- **Data nașterii**
- **Ocupația tatălui**
- **Ocupația mamei**
- **Mărimea familiei**
Câți frați și/sau surori aveți?
- **Locuirea**

Sugestii cheie:

- în Alba Iulia: cu părinții, la rude, apartament proprietate, cu chirie;
- în altă localitate: cu părinții, la rude, apartament proprietate, cu chirie;
- la cămin
- în gazdă
- alt aranjament
- **Educația înainte de universitate (tipul școlii, profilul liceului etc.)**
- **Anul intrării în universitate**
- **Statusul marital**

Sugestii cheie:

Necăsătorit/ necăsătorită, căsătorit/căsătorită sau partener/parteneră

- **Copii**

Sugestii cheie:

- Câți copii aveți?
- Când s-au născut?
- Cine are grijă de ei pe timpul prezenței dumneavoastră la cursuri, seminarii și examene, întâlniri de

pregătire.

Vă mulțumim!

L'IDENTITÉ TOPONIMIQUE ET TERRITORIALE

MIHAI PASCARU

ABSTRACT. Territorial and toponymical identity. Empirical research proposes an essential relationship between the territory and the results of the research. A nuance of this relationship is the fact that toponymy, special and local names of the territory suggest aspects of the identity that coherently coexist with a structuration between the human, geographically and toponymically identity that reflect a profound relationship between existence and thinking.

Dans une allocution datant des années '80 du siècle passé, Henri Mendras se proposait de convaincre son auditoire sur l'existence de trois aspects fondamentaux dans la définition du milieu rural: tout d'abord il faut dire que le domaine rural est un domaine de vitalité sociale. Ensuite, les habitants du milieu rural *trouvent toujours des moyens de définition de leur propre identité personnelle*. Et finalement, que le monde rural reste un domaine de la diversité. Sur ces trois notions, *vitalité, identité, diversité*, les ruraux d'aujourd'hui ont encore des choses à faire apprendre aux habitants des villes.

Par rapport à l'ensemble des problèmes visant l'identité, nous retenons aussi l'appréciation conformément à laquelle la société rurale continue d'offrir aux citoyens des moyens destinés à la définition de leur identité personnelle, dans les conditions où le développement social, le développement de grandes villes, créent, de nos jours, une nécessité plus grande pour l'individu de définir son identité personnelle (Mendras, 1981, p. 58).

L'on apprécie qu'il existe suffisamment de symboles d'identification locaux et suffisamment de différences et de conflits locaux, puisque chacun sait qui il est, contre qui, grâce à qui, par rapport à qui. À la campagne, moi je suis moi-même puisqu'un autre, mon semblable, est mon voisin qui est différent par rapport à moi, par conséquent, je sais sur quoi je peux construire mon identité dans la collectivité et par rapport à celle des voisins.

Il s'agit ici, conclut Mendras, du premier message que le monde rural puisse donner de nos jours au monde urbain: la reconstruction des structures sociales qui permettent à l'individu de savoir qui il est et de définir son identité personnelle.

Dans les conditions de la dynamique spécifique à la société roumaine d'aujourd'hui, nous croyons pouvoir contourner un deuxième message important venu de la part du milieu rural: l'utilisation avec un certain succès d'une stratégie identitaire telle la *singularisation*.

Dans le contexte d'une certaine confusion et d'une chute économique appréciable, surtout dans les villages, il y a des communautés rurales qui apparaissent et qui ont des stratégies claires et précises (Sandu, 1999; Otiman, 2000), ayant aussi des finalités distinctes réalisées le plus souvent en pratique.

Accidentellement, il est vrai, nous découvrons des communautés rurales qui trouvent des ressources pour se proposer et pour soutenir des éléments d'évolution et de modernisation parfois choquants, le plus souvent naturels ailleurs, de toute manière *différents* par rapport à la plupart des communautés rurales de la Roumanie du début du troisième millénaire.

C'est une telle communauté, contournée de point de vue administratif par la commune Horea du département de Alba, que nous allons avoir en vue dans la ci-présente analyse.

Nous allons commencer par présenter certains référents identitaires spécifiques à cette unité administrative et en même temps à cette communauté.

1. Identité et référents identitaires. Quelques référents identitaires à Horea (Département Alba, Roumanie)

Alex Mucchielli, l'auteur d'une monographie sur l'ensemble des problèmes de l'identité, appréciait que dans les sciences humaines, la notion d'identité apparaît comme un concept global utilisé de plus en plus souvent, mais à des acceptions très différentes (Mucchielli, Al., 1986, p. 3).

Selon Al. Mucchielli, pourvu de réaliser la compréhension d'une identité individuelle, de groupe ou culturelle, nous devons définir *son noyau identitaire*, c'est-à-dire la source de cohérence interne et de tension téléologique spécifique à tout être social ayant une existence propre.

De la même façon, pour un acteur social l'identité ne peut pas être définie sans faire une référence au *sentiment d'identité* qui est spécifique aux êtres doués d'une conscience de soi.

Par conséquent, l'identité doit être envisagée en tant qu'*ensemble de critères de définition d'un sujet* et d'un *sentiment intérieur*, le sentiment d'identité étant composé par de divers autres sentiments (le sentiment d'unité, de cohérence, d'appartenance, de valeur, d'autonomie et de confiance) organisés autour d'une *volonté d'être*.

Par la suite, dans l'étude de l'identité il faut parcourir les étapes suivantes: 1. l'analyse des référents de l'identité, 2. l'approche des problèmes concernant les noyaux de l'identité individuelle, de groupe et culturelle et 3. la définition du sentiment d'identité.

L'identité est tout d'abord un ensemble de traits caractéristiques qui permettent la définition d'un objet. Ces traits caractéristiques constituent *les référents identitaires* qui peuvent être groupés dans plusieurs catégories: a) des référents matériels et physiques, b) des référents historiques, c) des référents psycho-culturels et d) des référents psycho-sociaux.

Étant donné notre intérêt actuel pour les problèmes identitaires d'une communauté, nous allons retenir par la suite les référents spécifiques à l'*identité de groupe* dans ce qu'ils ont de plus général, tels qu'ils sont contournés par le psychosociologue français dans le cas d'un groupe qui occupe un territoire délimité.

Milieu de vie: Les traits caractéristiques de ce milieu, la totalité des conditions dans lesquelles le groupe déroule ses activités: la délimitation territoriale, le paysage, la situation géographique, des aspects géologiques, le relief, le climat, la hydrographie, la pédologie, la flore et la faune, l'organisation des constructions, la structure de l'habitat, la disposition des maisons, les aménagements internes; les voies de communication; les changements visibles des transformations effectuées sur le milieu de vie.

La synthèse des influences exercées par ce milieu de vie: satisfactions, frustrations, objectifs, éléments d'organisation sociale, rituels, les conduites et la mentalité liées à ce milieu de vie, des relations typiques du groupe dans son cadre de vie.

Histoire: L'identité d'un groupe est enracinée dans son histoire, histoire que le groupe convient à retracer, stipulait Al. Mucchielli. À ce point-là, nous aurons en vue en tant que référents identitaires l'insertion dans l'histoire culturelle de la société englobante, des traces du passé inscrites dans le milieu de vie, des traces écrites contenant des éléments de l'histoire du groupe (des écrits, des archives), des traditions perpétuées, le récit des faits de tradition, qui sont des faits collectifs ou individuels passés, des images données des "héros" historiques du groupe; l'histoire des relations avec les groupes voisins, des données et des faits importants; l'étude de la vie politique du groupe et des traces laissées par celle-ci; l'évaluation du poids de l'histoire collective dans l'organisation du milieu de vie, la structure démographique, les activités présentes, l'organisation sociale et la structure actuelle du noyau identitaire de groupe: *la mentalité* (sentiments collectifs, opinions, attitudes, normes et conduites *issus du passé*).

Démographie: Le nombre des individus du groupe par âge, sexe, activités et par les catégories pertinentes qui restent encore à être déterminées (actifs-nonactifs, catégories socioprofessionnelles, parenté etc.). La fluctuation du régime démographique. Mortalité, fécondité, composition des ménages et des familles. La disposition au sous-groupes dans des espaces. Les relations avec la société englobante: immigration, émigration, endogamie, exogamie; le type de scolarisation de la population; la dispersion des natifs dans la société englobante; l'implantation des étrangers; le niveau sanitaire; les passages des populations dans le territoire.

Activités: Types d'activités (économiques et autres); la répartition des activités d'après la population; équipements divers (agricoles, commerciaux, industriels, touristiques, culturels etc.); la structure des flux économiques, le bilan des entrées-sorties, les budgets; les divers mouvements de liaison; l'analyse de la consommation par chapitres.

Nous allons pouvoir élaborer, disait Al. Mucchielli, les indicateurs économiques spécifiques. Nous allons évaluer le niveau de prospérité, de dépendance économique, de modernité, d'orientation vers des innovations.

Les activités religieuses; les activités de fête; l'étude de la manière de vivre; des comportements typiques aux sous-groupes; des événements importants de la vie collective; des formes des moments d'"effervescence collective"; des attitudes *remarquables*.

L'étude de la langue, du vocabulaire, des spécificités linguistiques utilisées, des noms donnés, des créations artistiques.

Nous allons entreprendre des recherches sur la cohérence qui existe entre les divers facteurs, tout comme les relations entretenues avec les indicateurs des autres grandes catégories de référents identitaires.

L'organisation sociale: L'organisation officielle: la définition des fonctions, les réglementations, les procédures; les systèmes des prises de décisions, les types de participation; des systèmes officiels d'appréciation et de sanction (récompense, sanction); des réseaux de circulation des informations (formels et informels; procédures de traitement des informations, de diffusion et de stockage des informations).

Style de pouvoir; nature des divers contrats. Systèmes de rôles et attentes de rôles; changements de rôles, ambivalence des rôles, distance qui existe entre les rôles, effets de la structuration réciproque des rôles, effets pervers liés au système des rôles. L'étude des conflits, l'analyse des incidents typiques.

L'étude sociométrique du groupe; les relations d'affinité-rejet, alliances, réseaux de coopération, hiérarchisations internes, types de leaders etc.

Mentalité: Une analyse de contenu de toutes les expressions collectives qui permettent de s'élever aux principes constitutifs de la mentalité. Il s'agit de recherches spécifiques sur les codes et les normes de comportement, les modèles et les contre-modèles, les représentations collectives, les systèmes d'opinions et de croyances, les attitudes devant *les objets noyau* qui doivent être déterminés, les appréciations subjectives de ses propres potentialités (qui font partie de l'image de soi). C'est à l'aide de ces éléments que nous allons élaborer l'univers mental du groupe, univers qui organise d'une manière cohérente l'ensemble des activités et qui confère un sens – qui est justement le sens pour le groupe – à l'ensemble de son milieu soumis ou crée.

La vie des groupes, soulignait Al. Mucchilli, s'organise autour des activités dominantes, des préoccupations essentielles, des images clés et des manières de vivre spécifiques qui doivent être saisies tout au long de certains référents.

La *mentalité* est, d'après Al. Mucchielli, le noyau identitaire spécifique aux groupes. Les noyaux identitaires sont des systèmes de perception, d'évaluation, de résonance affective et d'expression comportementale. Ces systèmes sont des structures psychoculturelles construites à partir desquelles nous pouvons déduire l'existence au niveau individuel, tout comme au niveau des groupes ou des sociétés.

Les référents identitaires communautaires, tels qu'ils sont vus par Al. Mucchielli, nous ont tout de suite renvoyé vers ce que l'on appelle dans la méthodologie de la recherche du rural *l'enquête à base de dossiers*, une variante de l'enquête monographique proposée par Roger Mucchielli. Même si l'ouvrage de R. Mucchieli n'apparaît pas dans la bibliographie du livre de Al. Mucchielli, la source d'inspiration est plus qu'évidente.

Certainement, nous n'allons pouvoir présenter dans la ci-présente étude qu'une partie des référents identitaires pour la commune Horea, cela encore brièvement. En réalité, présenter d'une manière exhaustive les référents identitaires spécifiques à une communauté délimitée de point de vue territorial, signifie présenter la monographie de la communauté en cause.

La commune Horea est située dans les Carpates Occidentales de la Roumanie, sur la voie Câmpeni - Huedin, à 30 km distance de Câmpeni (la ville la plus proche) et à 70 km de Huedin, à des altitudes entre environ 1150 et 1653 m. Une des localités qui appartiennent à cette commune - Petreasa est, d'après certaines sources, l'habitat permanent situé à la plus haute altitude en Europe.

L'on apprécie que les premières présences humaines d'ici sont liées aux exploitations minières datant de l'antiquité, du temps des Daces et ensuite du celui de la domination romaine. Les vestiges de ces exploitations sont visibles de nos jours aussi, même au pied de la colline Fericet, le long de la Vallée ayant le même nom.

De nombreux documents et des traités d'histoire appellent les habitants de la région des *moși*, un vrai culte du Pays des Moși se créant à travers le temps.

Pendant l'époque du Moyen âge, suite aux défrichements des forêts et à l'augmentation du nombre de la population, les habitants de la région fondent de nouveaux habitats, appelés *crânguri*, qui se forment graduellement un centre villageois ou communal. La localité Arada (la future Horea) apparaît mentionnée pour la première fois dans un document datant de 1773.

Fericet est le lieu de naissance de Nicola Vasile Ursu, ledit Horea, d'après son talent particulier de jouer de la flûte (rom. *a hori* = jouer de la flûte). Très doué et maître des constructions en bois, Horea connaît les problèmes du servage, phénomène présent dans toute la région de Transylvanie, où il avait bâti surtout des églises. A côté de Cloșca et de Crișan, Horea a été un des chefs dirigeants de la révolte paysanne de 1874-1875, qui a été orientée contre les privilèges féodaux et contre l'oppression étrangère.

Après le supplice sur la roue de Horea (1785), le premier grand essai de dépeupler les montagnes a □ □ lieu. Des familles entières de serfs ont été obligées de déménager dans d'autres régions de l'empire, spécialement dans des régions de plaine, là où l'on pouvait mieux les surveiller. La résistance démographique désigne pourtant des structures communautaires extrêmement puissantes (Prodan, 1984).

C'est ainsi qu'en 1926 la commune comptait 3517 habitants, 2 églises rthodoxes, 2 écoles orthodoxes et 2 écoles primaires de l'État. De point de vue administratif, Arada est incluse entre 1849 – 1920 dans la commune Albac, après quoi elle devient une commune en soi, entre 1921 – 1924 et ensuite, à partir de 1968, son nom change et elle sera nommée Horea. Conformément au recensement de 1992 entrepris dans la commune Horea, à l'époque il y avait 2336 habitants (dont 1132 femmes). 508 habitants étaient âgés de 0 à 14 ans, 1285 de 15 à 59 ans et 443 de 60 ans et plus.

La commune Horea est composée de 15 villages. Par villages, la population et le groupement par ménages étaient les suivants à l'époque de la réalisation de notre enquête: Horea – 234 habitants (94 ménages), Baba – 45 habitants (15 ménages), Butești – 58 habitants (29 ménages), Dârlești – 378 habitants (126 ménages), Fericet – 204 habitants (68 ménages), Giurgiuț – 104 habitants (35 ménages), Mâncesti – 87 habitants (29 ménages), Mățișești – 464 habitants (154 ménages), Niculești – 51 habitants (17 ménages), Pătrușești – 190 habitants (63 ménages), Petreasa – 69 habitants (23 ménages), Preluca – 95 habitants (32 ménages), Teiu – 78 habitants (26 ménages), Trifești – 108 habitants (36 ménages), Zânzești - 82 habitants (27 ménages). Au total 2287 habitants groupés en 746 ménages. Des 2287 habitants, 1084 sont des femmes.

La surface totale de la commune est de 6041 ha (60,4 km²), dont la surface agricole 1126 ha: 277 ha arable, 315 ha pâturages, 534 ha prés, forêts 4475 ha dont 466 ha en propriété privée.

À la fin du siècle passé, à l'initiative du maire Cornel Olar on a réalisé l'éclairage public dans la localité de centre et quatre régions sont organisées dans un système des rues: Rue Nicola Vasile Ursu, Rue Fericetului, Rue Valea Arăzii (la Vallée de Arada) et Rue Bisericii (de l'Église). Cette organisation semble avoir répondu à des besoins identitaires réels si nous avons en vue la joie avec laquelle la plupart des habitants l'ont accueillie.

Nous retenons comme une réalisation particulière le fait d'y avoir installé en 1996 un réseau de télévision par câble ayant plus de 90 abonnés.

La maison des enfants "Sfântul Nicolae" ("Saint Nicolas") a abrité plus de 40 enfants provenant des villages très éloignés du centre, tout en bénéficiant d'un financement provenant des sources budgétaires et de la participation communautaire. Autrement, les enfants auraient eu à parcourir jusqu'à 12 km de chez eux à l'école.

C'est dans le cimetière de Horea que repose un héros de la fin du XXème: Nicolae Lazăr, sous-lieutenant post-mortem, assassiné avec une bouteille incendiaire le 25 septembre 1991, lorsqu'il effectuait son service militaire à la Gendarmerie, pendant l'attaque des mineurs sur le siège du Gouvernement de la Roumanie.

2. L'identité toponimique et territorial à Horea

Le sentiment d'appartenance à la communauté territorialement délimitée est envisagé par nous en tant qu'un élément essentiel du sentiment d'identité dont Al. Mucchielli parlait.

Des éléments profonds du noyau identitaire y sont visés – *la mentalité*, même si l'absence des investigations amples nous empêche de préciser d'une manière suffisamment claire la spécificité de cette mentalité par rapport à celle des mentalités de certaines communautés similaires ou proches. La recherche des problèmes de l'identité compte tenu des perspectives ci-dessus contournées, complète l'investigation du contenu des référents identitaires, spécialement de ceux psycho-culturels et psycho-sociaux, si nous faisons référence à la classification de Al. Mucchielli.

Un aspect qui peut devenir extrêmement important pour un tel but, est celui de la mesure dans laquelle les habitants de Horea, par exemple, tiennent au nom de leur commune et à la délimitation territoriale de celle-ci. Nous pourrions parler ici du *sentiment de l'identité toponymique* et du *sentiment de l'identité territoriale* (Pascaru, 2001; Pascaru, 2003).

Nous avons rapellé aux personnes questionnées qu'avant, dans le passé, leur commune portait le nom de Arada. Ensuite, nous avons posé la question s'ils étaient d'accord, au cas où quelqu'un avait l'idée, de revenir à ce nom. Nous avons remarqué, tout d'abord, le fait que personne n'était d'accord et nous avons retenu par la suite toute une série de réponses particularisées de point de vue de la motivation.

Ainsi, certaines réponses invoquaient le nom de Horea et la fierté de vivre sur les terres où cette personnalité a été née: "Non, je suis fière d'habiter là où il y a des années, le martyr Nicola Vasile Ursu a vécu et je suis aussi fière du fait que la commune porte son nom." (C. A., f, 21, étudiante, r*) "Non, je ne serais pas d'accord puisque le nom de la commune provient de Horea, celui qui a été un héros et qui s'est sacrifié pour son pays" (P. E., f, 19, femme au foyer, 12 classes, r).

D'autres réponses encore faisaient référence au respect envers les décisions des ancêtres: "Non. Si nos grands-parents l'ont voulu, soit-il! Nous en sommes fiers." (M. D., 60, m, forgeron, 7 classes, r); "Ce sont nos parents qui ont choisi de donner à la commune le nom du martyr Horea. Ainsi soit-il!" (N. O., f, 63, retraitée, 8 classes, r).

D'autres réponses renvoyaient à la sonorité du nom: "Non, puisque je l'aime aussi comme ça" (M. I., f, 27, femme au foyer, 10 classes, †); "Je n'aurais rien à reprocher, pourtant Horea résonne autrement" (M. I., f, 24, femme au foyer, 12 classes, r).

Il s'agissait, évidemment, non pas forcément de la sonorité physique, mais surtout de la résonance historique.

Pourvu de donner une raison à leur refus, les personnes questionnées invoquaient souvent le non-retour dans le passé: "Non, je n'ai jamais voulu retourner dans le passé" (N. C., f, 27, gestionnaire, 12 classes, r).

La réponse d'une femme tzigane nous a semblé aussi intéressante: "Je ne suis pas née ici, donc pour moi le fait que la localité porte de nouveau le nom de Arada ne compte pas, pour moi, c'est toujours Horea" (M. A., f, 42, femme au foyer, 7 classes).

Un homme tzigane déclarait n'avoir rien à faire avec la question: "C'est leur affaire!" (M. I., m, 29, chômeur, 10 classes). "Leur affaire" signifie ici aussi bien "leur affaire, celle des Roumains" que "leur affaire, celle des autorités, des personnes qui y réfléchissent".

* Nous utiliserons ces symboles dans la représentation de certains référents identitaires individuels: m = masculin, f = féminin, 30 e.a. = âge, r = Roumain, † = Tzigane

Qu'est-ce que vous diriez si quelqu'un avait l'idée d'unifier votre commune avec une autre? Cette question, qui visait le sentiment de l'appartenance à un territoire (défini pour "l'identité territoriale"), a eu dans notre enquête deux variantes-proposition:

Variante A.: L'Union avec la commune voisine, celle de Albac, comme les choses se sont déjà passées auparavant, et

Variante B.: L'Union avec une autre commune sur le territoire de laquelle les habitants de Horea ont des forêts ou des pâturages.

Au cas de la première variante (A), presque toutes les réponses étaient négatives, ayant de diverses motivations et nuances.

Certaines réponses invoquaient la nécessité de l'autonomie locale: "Non, je crois que l'autonomie est très importante pour tout village, commune, ville, département, pays" (C. A., f, 21, étudiante, r).

D'autres réponses portaient sur la beauté de la commune Horea ou bien sur les qualités de ses habitants: "Non, puisque c'est une commune assez riche et belle" (M. I., m, 26, chômeur, 12, r); "Ce ne serait pas bien, puisque les gens d'ici sont meilleurs et plus laborieux" (M. A., f, 42, femme au foyer, 7 classes, ț).

L'appel à la tradition récente était aussi bien invoqué: "Je crois que c'est bien comme ça. Puisque nos grands-parents ont décidé de l'existence de deux communes, Horea et Albac, je ne vois pas pourquoi nous changerions la situation" (N. V., m, 65, retraité, études supérieures, r).

Retenons aussi l'orgueil local évident qui ressort de l'expression "Nous ne voulons pas échanger la situation, avec qui que ce soit", au sens de "Il n'y a personne qui soit comme nous ou au-dessus de nous".

Nous avons aussi enregistré des réponses nettes, qui nous montraient le fait que beaucoup d'habitants de Horea étaient contre l'union de leur commune à toute autre commune: "Je ne voudrais aucune union, ni avec Albac, ni avec une autre commune" (N. C., f, 27, gestionnaire, 12 classes, r).

Une femme tzigane désire l'union avec Albac: "Il serait bon, puisqu'il y a *des nôtres* par là" (M. V., f, 78, femme au foyer, 1 classe, ț).

En général, il semble que l'attachement des Tziganes au nom et à la délimitation territoriale de la commune était moins prégnant par rapport à celui des Roumains. Nous allons saisir la même réalité suite à l'analyse des réponses données à la variante B de la question.

Au cas de la *variante B* (une commune riche en pâturages et forêts) il ne s'agit plus de la quasi-unanimité, mais il y avait la même diversité des nuances et des motivations.

Les personnes questionnées soutenaient le fait que la commune Horea disposait elle-aussi de forêts et de pâturages: "Mais non, il y en a par ici aussi" (M. I., f, 27, femme au foyer, 10 classes, ț); "Nous en avons nous-aussi, même si pas beaucoup" (M. D., 60, m, forgeron, 7 classes, r); "Nous en avons nous-aussi, grâce à Dieu!" (C. A., m, 28, travailleur du bois, 10 classes, r).

Avoir plus de forêts signifie faire du gaspillage, considérait quelqu'un: "Non, si nous n'avons pas de forêts signifie que nous avons fait du gaspillage et il ne faut pas en faire de nouveau avec une autre forêt" (C.A., f, 21, étudiante, r).

Pourtant, quelques-uns disaient *oui*, dans les conditions où ils recevraient eux-aussi des forêts: "Si l'on nous donnait quelque chose, qu'ils s'unissent je ne m'y oppose pas" (M. V., f, 78, femme au foyer, 1 classe, †); "Si l'on nous donnait des forêts à nous-aussi, peut-être que oui" (M. A., f, 42, femme au foyer, 7 classes, †); "Peut-être qu'il serait bon, s'il y a des forêts et des pâturages" (T. C., m, 27, chauffeur, 12 classes, r).

Remarquons, comme nous affirmions ci-dessus, le fait que ceux qui soutenaient l'union avec une autre commune riche en forêts et pâturages étaient pour la plupart d'origine tzigane.

D'autres réponses affirmatives étaient faiblement motivées: "Oui, peut-être il ne serait pas mauvais, pourtant" (M. I., f, 24, femme au foyer, 12 classes, r).

Une rupture semblait se produire dans l'attachement de certains habitants par rapport au nom et au territoire de leur commune lorsqu'il s'agissait des aspirations concernant l'endroit et les conditions dans lesquelles ils auraient aimé vivre pendant les années suivantes.

Cette remarque est ressortie aussi des réponses données à la question "Où et dans quelles conditions préféreriez-vous vivre pendant les années suivantes?".

Nous retenons d'abord ceux qui désiraient *rester toujours à Horea*: "À Horea parce je suis ici depuis beaucoup d'années et j'aime" (M. L., f, 59, femme au foyer, 2 classes, †); "Ici, avec ma famille" (M. D., 60, m, forgeron, 7 classes, r); "À côté de ceux qui me sont chers" (C. D., m, 50, patron, 12 classes, r); "Au pays natal, mais comme tous les autres, dans d'autres conditions" (M. S., f, 25, chômeur, 12 classes, r); "À Horea, dans des conditions favorables" (M. S., f, 24, femme au foyer, lycée, r); "Ici, à Horea avec des retraites plus élevées ou bien acceptables de nos jours" (T. N., m, 62, retraité, études secondaires, r); "À Horea, puisque c'est ici ma famille et mes parents, mais dans d'autres conditions" (O. E., f, 42, travailleur dans le commerce, 12 classes, r).

Retenons un fait essentiel: *pour la plupart le fait de rester à Horea n'était pas inconditionné*.

Le nombre de ceux qui désiraient vivre autre part qu'à Horea était assez grand.

D'abord il y avaient ceux qui désiraient vivre quelque part en Roumanie: "Dans n'importe quelle autre commune, c'est mieux" (M. I., f, 27, femme au foyer, 10 classes, †); "Je crois que dans la ville" (C. M., m, 31, chômeur, 10 classes, r); "En Roumanie, à condition que le niveau de vie soit élevé" (M. D., f, 30, professeur, faculté, r); "En Roumanie, dans une ville" (C. F., f, 15, élève, r); "Toujours dans ce pays, mais dans de meilleures conditions" (M. A., m, 44, chauffeur, 8 classes, †).

Ensuite, nous avons remarqué le fait que les adolescents et surtout les jeunes *désiraient vivre dans un autre pays*: "En Suisse" (N. I., m, 19, élève, lycée, r); "À Paris" (P. E., f, 19, femme au foyer, 12 classes, r); "En Amérique" (C. C., f, 14, élève, r); "En Allemagne" (N. F., f, 22, chômeur, 8 classes, r); "En Espagne, dans des conditions meilleures qu'ici" (T. C., m, 27, chauffeur, 12 classes, r); "En Italie" (T. I., m, 25, chômeur, 12 classes).

Mais, toutes ces réponses, d'une manière paradoxale, se fixaient sur un fonds généralement optimiste par rapport à l'avenir de la localité: "L'avenir de notre commune est *ascendant*" (C. A., f, 21, étudiante) "L'avenir de la commune Horea est assez promettant" (P. M., m, 18, élève, 12 classes); "Je crois que l'avenir de la commune sera assez bon, d'après ce qu'on a vu les dernières années" (M. I., f, 24, femme au foyer, 12 classes, r); "Je crois que l'avenir de la commune sera assez brillant, à juger d'après les signes du départ" (M. C., m, 38, charpentier, 8 classes).

Voilà quelques exceptions: "Non pas trop en rose" (T. C., m, 27, chauffeur, 12 classes, r); "Le pays lui-même ne va pas bien, alors nous?" (N. O., f, 63, retraitée, 8 classes, r); "Il sera pire que maintenant. Que Dieu nous aide nous tous, mais je ne sais pas vraiment" (T. I., m, 60, retraité, 8 classes, r); "Cela dépend de la manière dont les choses fonctionneront dans le pays" (L. G., m, 49, garde-forrestier, lycée, r).

En essence nous retenons des choses présentées ci-dessus l'attachement élevé des habitants de Horea par rapport à leur commune, tout comme l'optimisme *évident* concernant l'avenir de celle-ci. Mais aussi le détachement était prégnant, lorsque l'on parlait de l'avenir personnel. Brièvement et simplement: "C'est bien, il sera bien, mais moi je veux être là où il est bien et où il sera encore mieux, c'est-à-dire ailleurs".

Il est peut-être approprié de discuter sur quelques-unes des observations importantes concernant les fonctions de l'identité, des observations appartenant à C. Cammilieri.

Celui-ci parle d'*une fonction ontologique* et d'*une fonction pragmatique*, instrumentale, de l'identité, tout comme de la nécessité d'assurer une concordance entre ces fonctions. Normalement, considère Cammilieri, une culture favorise cette cohérence et facilite considérablement cet équilibre. Des déséquilibres apparaissent pourtant au contact avec un modèle dominant industriel (Cammilieri, 1990).

Il existe deux types de cohérence, deux modalités d'assurer la cohérence en fait: *la cohérence simple* – caractéristique aux sujets qui résolvent le problème de la contradiction objective (et des tensions consécutives) en supprimant un des termes; *la cohérence complexe*, où l'on essaye d'élaborer une formation capable d'assurer l'impression de la non-contradiction compte tenu des éléments en opposition.

Par correspondance, nous allons à faire avec les *stratégies qui visent à éviter les conflits identitaires* par la cohérence simple et les *stratégies qui visent à éviter les conflits par la cohérence complexe*.

La fonction ontologique est donnée dans notre cas par l'existence *présente* dans la communauté et par le sentiment d'appartenance à celle-ci, tandis que la fonction pragmatique s'exprime par le détachement imposé par des considérants pratiques *futurs*. Par conséquent, nous avons à faire avec un conflit visible, impossible à résoudre en assurant la "cohérence simple", qui supposerait tout simplement le départ immédiat de tous ceux qui projettent leur avenir ailleurs.

* Nous garderons comme jusque maintenant les particularités de langage des personnes questionnées.

Ce fait imposera finalement une stratégie à part telle la *singularisation*.

Lorsque l'individu qui se compare à un autre perçoit une dévalorisation, un handicap, il est tenté, dans une première étape, à s'exprimer d'une manière *incomparable*, pourvu de ne pas être inférieur (Kastersztein, 1990).

Une expérimentation réalisée parmi des enfants qui se trouvaient dans une colonie de vacances, raconte J. Kastersztein, montre le fait que *lorsqu'un groupe d'enfants n'a pas de quoi bâtir une bonne cabane, ils changent de critère en bâtissant une belle cabane, l'incomparabilité* devenant ainsi la première étape d'une stratégie de différenciation pour les acteurs sociaux défavorisés.

À une autre échelle, celle des groupes ou des communautés défavorisés, selon nous, nous pouvons rencontrer des comportements similaires: lorsque la dimension pragmatique ne peut être directement et suffisamment exploitée, l'on fait appel à une construction que nous appelons, provisoirement, *esthétique* et qui, plus ou moins tard, peut sans doute acquérir une dimension pragmatique aussi.

Par exemple, la commune Horea apparaissait dans certaines recherches parmi les plus pauvres communes du Roumanie (Sandu, 1999).

Les ressources de la commune, reflétées aussi à travers certains référents identitaires, ne permettent pas, au moins pas pour le moment, des réalisations matérielles spectaculaires. Nous ne pourrions pas parler bientôt d'une commune riche, peut-être jamais, mais nous pouvons déjà parler d'une commune belle – au sens général de l'urbanisme et non seulement par rapport au paysage.

La singularisation semble être dans ce cas la stratégie la plus adéquate et elle est adoptée comme telle.

Le rapprochement au tout, à la complexité réelle des processus de réforme ou de transition suivant au mois de décembre 1989, peut être réalisé, d'après D. Sandu, en faisant appel à la force des analogies. Une des analogies proposées par D. Sandu est celle de l'exode biblique: "Tout comme dans la séquence de la Bible, le changement cible et le plan de sortie de l'esclavage sont donnés. *Le projet de réforme est un des élites*. La fonction des leaders réformateurs est, tout comme dans le cas de Moïse, non seulement de concevoir le projet de changement, mais aussi de trouver des moyens pour maintenir la peuple sur la voie de la réforme, malgré toutes les difficultés" (Sandu, 1999, p. 12).

En discutant sur les *leaders réformateurs*, nous ne pouvons pas ignorer la contribution que la maire Corneliu Olar a eue à l'évolution de la commune Horea *pendant les dernières années*. Le maire est connu dans la région des Montagnes Apuseni par la « taxe Cornel » d'abord et par toute une série d'autres mesures prises au niveau de la localité et de la région, qui ont eu un impact particulier.

La "taxe Cornel", que nous avons mentionnée, est une taxe pour la circulation des autos sur les routes de la commune, l'argent ainsi collecté servant à l'entretien des routes. La Mairie de la commune a conclu un contrat avec l'exploitation minière de Roşia Poieni – concernant la livraison de pierre concassée, le transport de celle-ci se faisant avec les camions des citoyens, les mêmes camions qui transportent "en bas" les troncs d'arbres coupés dans la forêt.

La participation communautaire a constitué la prémisse fondamentale pour attirer des financements en vue de réaliser plus de 30 km de route communale, en sachant que les financements par des projets sont conditionnés par une quote-part qui constitue la contribution des membres de la communauté.

Un moment particulier dans la vie des habitants de Horea est constitué de nos jours par la fête populaire "La Journée du travailleur du bois", une autre initiative locale.

Organisée pendant la première moitié du mois d'août à Mățișești (à partir de 1995), la fête a comme point culminant un concours original portant sur les activités de couper et de travailler d'une manière traditionnelle le bois, tout comme sur d'autres épreuves extrêmes, couper les branches d'un arbre d'en haut en bas ou bien grimper sur un tronc d'arbre écorcé, haut d'environ 15-20 mètres. La journée finit avec un spectacle folklorique auquel des participants renommés participent.

Une autre rencontre des habitants de la commune a lieu à Fericet (à partir de 1997), un dimanche (la fête religieuse appelée "le Dimanche de Toma" – à la mi-avril), lorsque, comme un journaliste l'appréciait, le maire devient un véritable Solomon du lieu, en résolvant en haut de la montagne certaines divergences manifestées entre les habitants, tout en essayant de faire la paix entre eux, pourvu de ne pas prendre les chemins chers et difficiles de la justice officielle. Si pour ce qui est de la fête de Mățișești, les concours portent sur le travail, c'est à Fericet que l'on organise un mini-championnat de football, avec beaucoup de pauses nécessaires en vue de récupérer le ballon dans la vallée.

Une tradition deviendra aussi, d'après ce que l'on entrevoit, la rencontre de Poiana Horii, endroit où, en juillet 1999, l'on a érigé (sur le territoire d'une autre commune, dans le département de Cluj!) un canton zoo-pastoral et où l'on a béni un monument représentant une croix, pour que personne ne puisse plus atteindre les propriétés de la commune Horea.

Ce triangle des réunions populaires, constitué à la fin du XX-ème siècle, extrêmement intéressant de point de vue sociologique et anthropologique, mériterait une attention particulière.

La modernisation à Horea, pour soutenir en force la singulatisation, a lieu, en fait, par le recours à la tradition.

REFERENCES

1. Camilleri, C. (1990): "Identité et gestion de la disparité culturelle: essai d'une typologie", dans *Stratégies identitaires*, PUF, pp. 85-110
2. Kasterstein, J. (1990), "Les stratégies indentitaire des acteurs sociaux: approche dynamique des finalités", dans *Stratégies identitaires*, PUF, pp. 27-41

3. Mendras, H. (1981), "Le monde rurale d'aujourd'hui", dans *Enjeu local, pourquoi une démocratie locale aujourd'hui*, Colloque de 14 mars 1980, La documentation française, La Collection du GRAL, pp. 57-61
4. Mucchieli, A. (1986) *L'identité*, Paris, PUF, 1986
5. Mucchilli, R. (1976), *Psycho-sociologie d'une commune rurale*, Paris, Entreprise Modern d'Édition, Libraires Technique, Les Éditions ESF
6. Otiman, P. I. (2000), "Restructurarea agriculturii și dezvoltarea rurală a României în vederea aderării la Uniunea Europeană", dans *Management agricol*, Timișoara, Editura Agroprint, pp. 3-16
7. Pascaru, M. (2001), "Identitatea toponimică și teritorială", dans *Cunoaștere științifică și dezvoltare comunitară*, Alba Iulia, Editura Star Soft, pp. 279-291
8. Pascaru, M. (2003), *Sociologia comunităților*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut
9. Prodan, D. (1984), *Răscoala lui Horea*, vol 1-2, București, Editura Științifică și Enciclopedică
10. Sandu, D. (1999), *Spațiul social al tranziției*, Iași, Polirom

LE PROBLÈME DE LA CIVILISATION ISLAMIQUE DANS LA VISION DE O. SPENGLER

VLAD MUREȘAN

ABSTRACT. **The problem of islamic civilization at O. Spengler.** The question of Islam and the «clash of civilisations» is everything but new. Although Spengler is on the black list of the officially forgotten authors, a profound lecture of his monumental *Der Untergang des Abendlandes* can easily prove he already questioned all current issues of nowadays cultural anthropology. We have tried to revenge this ignored dimension. Particularly, focusing on the chapter he dedicated to the Arab and islamic civilisation, we outlined first his comparison between apollinic/faustian/magic styles of cultures. This tripartition corresponds in fact to a large scale cross-examination of irreducible differences that divide **ancient greek/ occidental** and **arab** civilisations. We then proceeded to outline in a contrasting manner some of the characteristics of christian/modern treatment of sacred and profane relation, with the fundamental principles of Islam on the same issue. We identified an "**islamic crisis of the profane**", due to the anthropological structure of magical sentiment of the world ("the impossibility of an autonomous human ego in front of the divinity") and due to the religious definition of *umma* (the islamic community of believers), which fully integrates the profane into the sacred realm ("the tendency of an identification of the believers community with the State"). The relevance of these spenglerian conclusions needs hardly be argued for the present "clash of civilisation", the religious islamic civilisation and the postmodern occidental civilisation.

1. Topographie

Spengler est l'un des philosophes de la culture dont l'influence est plus grande que la postérité officielle. Il est, d'habitude, réduit à sa proximité avec le nazisme, mais personne n'a pris le temps de mentionner la polémique qu'il eut avec le jeune Hitler, qu'il a rejeté à cause de sa médiocrité.¹

Pour un bon lecteur, *toute anthropologie culturelle n'est pas possible sans les thèmes qu'il a développés*: la dissolution de la métaphysique de l'histoire, du concept d'une histoire universelle, de la vision culminante sur la civilisation occidentale, de l'eurocentrisme. Les problèmes de l'acculturation et de la perméabilité interculturelle (la discussion sur les pseudomorphoses), les questions du relativisme culturel: autant de thèmes inscrits dans les prémices mêmes de l'anthropologie, de l'ethnologie et en général de l'histoire, en tant que disciplines contemporaines.

¹ Arthur Herman, *The idea of decline in Western History*, New York, 1997, p. 221-255.

L'oeuvre de Spengler est facile à systématiser: il a écrit un seul grand livre, *Der Untergang des Abendlandes*, et quelques autres textes de dimension mineure. Mais *Le Déclin de l'Occident* est un livre en vérité monumental, aux ambitions totalisantes, qui concentre en lui tous les thèmes majeurs présumés par une telle ambition.

2. Pourquoi l'Islam ?

Le problème de l'Islam tient une place majeure dans son livre. Spengler s'attribue lui-même, de façon insistante, le mérite d'avoir redécouvert l'Islam. Il est tout particulièrement fier de cette section de son oeuvre. Les prémices philosophiques qui recommandaient tout à fait Spengler pour le développement de cette analyse presque monographique de l'Islam sont celles de l'anthropologie culturelle, énumérée avant. Si chez Hegel, l'Islam apparaît comme un moment de transition entre Orient et l'Occident, Spengler est particulièrement opposé à cette téléologie historique eurocentrique. Spengler dénonce l'absence de l'Islam à l'intérieur des histoires occidentales et l'explique ainsi:

«Les historiens proprement dits bornaient leur curiosité au domaine de la philologie classique, mais leur horizon se terminait, à l'Est, aux frontières linguistiques antiques. En conséquence ils n'ont pas aperçu du tout la profonde unité de développement, en deçà et au delà de cette limite qui n'a jamais existé psychiquement. Le résultat fut la perspective dite Antiquité - Moyen-âge - Temps modernes, qui est limitée et schématisée par l'usage linguistique gréco-latin. Axum, Saba, et aussi l'empire sassanide n'étaient pas accessibles au connaisseur des langues anciennes, qui s'en tenait aux «textes», et c'est pourquoi ils n'ont guère d'existence dans son histoire.»²

Ces idées nous semblent aujourd'hui de simple tentative de forcer des portes déjà ouvertes. Mais à ce moment là, il n'en était pas ainsi. Il se proposait de rechercher le sens immanent de la civilisation arabe et islamique, et nullement le sens relationnel, rapporté à l'Occident. Il écartait ainsi, par principe, l'effet d'illusion optique qui mesurait toujours l'Islam avec ce qu'on a toujours regardé comme son *dépassement* occidental. De plus, l'analyse de l'Islam est une bonne opportunité pour Spengler de vérifier sa propre philosophie de l'histoire, sur le cas d'une culture voisine, mais qui est toujours restée étrangère et lointaine, immune face aux séductions acculturatrices de l'Occident.

3. Culture apollinienne, magique et faustienne.

Le critère fondamental que Spengler utilise pour identifier une culture n'est pas, comme on croyait, le «sentiment spatial», mais celui qui découvre derrière toute nouvelle culture «Une relation nouvelle de l'homme à Dieu, un sentiment cosmique entièrement nouveau»³. Le sentiment spatial est, néanmoins, la source de

² p. 174-175.

³ p.174.

cette modification de la vision. Spengler essaie de surprendre la physionomie spirituelle de l'Islam en la comparant avec les types culturels apparentés et les types culturels étrangers. Nous allons essayer systématiser la typologie culturelle spengliérienne:

a) *La culture apollinienne*, spécifique pour l'espace grec a comme propriétés:

i) le fait que le divin est lié à un lieu particulier.

ii) la multiplicité des cultes, la prolifération du nombre des cultes, et nullement de leur volume.

iii) l'accent mis, dans l'expérience religieuse, sur l'expression, et nullement sur l'intériorité ou sur la connaissance.

b) *La culture magique* est caractérisée, par contre, par de telles propriétés:

i) le divin est de-localisé, sans frontières terrestres,

ii) l'unité du culte, l'amplification du nombre des croyants du même culte (d'où l'accent mis sur la mission)

iii) la relation intérieure mystérieuse et l'efficacité fondée sur des actes rituels qui présupposent une connaissance, à savoir une doctrine. «Le centre de gravité de toute religion magique n'est pas dans le culte, mais dans une doctrine, dans la confession.»⁴

Les religions magiques comprennent dans la classification de Spengler, peut-être de façon surprenante, à côté du judaïsme et de l'islamisme, même le christianisme. «Toutes les religions de la culture magique, depuis les œuvres d'Isaïe et de Zoroastre jusqu'à l'Islam, forment une parfaite unité intérieure du sentiment cosmique, et pas plus que la religion avestique ne nous montre un seul trait brahmanique»⁵

Peut-être c'est ici que les plus importantes discussions doivent surgir, puisqu'on peut argumenter l'existence d'une dimension faustienne du christianisme.

La comparaison entre le type apollinien et le type magique trouve une importance décisive aujourd'hui particulièrement, lorsque l'islamisme et le postmodernisme s'affrontent. Une religion magique, fondée sur une doctrine particulière utilise toujours le couple gnoséologique orthodoxie/ hétérodoxie. Elle va se conduire de façon *exclusive*. Les multiples cultes apolliniens se tolèrent réciproquement «Là la mission est inimaginable, ici elle est évidente»⁶.

En ce qui concerne l'expérience religieuse, comme rapport homme/divinité, «Le monde, tel qu'il se développe devant la conscience éveillée de l'homme magique, possède un certain caractère extensif qu'on pourrait qualifier de *cryptologique* (...) Le monde comme crypte diffère aussi bien du monde comme lointain, que du monde antique comme somme d'objets corporels»⁷.

⁴ p.185.

⁵ p. 215.

⁶ p.185.

⁷ p.213.

c) *La culture faustienne*, la troisième, est la constante de l'esprit occidental: la passion de l'espace infini, de la volonté du puissance. Le Moi, comme siège de la pensée, de l'action, comme agent de la technique mise au service de l'idéal d'une domination de la nature, de l'autoréalisation, de la conquête. L'homme faustien est le 'surhomme', le refus de la limite, infinitisme ouvert.

«Tandis que l'homme faustien est un *moi*, une puissance réduite à elle-même, qui décide en dernier ressort de l'infini; tandis que l'homme apollinien, comme soma parmi d'autres, est de le debout isolé au milieu d'eux; l'homme magique n'est, avec son existence spirituelle, *qu'une partie d'un 'nous' pneumatique qui descend d'en haut* sur tous les participants et qui reste identique à lui-même. Comme corps et âme, il s'appartient à lui seul; mais il demeure en lui quelque chose d'autre, d'étranger et de supérieur, et c'est pourquoi il ne se sent, avec toutes ses convictions que comme membre d'un consensus qui exclut l'erreur en tant qu'*émanation du divin, mais qui exclut aussi toute possibilité au moi de poser des valeurs*. Sa vérité diffère de la nôtre. Toutes nos méthodes de connaissance reposant sur un jugement particulier propre sont pour lui aberration et aveuglement. Leurs résultats scientifiques sont une œuvre du mal qui a égaré l'esprit et l'a trompé et sur ses destinées.»⁸

Les cultures magiques présentent une précarité du statut humain, une clôture de l'homme dans la divinité, dans une théonomie sans autonomie.

4. L'Islam comme impossibilité d'un moi autonome.

«Voici la dernière énigme, tout à fait insoluble pour nous, de la pensée magique dans son univers cryptologique: *l'impossibilité d'un moi qui pense, qui croit et qui sait, est la condition de toutes représentations fondamentale de ces religions*. Tandis que l'homme antique affronte ses dieux comme un corps devant d'autres tandis que le moi volontariste faustien sent agir partout dans le vaste monde le moi tout puissant de la divinité, également faustienne et volontariste, la divinité magique est cette énigmatique et vague force d'en haut, qui se fâche à sa guise ou distribue la grâce, descend dans l'obscurité ou élève l'âme à la lumière. Même la pensée à une volonté propre est un non-sens, car «Volonté» et «Pensée» sont déjà des effets de la divinité sur lui.»⁹

Quelques commentaires: dans la philosophie islamique, al-Farâbi accepte, par la distinction entre *ittihâd* et *ittisâl*, que ce n'est pas uniquement *ittihâd* (comme fusion unitif entre l'intellect fini et l'Intellect Agent), mais *ittisâl* aussi (conjonction sans identification, tangente sans superposition identitaire) est une expérience mystique authentique. Ainsi, l'individuation a été sauvée face à l'Infini¹⁰.

⁸ p.215.

⁹ p. 220

¹⁰ Henry Corbin, *Histoire de la philosophie islamique*, Editions Galimard, Paris, 1986, p. 228.

Dans la métaphysique chrétienne, *unio mystica* n'est pas une fusion qui annihile l'individualité humaine. Le soufisme, par contre, parle de *mahw*, extinction en Dieu. La dimension *sufi* est donc plus magique, parce qu'elle dissout l'opposition du moi face à la divinité, et *le moi* même.

«Mais l'être humaine magique tire du sentiment de ce temps et de la vue de cette espace une piété tout à fait unique qui peut également être appelée *cryptologique*, *soumission involontaire* qui ne connaît généralement pas de *moi spirituel* entré dans le corps animé, un pur *reflet* de la lumière divine. Le mot arabe qui traduit ce sentiment est «Islam», soumission (...). La piété antique était tout autre, et celle de Sainte Thérèse, de Luther et de Pascal ne serait plus rien, si on voulait l'abstraire du moi qui veut s'affirmer contre l'infini divin, se prosterner devant lui, ou s'éteindre en lui. Le sacrement faustien originel de la pénitence suppose une volonté forte et libre qui se domine elle-même. ***Mais l'Islam est franchement l'impossibilité d'un moi comme puissance libre en face du divin.***»¹¹

«Chaque tentative pour affirmer son intention propre, ou même simplement son avis, contre l'action de Dieu, est «*masija*», c'est-à-dire non une mauvaise volonté, mais la preuve que les puissances des ténèbres et du mal ont pris possession de l'homme et refoulé le divin en lui. L'être éveillé est un simple théâtre d'un combat entre les deux puissances»¹²

On peut dépister ici des sévères rémanences dualistes: puisque dans l'Islam, la dissidence est la preuve d'une possession maléfique. Voilà une validation sacrée de la guerre.

«Il n'y a, dans la crypte cosmique tout entière, qu'une seule cause qui soit immédiatement à la base de tous les effets visibles: la divinité elle-même, qui n'a plus de raisons à donner à ses actes»¹³.

C'est pour cela que tout l'art islamique n'est qu'une apothéose de l'ubiquité de Allah. L'homme, lui n'est même pas un thème.

«L'entendement est inapte à l'art; son art ne peut être que l'art du sublime ou la forme est soumise à une purification *si poussée que l'individu disparaît*. Là où l'Esprit est conçu comme opposé à l'homme, comme *Informel* (chez les Juifs et les Musulmans par exemple), il n'y a pas de place pour les arts plastiques. Ce qui est tenu pour le Vrai ne supporte pas la figuration. La manière dont il est conçu exclut toute figuration extérieure. L'imagination n'est pas ici l'organe pour saisir ce que l'Esprit tient pour la vraie valeur. Mais l'art est essentiellement art plastique; il ne peut exister que là où l'imagination, la figuration sont considérées comme l'organe suprême et où Dieu n'est pas saisi comme l'Esprit universel. L'art devait s'épanouir chez les Grecs qui voyaient l'universalité divine sous la forme de la subjectivité naturelle. Chez un tel peuple il est nécessaire que le divin soit connu

¹¹ p.220

¹² p. 220.

¹³ p. 220.

et exprimé dans une intuition sensible. La religion chrétienne a aussi un art, parce que pour elle le Divin n'est pas une abstraction de l'entendement. Toutefois l'art ne peut pas être chez nous ce qu'il était pour les grecs, à savoir la manière la plus haute de saisir et de représenter le Vrai; chez nous, l'art ne peut tenir qu'une place subordonnée.»¹⁴

Spengler parle du «groupe des religions magiques». Il fait sortir des ressemblances manifestes. Ce qu'il appelle l'esprit faustien distingue très nettement le christianisme «faustien» par rapport aux autres religions magiques. Le christianisme a aussi la dimension «faustienne» d'un moi puissant, mais aussi la dimension «magique» de la soumission. Le christianisme est le plus antinomique.

Le culte du livre infallible est une conséquence du statut de l'homme dans l'Islam.

«Un tel Coran est par nature d'une justesse absolue, et donc immuable et susceptible d'aucune amélioration». (p. 226)

5. Sacré et profane

Un des traits les plus «actuels» de l'Islam, qui concerne de façon immédiate la modernité est le rapport du sacré au profane. On peut parler d'une «crise islamique du profane». La culture magique ne laisse aucune chance à l'affirmation du profane. Dès la fondation de l'Islam, le sacré a toujours tenté de s'annexer le profane.

«Pas plus qu'on ne peut pas séparer dans cette culture la nation, l'Etat, l'Eglise, le droit divin et le droit laïque, on ne peut non plus distinguer clairement l'héroïsme chevaleresque de l'héroïsme religieux. Le prophète se confond avec le guerrier, et l'histoire d'un grand patient prend le titre d'épopée nationale. Les puissances de la lumière et des ténèbres, des êtres fabuleux, des anges et des démons, le Satan et les bons esprits luttent contre eux; la nation entière est un théâtre de combat, depuis le commencement du monde jusqu'à sa destruction.»¹⁵

Ce n'est pas «islamisme», mais Islam. L'archétype de cette fusion est Mahomet lui-même, à la fois prophète et guerrier, fondateur à la fois d'une religion et d'un Etat.

«Mais il n'y a pas de lutte ici entre l'Etat et l'Eglise, comme dans le gothique et ce pourquoi cette lutte éclate au sein de la nation, entre la piété du mondain et celle de l'ascète, une religion magique s'adresse uniquement à l'étincelle divine, le *pneuma* de l'homme, qu'il partage avec la communauté invisible des esprits orthodoxes et bienheureux. Le reste de l'homme est au pouvoir du mal et des ténèbres. Le divin – qui n'est pas un moi, mais un hôte pour ainsi dire – doit régner en lui pour dominer subjugué et conquérir l'autre»¹⁶

¹⁴ G.W.F. Hegel, *La raison dans l'histoire*, 159-160, Paris, 1986.

¹⁵ P.230

¹⁶ p. 234.

Ce sentiment d'une invasion du divin dans l'homme est tout à fait contraire à un sentiment faustien du rapport homme/divinité. L'homme est imprégné par la divinité, et n'arrive plus à une scission que par l'effet d'autres volontés que la sienne.

«La tendance à identifier la communauté visible, et de plus en plus strictement organisée, des croyants, avec l'Etat. Conséquence nécessaire du sentiment cosmique de l'homme magique, qui aboutit d'une part à transformer les souverains en khalifes –gouvernant surtout les croyants, non le territoire- et par conséquent à concevoir l'orthodoxie comme la condition de la nationalité réelle, la persécution des fausses religions comme un devoir, la guerre de l'Islam est aussi vieille que cette culture elle-même dont elle a entièrement rempli les derniers siècles; d'autre part, à placer sous leur propre juridiction et administration les hétérodoxes qui ne sont que supportés dans l'Etat, car le droit divin est interdit aux hérétiques»¹⁷

La croyance des hommes exprime la présence ou l'absence de la divinité. La présence de la divinité dans l'homme est le critère même de l'intégration dans *l'umma*. L'appartenance à *l'umma* impose l'encadrement de l'homme dans l'Etat. L'Etat ne doit être autre chose que l'expression politique de *l'umma*, la communauté des croyants.

«La communauté islamique embrasse la crypte cosmique tout entière, l'en deçà et l'au-delà, les orthodoxes comme les anges et les esprits, et l'Etat ne forme dans cette communauté qu'une unité plus petite du côté visible, dont l'activité est donc réglée par l'ensemble. *Une séparation de la politique et de la religion est par conséquent théoriquement impossible et dépourvue de sens dans le monde magique*, tandis que la lutte entre l'Eglise et l'Etat est, même quant à l'idée théorique, nécessaire et illimitée dans la culture occidentale. Droit laïque et droit canon sont absolument la même chose dans la culture magique.»¹⁸

Pour élargir la discussion, on peut comparer cette *fusion théocratique des pouvoirs* avec le *parallélisme* des pouvoirs posé par le Christ. Le fondamentalisme peut uniquement exister sous la maxime anti-christologique: *Donnez à l'Esprit ce qui est à l'Esprit, mais aussi ce qui est à César:*

*«Mon royaume n'appartient pas à ce monde; si mon royaume appartenait à ce monde, mes serviteurs auraient combattu pour empêcher qu'on me livre aux autorités juives. Mais non, mon royaume n'appartient pas à ce monde»*¹⁹.

Dans L'Islam, c'est tout à fait à l'inverse: *Tawhid*, la doctrine de l'unité divine, développée dans l'affirmation d'un absolutisme divin de type monarchique qui commande la nécessité d'une soumission inconditionnelle, une des déterminations essentielles de l'Islam.

A la différence du parallélisme christique, le Prophète, leader militaire et politique, marchand, amant et visionnaire, *arrache au César ce qui est au César,*

¹⁷ P.233.

¹⁸ p. 223.

¹⁹ La Bible, Jean 18, 36.

entre dans l'histoire, combat avec elle, se mélange avec elle pour lui détourner le sens, afin de jeter les fondations du premier Etat islamique sur Terre²⁰. Ainsi s'enfuit-il entre 622-628 à La Mecque, menant des combats contre les païens de là-bas, et procédant ensuite entre 628-632 à la réunification de toutes les tribus arabes. Voici les assises de la foudroyante expansion historique de l'Islam qui suivit aussitôt à la mort du Prophète et qui menaça quelques siècles l'existence même de l'Empire du César (de Constantinople). Si dans l'Orient il est inutile de défendre quoi que ce soit dans l'empire extérieur de l'illusion, alors que dans le christianisme la séparation entre l'histoire et l'Eternité était déjà clairement formulée, le Coran intervient de manière explicitement combative dans l'administration de l'histoire:

«**Combattez-les**²¹ jusqu'à ce qu'il n'y aura plus de dissensions et la religion sera toute entière à Allah»²². «Prophète, incite les croyants à **combattre**. S'il se trouve parmi vous vingt **combattants** fermes dans la lutte, ils vaincront deux cents infidèles. S'il s'en trouve cent, ils en vaincront mille, car leurs adversaires sont des gens qui ne comprennent pas».²³

Il y a plusieurs confirmations que l'Islam, tant qu'il reste conséquent à lui-même, n'a pas été prêt à accorder au César ce qui est au César, domaine profane qu'il sacrifie entièrement à l'Esprit. C'est premièrement l'instauration de l'*umma*, en tant que solidarité entre la foi et l'application de la loi divine, ensuite le fait que l'autorité politique profane soit responsable de l'application de la loi divine (même si elle n'en est pas la source et est censée obéir elle aussi à la *Shari'a*, et enfin l'idéal d'une fusion entre la *Shari'a* et la *fiqh* (respectivement la loi coranique avec son interprétation et application par les juristes et les autorités).

BIBLIOGRAPHIE

Toutes les citations d'après Spengler sont extraites de l'édition Gallimard, 1948, *Le déclin de l'Occident*.

²⁰ *Dictionnaire des Œuvres Politiques*, Paris, 1986, p. 285 : « les conditions mêmes de la lutte du prophète Muhammad pour s'imposer fait du Coran un texte politique. Il n'est pas possible d'ignorer dans quelles conditions le Prophète et ses fidèles ont eu à conquérir d'abord les Arabes contre eux-mêmes ».

²¹ Avec la communauté des infidèles, *Jahiliya*.

²² *Le Coran*, Sourate II, v193.

²³ *Le Coran*, Sourate VIII, v65.

INTEGRAREA ȚĂRILOR CENTRAL ȘI EST EUROPENE ÎN ECONOMIA MONDIALĂ: PERIFERIALIZARE SAU MARGINALIZARE?

NORBERT PETROVICI

ABSTRACT. *The integration of Central and Eastern Europe countries in the world economy: peripherization or marginalization.* In this paper we try to identify the globalization – underdevelopment connection. This connection can be described by two hypotheses: (1) that the underdevelopment it's the result of the globalization or (2) that the underdevelopment it's a process of refusing the globalization process. These two hypotheses will be evaluated by a series of available data for Central and Eastern Europe but also from the chain of production standpoint. We will evaluate the convergence of economic organization starting from the two hypotheses.

Cuvinte cheie: *globalizare, subdezvoltare, periferializare, marginalizare, lanțuri de producție, convergență economică, Europa Centrală și de Est*

Care este relația între globalizare și subdezvoltare? Poate fi depășită subdezvoltarea prin integrarea în economia globală? Ori unele economii naționale urmează o cale a subdezvoltării datorită integrării în economia globală? Acestea sunt întrebările la care încercăm să răspundem în acest articol? Vom încerca să formulăm un răspuns în trei pași: primul pas va consta din reformularea primei întrebări în termeni conceptuali; al doilea pas va fi evaluarea, cu ajutorul acestor concepte, a relațiilor comerciale dintre țările Europei Centrale și de Est - un accent deosebit va fi pus pe România și Ungaria; al treilea pas va consta din încadrarea într-o rețea teoretică a conceptelor propuse la primul pas și utilizate pentru descrierea empirică la al doilea.

Concepte și ipoteze

Credem că raportul dintre globalizare și subdezvoltare poate fi descris de două ipoteze alternative: (1) subdezvoltarea poate fi un rezultat al globalizării sau (2) subdezvoltarea poate fi cauzată de neintegrarea în economia globală. Prima ipoteză o vom numi *ipoteza periferializării*, iar cea de-a doua o vom numi *ipoteza marginalizării*. Ipoteza periferializării afirmă că raporturile economice inechitabile între țările avansate și cele mai puțin avansate contribuie la "dezvoltarea subdezvoltării". Ipoteza marginalizării afirmă că subdezvoltarea este unul din avatarurile neintegrării în circuitul economiei mondiale, datorită autarhiei economiei domestice.

Cele două ipoteze corespund distincției dintre *structură* și *acțiune* (*en. structure and agency*) sau, în limbajul sociologiei economice, distincției dintre *avantaj comparativ* și *avantaj competitiv*. Ipoteza periferialității pune accent pe structură sau avantaj comparativ, iar ipoteza marginalității pune accent pe acțiunea socială sau pe avantajul competitiv

Avantajul comparativ se referă la avantajul pe care îl are o economie într-o linie de producție, datorită înzestrării comparative cu factori de producție. În cazul comerțului Nord - Sud¹, Nordul beneficiază de o forță de muncă înalt calificată, bine plătită, și de acumulări masive de capital, iar Sudul este înzestrat cu o forță de muncă necalificată și puțin calificată, salarii mici, și niveluri ale capitalului mai scăzute. Datorită avantajelor sale comparative nordul se specializează în produse care necesită niveluri de înaltă calificare, iar sudul în produse care folosesc intensiv mâna de lucru necalificată. Valoarea adăugată mare a produselor tehnologice avansate avantajează nordul în comerțul cu sudul datorită faptului că prețul produselor de calitate joasă scade în nord, iar prețurile produselor de calitate înaltă cresc în sud. Salariile în sud sunt mai mic decât în nord, și în general munca calificată va fi mai bine retribuită decât cea necalificată (Stopler, 1995). Prin urmare avantajele comparative sunt rezultatul *diferențierilor sistemice* în cadrul relațiilor internaționale. Ele nu pot face obiectul politicilor publice sau ale companiilor, pe termen scurt, ci sunt efecte structurale, care se constituie ca oportunități. Subdezvoltarea este rezultatul periferializării sudului prin efectele de drenare a surplusului în nord. Relațiile nord-sud au fost tematizate de teoriile dependenței (Gunther-Frank, 1971, Cardoso și Faletto) și ulterior ale sistemului mondial (Wallerstein, 1985).

Avantajul competitiv se referă la capacitatea companiilor de a organiza producția astfel încât să își asigure o cotă din piață și chiar să o crească. *Tranzacțiile* sunt relații de schimb între doi parteneri. *Costurile de tranzacție* desemnează incertitudinea inerentă oricărui schimb pentru că lipsesc toate datele necesare legate de comportamentul trecut și viitor al partenerul de schimb și asupra obiectului schimbului. Informațiile incomplete facilitează *oportunismul* (Williamson, 1975). Costuri de tranzacție mici facilitează costuri mici de redefinire și apărare a proprietății; costuri mici de transfer a cunoaștere; stimulează identificarea oportunităților și a inovației prin costuri interacționale mici; partajarea riscurilor, a datoriilor și a resurselor prin intermediul încrederii pe care o produce. Toate acestea sunt elemente necesare ale competitivității. Prin urmare competiția este dependentă de nivelul costurilor de tranzacție. Costurile de tranzacție sunt reduse prin calcul rațional (Williamson, 1975), prin intermediul rețelelor de afaceri și sociale (Granovetter, 1985), și printr-o ordine instituțională, legii formale și

¹ Nord și Sud, în mod tradițional, denumesc arii geografice, în care sunt concentrate statele dezvoltate și respectiv statele subdezvoltate. Însă nordul poate desemna și linii de producție în țări în curs de dezvoltare, iar Sudul partenerii comerciale în care aceste linii de producție nu sunt dezvoltate.

informale care sunt implementate și verificate – *en. enforced* (North, 1990). *Avantajul competitiv este o funcție a organizării firmelor și a relațiilor dintre firme dintr-un anumit mediu de afaceri, organizare care favorizează sau inhibă performanța acestuia.* Organizarea se realizează la mai multe nivele: (1) la nivel tranzacțional, (2) la nivel de rețea între firme, (3) la nivel de instituții (reguli formale și informale apărute și sancționate). Toate aceste nivele pot fi obiectul unor politici de dezvoltare. Deci conceptul se aplică acelor sectoare în care avantajul competitiv poate fi *creat și întreținut* deliberat prin politici publice sau ale companiilor prin reorganizarea firmelor. O economie deține avantaje competitive absolute în măsura în care "deține pe teritoriul său o masă critică de companii de succes din punct de vedere al competiției internaționale" (Hirst și Thompson, 2002: 174). Acest concept pune accent pe caracterul activ al unei economii în realizarea profitului în cadrul relațiilor internaționale, și subliniază în primul rând că profitul este dependent de organizarea internă a unei economii, și abia în al doilea rând de mediul tranzacțional internațional.

În continuare vom încerca să verificăm cele două ipoteze folosind o serie de date pe Europa Centrală și de Est (ECE), concentrându-ne în special asupra cazului României și Ungariei, ca apoi în secțiunea a treia să elaborăm un cadru teoretic în care să fie reglementat raportul dintre cele două ipoteze.

Periferializare și marginalizare în ECE: date empirice

România pendulează politic în jurul a doi poli de putere: U.E. și S.U.A.. Pe de o parte, din perspectivă geo-economică, România întreține cu țările europene cele mai intense relații economice, și ba mai mult încearcă să accedă în Comunitatea Europeană. Pe de altă parte, din perspectivă geo-militară, ea este integrată în NATO, spațiu politic dominat de S.U.A.. Interacțiunea dintre factorii politici și cei economici este foarte importantă în evoluția unei țări, dar modul în care este instituționalizată puterea în cadrul relațiilor internaționale favorizează subsistemul economic. UE și țările Europei exercită influența cea mai mare în dezvoltarea României. Precum se poate observa și în *Tabelul*, două spații ale acțiunii economice sunt relevante pentru aceasta: UE și CEFTA². Care este raportul României cu țările CEFTA? Întrebarea este cu atât mai relevantă cu cât și aceste țări au fost și ele țări comuniste.

Partenerii comerciali cei mai importanți ai României sunt țările UE și țările CEFTA. Totuși fluxurile comerciale ale României cu cele două blocuri de țări este mic, dacă sunt raportate la fluxurile comerciale în și între cele două blocuri.

² Central European Financial and Trade Agreement (CEFTA), este un acord asupra tarifelor vamale încheiat între Bulgaria, Cehia, Polonia, Slovacia, Slovenia, Ungaria pentru a facilita relațiile economice între aceste țări.

Tabel 1.

Export, import, sold balanță comercială pe zone geografice, pe anul 2000 (milioane USD)

	Export (FOB)	Import (CIF)	Sold balanță	Pondere (%)	
				Export	Import
<i>Europa</i>	8.865,3	11.205,7	-2.340,4	85,5	85,8
<i>UE</i>	6.618,4	7.388,4	-770,0	63,8	56,6
<i>CEFTA</i>	848,3	1.159,6	-311,3	8,2	8,9
<i>AELS</i>	100,5	182,3	-81,8	0,9	1,4
<i>Africa și Orientul Mijlociu</i>	706,9	192,6	+514,3	6,8	1,5
<i>America</i>	500,7	742,6	-241,9	4,8	5,7
<i>Asia- Oceania,</i>	293,5	913,5	-620,0	2,8	7,0
<i>Total</i>	10.366,5	13.054,5	-2.688,0	100,0	100,0

Sursa: Camera de Comerț și Industrie a României și a Municipiului București, 2001 (din Anexa VI)

Ea ocupă un rol marginal atât în rețeaua de exporturi și importuri între țările CEFTA, cât și în UE.

Dacă considerăm exporturile între țările CEFTA ca o rețea de alegeri reciproce asimetrice, în care țările sunt nodurile rețelei, iar valoarea exporturilor constituie intensitatea raporturilor, Cehia, Slovenia, Polonia și Ungaria constituie nucleul dur al acestei rețele, cele mai multe tranzacții se realizează între ele. La periferia rețelei se află Slovenia și România, ele având cele mai puține tranzacții cu restul țărilor participante la acord. Ungaria chiar dacă este în nucleul rețelei, are indicii cel mai mic de centralitate din acest grup. Ea compensează prin exporturile în UE. Cehia, Ungaria și Polonia sunt marii exportatori din Europa Centrală și de Est înspre Uniunea Europeană. Din nou România este marginală și la acest capitol, fiind țara cu cel mai mic volum al exporturilor în UE din acest grup.

S-ar părea că subdezvoltarea României, care are cei mai mici indici de dezvoltare³, este rezultatul marginalității ei în cadrul relațiilor economice regionale și continentale. O mai bună integrare ar conduce la o dezvoltare economică mai puternică. Un volum mai mare de investiții străine directe ar spori competitivitatea României și ar permite un flux mai mare al comerțului. Ipoteza marginalității pare a se descrie cazul României.

³ precum PIB-ul, care a avut o evoluție negativă în perioada 1996-2001, fiind cel mai mic între țările CEFTA. Asupra evoluția acestui indicator în context regional Kolodko și Evans, 2000

Tabel 2.
Stratificarea țărilor CEFTA în funcție de centralitatea lor în rețeaua de export în spațiu CEFTA, 1998 (sem. I, II)

Țara	Indice de centralitate (0, 1)		Stratificarea rețelei
	Export raportat la PIB	Export neraportat la PIB	
Cehia	0.768	0.877	nucleul rețelei
Slovacia	0.497	0.268	
Polonia	0.283	0.141	
Ungaria	0.271	0.145	
Slovenia	0.084	0.047	periferia rețelei
România	0.05	0.34	

Sursă: calculele autorului pe baza informațiilor disponibile la www.cfta.org.

Date: valoarea în mii de dolari a exportaturilor fiecărei țări CEFTA către celelalte țări CEFTA. Se obține o rețea de alegeri asimetrice reciproce.

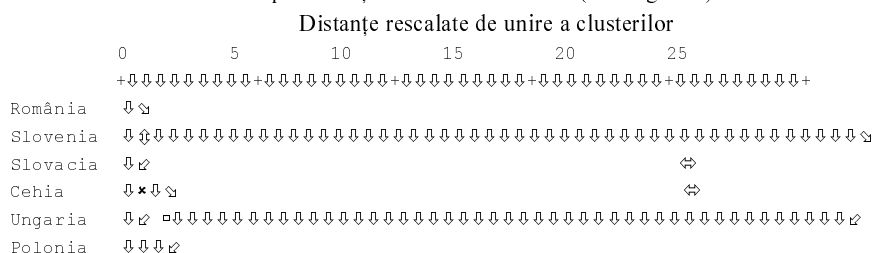
Metodă: (a) calcularea unor indici de centralitate/periferialitate prin metoda continuă (b) divizarea nodurilor rețelei în două categorii centru și periferie prin metoda categorială.

Interpretare: Indicii de centralitate surprind intensitatea exporturilor. Stratificarea rețelei se face pe baza intensității relațiilor comerciale între țări. În centru există relațiile sunt mai intense, spre deosebire de periferie unde ele sunt mai puțin intense.

Notă: modelul rămâne stabil dacă se utilizează datele pe 1996 și 1997.

Soft utilizat: Borgatti, S.P., et al., 2002.

Grafic 1. Exporturile țărilor CEFTA în CU (dendogramă) 1996-1998

Sursă: calculele autorului pe baza informațiilor disponibile la www.cfta.org.

Date: valoarea în mii de dolari a exportaturilor fiecărei țări CEFTA în CU.

Metoda: analiză ierarhică cluster, metoda Ward, distanțe euclidiene pătrate.

Interpretare: distanțele la care se unesc două țări sau grupuri de țări indică similitudinea lor.

Soft utilizat: SPSS Inc, 2000.

Totuși dacă luăm în calcul simultan mărimea economiilor măsurate prin PIB și balanța comercială, nu doar balanța comercială, se constată că România nu ocupă o poziție marginală, iar Polonia, de exemplu, nu mai ocupă o poziție atât de importantă. De aceea ar fi instructiv să analizăm profilul exporturilor, respectiv ce mărfuri exportă fiecare țară.

Balanța comercială a României indică că România este un exportator de produse primare neprelucrate sau puțin prelucrate și de materiale textile. În *tabelul 3* sunt prezentate secțiuni ale balanței care înregistrează excedente. România este un exportator de materii prime, precum și de produse care necesită calificare mică și medie. Aceste sunt mărfuri care au valoare adăugată mică, astfel încât ele nu produc profituri substanțiale. Sunt mărfuri care nu necesită tehnologie avansată, ci mai degrabă, capital uman mic și mediu.

Tabel 3.

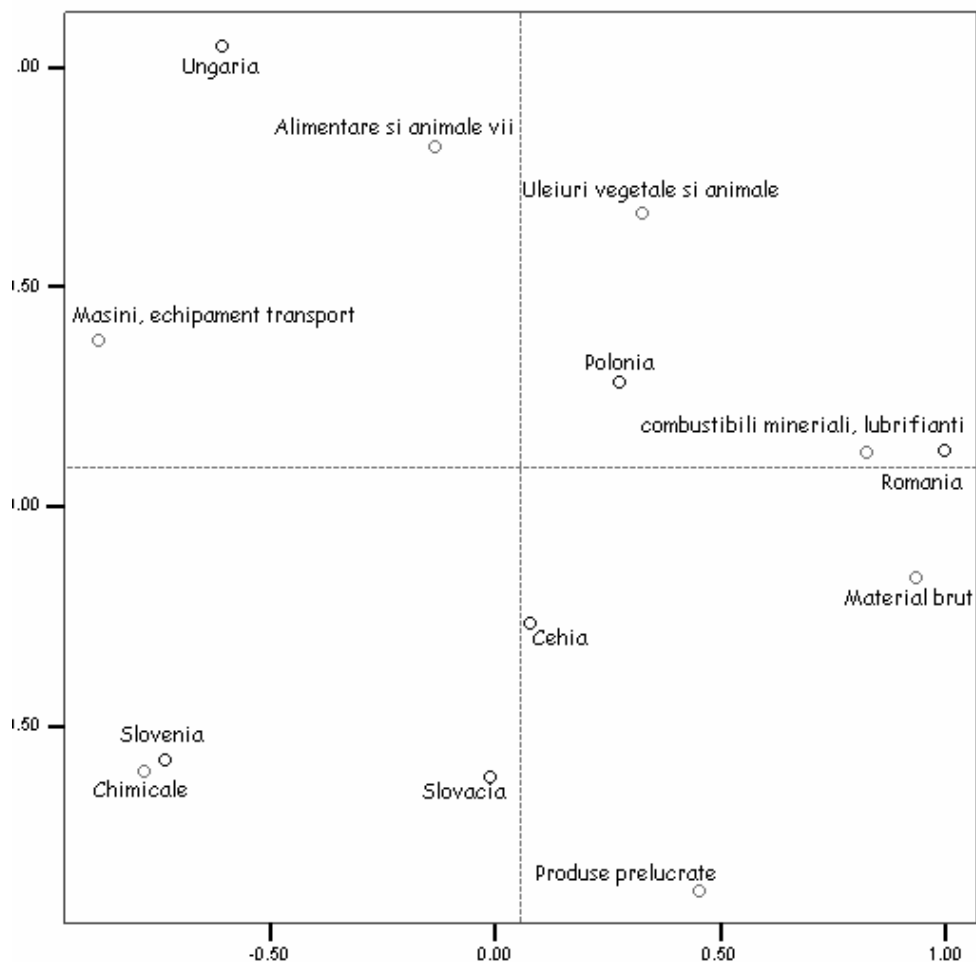
Secțiuni ale balanței comerciale care au înregistrat excedente (export FOB - import CIF)

Secțiuni cu excedente	Valoare mii USD 2000 (export FOB - import CIF)
metale comune și articole din acestea	+767,0
încălțăminte, pălării, umbrele, bastoane	+566,9
lemn, cărbune din lemn, pluta, împletituri	+480,8
materii textile și articole din acestea	+374,6
mobila, articole de interior, divertisment, sport	+296,7

Sursa: Camera de Comerț și Industrie a României și a Municipiului București, 2001

Pentru a ilustra în context regional poziția României am analizat profilurile în procente din exporturile în zona CEFTA a țărilor semnatare a acordului. Precum se observă în *graficul 2*, diferențele dintre aceste țări se realizează pe două dimensiuni: (1) pe de o parte cea a produselor industriale și (2) pe de altă parte cea a produsele de larg consum.

Pe prima dimensiune la un pol se opun România și Polonia, Ungariei și Sloveniei. Ungaria și Slovenia exportă chimicale și derivați ai acestora, mașini și echipamente de transport, respectiv produse care necesită prelucrări tehnologice avansate, prin urmare care au valoare adăugată mare, producătoare de profit considerabil în schimburile internaționale. Polonia și mai ales România sunt exportatoare de materiale brut, combustibili minerali, lubrifianți și mărfuri similare, dar și de produse prelucrate (textile, încălțăminte, etc.) și uleiuri vegetale. Acestea sunt produse cu valoare adăugată mică care aduc profit mai mic în schimburile internaționale.

Sursă: calculele autorului pe baza informațiilor disponibile la www.cfta.org.

Date: tipuri de mărfuri exportate de fiecare țară în zona CEFTA, exprimate în procente din totalul pe care ea l-a exportat.

Metodă: (a) reprezentarea grafică a factorilor obținuți în urma unei analize factoriale, metoda principal component, rotație oblimin (corelație între factori - 0.009, nivel de semnificație 0,986); (b) reprezentarea grafică a scorurilor factoriale în același spațiu factorial (rescalare între -1 și 1).

Interpretare: Nu sunt interpretabile distanțele între țări și mărfuri. Sunt interpretabile distanțele între țări, între mărfuri și pozițiile relative între țări și mărfuri.

Soft utilizat: SPSS Inc, 2000

Pe a doua dimensiune Ungaria se opune Sloveniei, Slovaciei și Cehiei. Ungaria este un mare exportator de alimentare și animale vii. Însă ea produce aceste bunuri de larg consum în mod industrial, folosind tehnologie agricolă și zootehnică specială⁴. Slovenia, Slovacia și Cehia sunt exportatoare de produse prelucrate care nu sunt foarte avantajoase în schimburile internaționale.

Aceste date vin în sprijinul ipotezei periferizării. Integrarea economică nu aduce neapărat profit. Ea poate fi dezavantajoasă comparativ. Profiturile produse de schimburile economice pot fi inegale. Globalizarea este periferizatoare pentru că propulsează țările cu avantaje tehnologice în defavoarea partenerilor mai puțini dezvoltăți. Dacă comparăm primele zece produse comercializate în străinătate de România și de Ungaria acest fapt devine evident.

Tabel 4.

Primele 10 mărfuri exportate în 2000 de România

Produsul	Valoare mii USD 2000	Procent din export 2000
Uleiuri petroliere si uleiuri obținute din min. bituminoase (benzine, motorine)	659 569	6,36
Costume taylor, seturi jachete, rochii, fuste, altele decât tricotate	601 758	5,89
Costume sau compleuri, seturi, sacouri, pantaloni	493 187	,75
Produse laminate plate din fier sau otel	420 912	4,06
Alt mobilier și părți ale acestuia	385 082	3,71
Încălțăminte cu tălpi din cauciuc plastic	371 080	3,57
Lemn tăiat sau cioplit longitudinal, spintecat sau cojit	364 335	3,51
Părți de încălțăminte	277 820	2,67
Deșeuri si resturi din fonta, fier, otel	207 159	1,99
Pacheboturi, nave de croaziere, excursii, mărfuri	195.889	1,88
<i>Ponderea primelor 10 produse la export</i>	<i>3.979.707</i>	<i>38,39</i>
<i>Total export</i>	<i>10.366.521</i>	<i>100</i>

Sursa: Camera de Comerț și Industrie a României și a Municipiului București, 2001 (Anexa 9)

Ungaria exportă mărfuri care necesită tehnologie avansată pentru producerea lor. Exportă tehnologie. România exportă mărfuri care presupune muncă necalificată. Majoritatea produselor presupun muncă necalificată sau cu calificare medie, muncă mai prost remunerată. Produsele maghiare sunt fabricate în parteneriat cu corporații străine și ele necesită muncă calificată, prin urmare o muncă bine remunerată.

⁴ De aceea Uniunea Europeană sprijină cercetarea și dezvoltarea în România a unei agriculturi ecologice, favorizând exporturile de astfel de produse și tehnologii în spațiul comunitar.

Tabel 5.

Primele 10 mărfuri exportate în 1999 de Ungaria

Produs	Valoare mii USD 1999	Procent din export 1999	Afilier investitori străini	cu	Procent din exporturi 1992
Motoare cu pistoane automate (reciprocating)	2 183	8.7	Totală		0
Echipeamente de memorizare (computere)	1 544	6.2	Totală		0
Vehicule cu motor pentru transport persoane	1 343	5.4	Totală		0.2
Componente si accesorii pentru mașini de procesare automată a datelor	1 094	4.4	Totală		0.1
Aparate de înregistrare și video	680	2.7	Totală		0.1
Unități de închidere și deschidere	669	2.7	Parțială		0
Aparate de recepție televiziune	378	1.5	Totală		0.2
Componente scaune pentru vehicule cu motor pentru transport de călători	357	1.4	Totală		0.1
Motoare cu aprindere prin compresie	316	1.3	Totală		0.1
Alte componente pentru vehicule cu motor pentru transport persoane	315	1.3	Parțială		0.1
<i>Ponderele primelor 10 produse la export</i>	<i>8 879</i>	<i>35.6</i>	-		<i>0.9</i>
<i>Total export</i>	<i>24941</i>	<i>100</i>			

Sursa: Națiunile Unite, 2002, (Anexa Tabel VI.3.)

La un nivel al investițiilor străine directe (ISD) de 40,2% din PIB în Ungaria 27,4% din forța de muncă angajată de corporațiile străine sau cu capital parțial străin. În general, această muncă, fiind una calificată și înalt calificată, un sfert din populația activă beneficiază de salarii mari⁵. În România la un nivel de 15,5% din PIB al ISD, doar 0,9% din totalul populației angajate este utilizată. (Națiunile Unite 2002: 275, tabelul A.I.6) Nu numai că această muncă nu este nici remunerată bine, fiind în general necalificată, dar ea nu atinge decât un procent infim al populației active. Afluxul de ISD la formarea capitalului intern fix în Ungaria este de 24% din PIB, iar în România este de 1.6% din PIB. (Națiunile Unite 2002: 275, tabelul A.I.6) România nu beneficiază în urma ISD, pentru că

⁵ Roth (2002: 71-72) amintește și el această situație, în care munca calificată și înalt calificată beneficiază de salarii mari relativ la puterea lor de cumpărare internă, dar mică relativ la țara de origine a capitalului străin. Această situație este mutual avantajoasă, mai ales dacă ea este un fenomen întins în cadrul economiei mai puțin dezvoltate.

doar o mică populație este angajată prin aceste investiții, și doar o mică parte din acest capital participă la formarea capitalului intern fix, doar capitalul străin beneficiază din această relație economică.

Datele de mai sus indică că raportul dintre globalizare și dezvoltare economică este ambivalent. *Ungaria* este a patra țară în curs de dezvoltare, iar cursul ei poate fi descris cu ajutorul *ipotezei marginalității*. Ea depășește subdezvoltarea (creșterea continuă a PIB-ului) prin integrarea în economia mondială, prin "globalizarea" economiei ei domestice (volum mare de ISD, import și export de tehnologie, fluxuri comerciale mari, balanță comercială pozitivă). *Situația României poate fi descrisă de ipoteza periferializării*. Ea nu reușește să depășească subdezvoltarea (PIB negativ) și este mai degrabă periferializată prin participarea la economia globală (export de materii prime, dependență tehnologică, incapacitate de a reproduce tehnologie, balanță comercială negativă, ISD în vederea cooptării muncii necalificate ieftine, incapacitate de a fixa ISD-ul).

Cele două ipoteze descriu amândouă procese implicate de fenomenele de globalizare. Totuși ele nu pot fi simultan și sub același raport adevărate. Care este relația între cele două ipoteze? În secțiunile următoare vom încerca să dezvoltăm un cadru teoretic comun astfel încât să indicăm un posibil raport între cele două ipoteze.

Lanțuri de producție și relații de putere

Producerea și comercializarea unor mărfuri presupune un set de etape intermediare realizate în cadrul unei diviziuni a muncii la nivel de intra-firmă sau la nivel de inter-firme. În acest sens vorbim de *lanțuri de producție*. În cazul în care diviziunea muncii la nivel de intra-firmă sau inter-firme implică mai multe state atunci avem *lanțuri de producție internaționale*. Un lanț de producție internațional este caracterizat prin trei seturi de proprietăți: (1) *o structură de acțiuni*, adică un set de produse intermediare și servicii care sunt legate într-o secvență de activități de atribuire aditivă a valorii economice; (2) *teritorialitate*, adică dispersia și concentrarea rețelei de producție compusă din firme sau unități ale firmelor; (3) *o structură de putere*, adică relațiile de putere și autoritate care determină fluxurile de resurse în cadrul lanțului (Gereffi, 1994; Gereffi și Hamilton, 1996; Hamilton și Feenstra, 1998).

În cadrul lanțurilor de producție există o serie de relații de putere dependente de posibilitatea pe care o oferă capacitatea produsului manufacturat de a monopoliza anumite segmente ale producției lui. În funcție de marfa realizată, producția este organizată în jurul unor *bariere critice de intrare* pe piață (Gereffi și Hamilton, 1996). Barierele de intrare sunt plasate în acel punct sau în acele puncte ale lanțului care presupun efort mare tehnologic. Dacă acest efort este realizat la începutul lanțului, în zonele de asamblare, precum în cazul produselor tehnologice avansate ca și avioane, mașini, procesoare electronice, atunci acele lanțuri sunt *lanțuri controlate de producător*. Dacă efortul tehnologic este realizat de la capătul lanțului, precum în cazul produselor care necesită un marketing intensiv ca îmbrăcăminte, încălțăminte, aparatele casnice, atunci acele lanțuri sunt *lanțuri controlate de cumpărător (distribuitor)*.

Profitul cel mai mare se realizează în lanțurile de producție în secțiunile monopolizate, respectiv în zonele intensiv tehnologice, căci aici se adaugă valorile cele mai mari. Mai există o modalitate de a crea bariere critice de intrare. Pe cale politică, prin restricționarea parțială a accesului la piață sau la numite resurse. Aceasta este modalitatea prin care țările OPEC în anii '70 au creat o barieră de intrare în lanțurile de producție în care este implicat petrolul, reușind să extragă un profit considerabil pe baza muncii necalificate și puțin calificate, fără a utiliza tehnologie avansată. Țările OPEC au utilizat avantajul comparativ pentru a stabili o barieră critică în fața periferializării. Însă de cele mai multe ori această strategie nu este utilizabilă, precum o ilustrează și cazul României. România utilizează avantajele comparative pentru a realiza profit, introducând în circuitul lanțurilor de producție materii prime sau produse manufacturate de muncitori necalificați și puțin calificați. Însă ea nu poate introduce monopoluri politice de scumpire a acestor produse, căci ea nu este singura deținătoare a acestor resurse ca și în cazul OPEC. Wallerstein (1994) propune o strategie pentru țările sudului de creare a unui "sindicat" al sudului care să introducă bariere de intrare în lanțurile de producție pentru materiile prime și pentru produsele obținute cu mână de lucru necalificată. Însă o astfel de strategie este improbabilă și indizerabilă. Improbabilă datorită geo-economiei actuale și indizerabilă pentru că aceasta ar fi o modalitate de conservare a subdezvoltării tehnologice în Sud și beneficiarii avantajelor oferite de lanțul de producție nu va vi întreaga populație, ci clasa care va controla și în interior resursele.

Facem distincție între *avantaje comparative absolute* și *avantaje comparative relative*. Avantajul comparativ absolut este situația când un actor sau un grup organizat de actori dețin monopolul asupra unor resurse într-un sistem economic (global), cum a fost în cazul OPEC-ului, care deținea monopolul la nivel global asupra petrolului. Avantajul comparativ relativ este situația când un actor sau un grup de organizat deține o cantitate însemnată de resurse, însă nu este în situație de monopol.

Prin urmare există două modalități de extracție a unui profit relativ mare din lanțurile de producție: pe baza avantajelor competitive (pe cale tehnologică) și pe baza avantajelor comparative absolute (pe cale politică). Munca necalificată nu este remunerată bine și lipsa unui monopol asupra resurselor nu poate introduce bariere de intrare. Prin urmare (1) implicarea în lanuri de producție pe baza unor avantaje comparative relative este dezavantajoasă, conducând spre periferializare; (2) implicarea în lanuri de producție pe baza unor avantaje comparative absolute este avantajoasă, însă este nu conduce la o dezvoltare structurală a acelei societăți, ci doar una contextuală și (3) implicarea în lanuri de producție pe baza unor avantaje competitive este avantajoasă, și conduce la dezvoltare. Acesta este cazul Ungariei, care prin intermediul investițiilor străine a impus bariere de intrare tehnologice astfel încât poate să își aproprie o parte din profit. Ea a utilizat, în plus, și avantajul comparativ relativ prin nivelurile mici ale salariilor forței de muncă calificate, comparate cu țările dezvoltate, dar relativ mari în comparație cu țările în curs de dezvoltare și subdezvoltare.

Din considerațiile de mai sus se poate da un răspuns la întrebare care a fost ridicată la început și anume: "Poate fi depășită subdezvoltarea prin integrarea în economia globală?". În cazul în care integrarea se face prin utilizarea avantajelor competitive și comparative absolute, e probabil să poată fi depășită. În cazul în care integrarea se face prin utilizarea avantajelor comparative relative, e puțin probabil să se poată depăși. Dezvoltarea durabilă depinde de o integrare prin avantaje competitive. Ipoteza periferializării se confirmă în cazul (1) și se infirmă în celelalte două cazuri. Ipoteza marginalizării se confirmă în cazul (2) și (3) și se infirmă în celălalt caz. Mai rămân de văzut care sunt condițiile necesare pentru dezvoltarea unor avantaje competitive.

Concluzii

Economia globală poate fi descrisă analitic prin conceptul de lanțuri de producție: totalitatea etapelor intermediare și finale, realizate în cadrul unei diviziuni a muncii, la nivel de intra-firmă sau la nivel de inter-firme, în vederea producerea și comercializarea unor mărfuri. Relațiile din cadrul lanțurilor de producție sunt relații de putere la care le corespund niveluri diferite ale profitului. Am distins între relații de putere bazate pe avantaje tehnologice și bazate pe monopol politic, iar mai apoi între (1) cele bazate pe avantaje competitive, (2) avantaje comparative absolute și (3) avantaje comparative relative. Subdezvoltarea e probabil să nu poată fi depășită prin avantaje comparative relative, căci acestea periferializează, însă e probabil să poată fi depășită prin strategiile prima și a doua strategie. Am concluziona prin a spune că în unele cazuri globalizarea poate induce periferializarea, iar în altele poate facilita dezvoltarea, iar lucru acesta deprinde de poziția în structura de putere din cadrul lanțurilor mondiale de producție.

BIBLIOGRAFIE

1. Borgatti, S.P., M.G. Everett, și, L.C. Freeman, 2002, *Ucinet 6 for Windows: Software for Social Network Analysis*, Harvard, Analytic Technologies.
2. Cardoso, F. H. and E. Faletto (1979) *Dependency and Development In Latin America*, Berkeley, University Of California Press.
3. Camera de Comerț și Industrie a României și a Municipiului București, 2001 "Rezultatele activității de comerț exterior în perioada 01.01. - 31.12.2000. Date operative", Oficiul Național al Registrului Comerțului, București
4. EBRD, 1995, *Transition Report*, London: EBRD.
5. EBRD, 1998, *Transition Report*, London: EBRD.
6. Gereffi, G., 1994, "Capitalism, development and global commodity chains", în L. Sklair (ed.), *Capitalism and Development*, London, Routledge

7. Gereffi, G. și G. Hamilton, 1996, "Commodity Chains and Embedded Networks: The Economic organization of Global Capitalism", lucrare nepublicată, prezentată la întâlnirea anuală a Asociației Americane de Sociologie
8. Granovetter, M., 1985, "Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness", *American Journal of Sociology*, nr. 91, p. 481-510
9. Gunther-Frank, A., 1971, *Lumpen-bourgeoisie et lumpen-developpement*, Paris, Maspero
10. Hamilton G. G., R. Feenstra, 1998, "The organization of Economies", în M.C. Brighton și V. Nee, *The New Institutional Sociology*, New York, Russel Sage Foundation
11. Hirst, P., și G. Thompson, 2002, *Globalizarea sub semnul întrebării. Economia internațională și posibilități de guvernare*, București, ed. Trei, [1999].
12. Moerland, P., 1995, "Corporate Ownership and Control Structures: An International Coparison", în *Review of Industrial Organization*, nr. 10, p. 443-464.
13. Națiunile Unite, 2002, *World Investment Report 2002: Transnational Corporations and Export Competitiveness*, New York, United Nations
14. North, D., 1997, North, D., 1997, "Economic Performance Through Time", în V. Nee și M. C. Brinton (coord.), *The New Institutionalism in Sociology*, New York, Russell Sage Foundation.
15. Roth, A., 2002, *Modernitate și modernizare socială*, Iași, Polirom.
16. SPSS Inc, 2000, *SPSS for Windows*, LEAD Technologies
17. Stopler, M., 1995, "The resurgence of regional economies, ten zears letter: the region as a nexus of untraded interdependences", *European Urban and Regional Studies*, nr. 2(3), p. 191-221.
18. Wallerstein, I., 1985, *Sistemul mondial modern*, București, Ed. Meridiane
19. Wallerstein, I., 1994, "Development: Lodestar or Illusion", în L. Sklair (ed.), *Capitalism and Development*, London, Routledge
20. Williamson, O. E., 1975, *Markets and hierarchies: Analysis and Antitrust Implication*, New York, Free Press
21. World Economic Outlook - October 2000: Focus on Transition Economies, Washington DC, IMF;

COMUNITATEA SUCEAG ÎN PERSPECTIVA DEZVOLTĂRII.

DEZSO JULIA

ABSTRACT. **Suceag community on a development perspective.** The paper is trying to analyze a specific community on two dimensions: development culture and poverty culture and the villager's orientation toward exogenous or endogenous development oriented programs. The paper uses interviews with the elite and the people of Suceag and also two focus groups in assessing that we are witness to a poverty culture that sustain external involvement aiming at developing the community.

Satul Suceag face parte din comuna Baciú și se află la 12 km depărtare de municipiul Cluj-Napoca, în nordul județului Cluj. În Suceag se poate ajunge atât pe drumul național dintre Cluj și Zalău cu autobuzul, cât și pe calea ferată.

Satul este situat într-o zonă deluroasă. Ocupația principală a localnicilor este pomicultura și agricultura. Dealurile din Suceag și din împrejurimea Suceagului sunt pline de livezi de meri, cireșe și vișine. În afară de livezi pe locuri mai mici se cultivă porumb, cartofi și cereale.

Satul a avut cel mai mare număr de locuitori în anii 70-80, când funcționa în localitate o fabrică de mobilă. În prezent mai funcționează o mică fabrică de tâmplărie și urmează să se deschidă în curând o fabrică de mobilă de către un investitor străin.

În sat există școală cu clasele I-VIII, în care învață aproximativ 125 de elevi. Se aproximează că acest număr de elevi se va menține și în anii următori.

Conform recensământului din 2002 în comuna Baciú trăiau 8418 de persoane, din care populația Suceagului era de 1286. Suceagul este un sat multiethnic. Conform celui mai recent recensământ în satul Suceag sunt 615 persoane de etnie română, 511 de etnie maghiară și 160 de etnie romă.

Din punct de vedere metodologic lucrarea se bazează pe 19 interviuri structurate aplicate locuitorilor comunității analizate, precum și interviuri aplicate liderilor locali formali (directoarea școlii, preotul reformat și preotul ortodox, viceprimarul comunei și unul consilier local) În afară de interviuri am realizat două focus-grupuri. Unul cu acei membri ai comunității, care au fost implicați într-un proiect de dezvoltare comunitară, iar un al doilea focus grup cu copiii de gimnaziu care frecventează școala din satul respectiv. La focus-grupul cu membri comunității care au fost implicați în proiectul de dezvoltare comunitară au participat 11 săteni, iar la focus-grupul cu copiii au fost 10 participanți. Datele din teren au fost culese în perioada 15 aprilie –15 mai 2003.

Interviurile cu liderii formali au vizat principalele instituții din sat și comună. Liderii formali și informali sunt aceia care direcționează de obicei comunitatea. Dumitru Sandu susține că acolo unde inițiativele de dezvoltare comunitară nu sunt susținute de către autoritățile locale, șansele de reușită sunt puține. Acesta a fost motivul pentru care am aplicat interviuri diferiților lideri formali locali.

Din partea primăriei a fost interviuat viceprimarul. În urma unei discuții cu primarul și viceprimarul am căzut de acord că, că dânsul ar fi mai în măsură să răspundă la aspectele legate de satele comunei Baci, el ocupându-se în mod direct de ele.

Din partea școlii stat de vorbă cu directoarea instituției. Dânsa nu este localnică, iar acest aspect a dus la o mai mare obiectivitate în unele puncte discutate.

Suceagul este o comunitate multietnică, de aceea am făcut două interviuri, unul cu preotul ortodox, iar un al doilea interviu cu preotul reformat. Biserica este o instituție cheie în viața rurală, de aceea cred că interviuarea a doi preoți nu duce la dezechilibre în ceea ce privește reprezentarea bisericii.

Un alt interviu a fost realizat cu unul dintre cei trei consilieri locali. Am ales acel consilier local care este recunoscut și apreciat de întreaga comunitate pentru implicarea sa. De asemenea acest consilier deține și singurul magazin alimentar și este proprietarul barului din centrul satului.

Interviurile membrilor comunității au fost aplicate după un eșantion aleator cu pas de 2, pornind pe diferitele străzi ale satului. Acest pas nu a fost respectat spre ultimele interviuri pentru a echilibra eșantionul din punct de vedere al sexului. În eșantion se regăsesc persoane de etnie română, maghiară și romă. În eșantion au fost cuprinși 6 bărbați și 13 femei. Media de vârstă a intervievaților este de 53, cel mai tânăr având 21 de ani, iar cel mai bătrân 81. Din punct de vedere ocupațional în eșantion au fost incluse 6 persoane care s-au declarat casnice, 5 pensionari (din care unul pensionar agricol), 2 șomeri, iar restul angajați sau lucrând pe cont propriu (mici meșteșugari). În nouă dintre familiile subiecților se află cel puțin un copil minor.

Membri focus grupului au fost beneficiarii unui proiect comunitar derulat de doi ani în comunitatea din Suceag. În acest grup au fost prezenți locuitori de etnie română, maghiară și romă. Au participat atât femei cât și bărbați, majoritatea de vârstă mijlocie, având fiecare cel puțin un copil minor. Acest focus grup aduce nou față de interviurile aplicate sătenilor experiența de dezvoltare comunitară a acestor locuitori. Se poate măsura impactul și raportarea lor la ideea de dezvoltare comunitară. Nu voi pune în discuție succesul sau insuccesul aceluia proiect, analizez doar aspectele legate de percepția asupra comunității și de tipul de dezvoltare de care se simt mai aproape.

Eșantionul focus grupului pentru copii a fost alcătuit în felul următor: 2 elevi de clasa a V-a, 2 elevi de clasa a VI-a, 3 elevi de clasa a VII-a și 3 elevi de clasa a VIII-a, toți frecventând școala din localitate. Au fost 4 băieți și 6 fete. Focus grupul cu copiii este relevant din punctul de vedere al cercetării pentru că ei sunt oglinda atitudinilor și normelor existente în rândul adulților. Ziceam într-un capitol precedent că școala și experiența din afara comunității sunt cele mai importante

două surse de modernizare. Întrebarea care își găsește răspuns prin acest focus grup este cât de "moderni" sunt copiii în temele abordate, respectiv ce viziune au elevii asupra comunității, pornind de la ipoteza că trăiesc în comunitate, dar au acces și la un mediu diferit.

Din analiza părților referitoare la imaginea pe care o au sătenii din Suceagu reiese, că subiecții au conturate mai multe aspecte negative despre locuitori decât aspecte pozitive. O trăsătură generală a tuturor subiecților a fost aceea că au vorbit despre comunitate la persoana a treia, neincluzându-se în caracterizare. Acest fenomen poate fi explicat cu teoria lui Tajfel, care spune că individul tinde să își construiască o identitate pozitivă, iar în cazul identității colective are tendința de a aprecia pozitiv grupul din care face parte. Aici avem de a face cu procesul invers, în care subiecții, deși membri ai comunității se exclud din comunitatea de care aparțin. Trebuie precizat, că subiecții intră în definițiile pe care le-am dat comunității, ei teoretic fac parte din comunitatea locuitorilor din Suceag.

Părerile cele mai frecvente au fost acelea, că oamenii sunt individualiști. E drept că ei sunt harnici, dar lucrează numai în interes propriu, sunt interesați doar de bunăstarea lor, sunt invidioși și sunt inferiori celor din satele învecinate.

Invidia, deși nu am făcut nici o referire la acest aspect apare foarte des în discursul sătenilor. Printre subiecți a fost un mic întreprinzător, care a angajat oameni din satul respectiv, este cunoscut, dar ceea ce resimte el din partea altor consăteni este în primul rând invidia. În cazul unei familii, de asemenea înstărită, un membru al familiei a vorbit despre invidie la persoana a 1-a, ceea ce dă o putere și mai mare a acestei caracterizări. În cele două tipuri de culturi ale dezvoltării am amintit de invidie, ca una din caracteristicile esențiale ale culturii sărăciei.

Individualismul reies din fraze ca:

- Sunt încăpățânați și răi când văd că celălalt are mai mult. Încă mai are boală pe ei. Dacă văd că cineva are mai mult zice ca ești rău și vorbește despre tine.
- Sunt invidioși. Dacă unul trăiește mai bine ca celălalt, atunci îl întrebi de ce trăiește acela mai bine. Sunt multe greutăți.
- Puțini, nu spun că toți suntem invidioși unii pe alții, sau mă rog.
- Nu am o părere foarte bună despre ei. Eu am fost educatoare timp de 30 de ani în Mera...Aici sunt invidioși și bârfesc mult. Pe mine mă bârfesc și dacă îmi ud florile. Deși îi întreb. Dumneata ai vacă? Și de ce îi dai apă? Eu nu am animale, nici câine, nici pisică, dar tot nu le place că consum apa.
- Dacă vede ca exiști și ai un pic mai mult ca și el, deja se uita căș.

Un alt element care se repetă este comparația satului Suceag cu satele vecine Mera și Vișta sau cu centrul de comună Baci. Remarcile sunt de apreciere la satele vecine, valorizându-se faptul că sunt mai uniți, au tradiție pe care o respectă, și care face viața mai dinamică în satele vecine. Acesta este și motivul pentru care sucegani au impresia că oamenii din Mera sunt mai gospodari. Unul dintre subiecți pune succesul mai mare al satului vecin pe faptul că Mera este mai aproape de oraș, (ceea ce este contrar realității, Mera fiind în fapt mai departe de

Cluj decât Suceagul). Motivarea situației din Suceag cu cauze externe este destul de des întâlnită, și voi mai face referire la ea pe parcurs. Mera pare să fie dezvoltată pentru că are o poziție geografică mai avantajoasă, iar acest aspect nu mai ține de voința populației. De asemenea oamenii din Mera sunt altfel pentru că ei au tradiție. O tradiție care le este dată. Viceprimarul din Baciou includea Suceagul în aceeași categorie cu Mera.

➤ Nu cred că am putea face o deosebire, sunt pe aceeași vale, valea Nadășului, cum îi spunem noi, suntem la marginea unei etnii folclorice ... s-ar putea să fie mici deosebiri, dar nu cred că sunt semnificative.

Oamenii din Suceag chiar dacă ar vrea nu ar putea fi la fel de buni, sau nu pot atinge nivelul celor din satele Mera și Vișta, pentru că ei au resurse apriori date: tradiția și așezarea geografică.

➤ Nu se poate organiza nimic cu ei, nu sunt ca cei din Mera sau din Vișta. Acolo aveau tradiții, tot timpul inventau ceva nou să facă. Aici nu este nimic.

➤ Sunt sate cum ar fi Mera, Vișta, acolo se ajută între ei, nu e ca aici.

➤ Păi nu sunt aceleași obiceiuri ca în Mera și în Vișta, acele sate se remarcă prin asta, sau sunt mai aproape de oraș. Oamenii sunt altfel aici, nu v-as putea spune exact de ce.

O altă trăsătură conturată este individualismul sătenilor. Sunt de acord că oamenii sunt gospodari, că muncesc foarte mult, dar această hărnicie se referă mai mult la interiorul gospodăriei.

Am rugat directoarea școlii și viceprimarul, să dea o notă de la unu la zece pentru cât de uniți sunt oamenii și să argumenteze nota. Ambii sunt din afara localității. Directoarea școlii este de peste 10 ani pe aceeași funcție în școala din comunitate, dar nu este localnică și face naveta zilnic. Viceprimarul are domiciliul în satul învecinat.

➤ Un 4 cu indulgență, dar cu indulgență. Mă gândesc că în comunitate, în grupulețul lor ei sunt uniți, dar ...în rest nu. (directoarea școlii)

➤ Dacă luăm în considerare ceea ce se găsește în interiorul gospodăriei fiecăruia, aș putea să dau între 8 și 9. Dar în ceea ce privește implicarea în problemele societății, și a comunității, acolo nu știu dacă aș putea trece peste 6. (viceprimar)

➤ Îs oameni gospodari, și fiecare lucră ca sa aibă ceva, să facă un viitor la copii.

➤ ...nu îi interesează de alții ce fac și ce nu fac. El își vede de treburile lor... Sau să spună măi omule, dacă tu vrei sa faci ceva, hai să te ajutăm. Cum te putem ajuta? Și dacă mergi, te râde sau ce știu eu ce. Eu nu văd nimic că se va îmbunătăți în satele acestea.

➤ Oamenii sunt mai mult dezbinați decât uniți, mai mult nepăsători, nu-i interesează unii de alții, vedeți că drumul nu arată prea bine, nimeni nu curăță valea.

➤ ...unii ar putea și nu vor, alții ar vrea și nu pot să facă, nu prea uniți, chiar deloc.

➤ Oamenii de aici nu sunt educați și nu sunt deloc uniți.

Alte aprecieri se leagă de stilul de viață al sătenilor, dezaprobându-se unele comportamente. Aceste caracterizări nu aş putea spune că sunt relevante pentru întreg satul, dar ele contribuie la imaginea satului și a sătenilor. Tinerii sunt caracterizați ca fiind leneși, dar acest lucru se face în principal de persoane mai învârstă, care au alt ritm de viață. Aceasta este o critică adusă în principal tinerilor, nu întregii comunități. La fel se întâmplă și cu persoanele care petrec mult timp la crâșmă. Acesta este un comportament dezaprobat, dar voi discuta mai larg despre acest subiect la atunci când analizez valorile comunității. Intelectualii nu găsesc limbajul comun cu sătenii. O educatoare pensionată se plângea că nu are cu cine discuta despre lecturile sale. Dar tot ea amintește că este respectată în sat. Respectul vine mai mult pentru felul ei de a fi, pentru că după spusele și a altor săteni, intelectualii nu sunt foarte apreciați de săteni.

➤ Dacă citesc o carte nu am cu cine vorbi despre carte, pentru că aici nu citește nimeni, au alte preocupări decât cititul. Si cred că mai ține și de origini.

➤ ...dar tineretul este în Cluj, și știția care ar lucra nu pot săracii, ca sunt bătrâni. Tineret nu prea este care lucrează pământul.Cum să mergi la unul și să îi zici, da-mi. Este greu dacă nu ai pământ. Poți să îl lucrezi pe al lor cu 2/3, dar mai și fura din el, că ei au cal și căruță.

➤ Este greu. Si pentru unii oameni nu este greu. Că dacă mergi dimineața tot aceiași oameni la crâșmă, la prânz tot aceiași oameni la crâșmă, iar seara aceeași oameni la crâșmă. Așa că aici este problema.

➤ Oamenii sunt de toate felurile și mai bogați și mai săraci. Mulți orașeni disponibilizați s-au întors în sat la agricultură, dar nici aceasta nu prea merge, nu sunt unelte, lucrul pământului este scump.

➤ Mai degrabă săraci. De lucrat lucră, parcă tinerii mai puțin, unii doar beau

Implicarea membrilor comunității în posibilele activități este una dintre elementele cele mai relevante în stabilirea tipului de cultură a dezvoltării. Dacă luăm numărul persoanelor care au inițiativă și încredere de data aceasta în forțele proprii, în forțele personale, respectiv persoanele neîncrezătoare și care simt că nu pot influența cu nimic dezvoltarea comunității, reiese faptul că în satul Suceag domină cultura dezvoltării. Sunt mai mulți aceia care declară că ar iniția o acțiune în folosul comunității, iar acea acțiune ar avea susținere și din partea altora, sau ar găsi aliați pentru îndeplinirea unui scop.

Unele persoane se simt active, sau chiar sunt active. Ele dau și exemple care în care s-au implicat în viața comunității. De cele mai multe ori reiese că cele mai mari obstacole în cazul unei inițiative este starea materială generală precară a sătenilor, care frânează mult întreprinderile.

➤ Noi suntem oameni simpli.... dar cred că da

➤ Avem cuvânt, putem să ne spunem părerea, dar financiar este foarte greu.

➤ A venit primarul și o zisă fă George, că trebuie să faci, dacă nu faci îi bai. Dacă faci ceva, iar îi bai. M-am certat cu vecinii că de ce am dat apă acolo mai jos, că tu ai fost de vina.

➤ Da, așa putea face câte ceva. Minteă mă mai ține, dar nu prea am energie așa multă.

➤ Pentru comunitate eu acum încerc să fac, numai că nu joiesc să merg mai departe.

➤ Da, eu am mai lucrat și pe timpul lui Ceaușescu, m-am chinuit foarte mult, am făcut o secție de mase plastice, în 2 schimburi.

O parte dintre subiecți nu ar lua inițiativa, dar s-ar implica în activități dacă ar exista un lider al comunității, sau cineva care să îi mobilizeze într-o acțiune. Putem spune că ar coopera, dar nu și-ar asuma în totalitate responsabilitatea pentru o acțiune.

➤ Noi de fiecare dată mergem dacă suntem chemați, sau dacă vine cineva în sat îl ascultăm.

➤ S-ar putea face, numai că nu face absolut nimeni. A venit neamțul acesta, care a adunat aici câțiva oameni. Eu singură nu așa putea să impun o idee, chiar dacă așa considera-o bună, poate doar dacă ar fi mai mulți, atunci da, așa participa.

➤ După părerea mea nu, nu se poate un singur om, dacă s-ar uni mai mulți cred că este posibil

Există câțiva subiecți care nu au încredere în sine, nu au convingerea că pot schimba ceva în comunitatea lor prin forțe proprii. Acești oameni nu numai că nu au inițiativă, dar sunt și sceptici în privința cooperării și a desfășurării de acțiuni comune. Motivele invocate cel mai des este lipsa puterii de convingere și dezbinarea care există între oameni. De regulă oamenii aceștia nu au o imagine de sine pozitivă, nu se simt respectați în rândul localnicilor, se simt chiar inferiori. Asta reiese din justificările pe care le dau, pot face ceva doar oamenii mai înstăriți, oamenii mai curajoși, care au influență, care nu sunt contraziși și care sunt de mult timp în Suceag.

➤ Noi nu, ăla care îi la bar, la prăvălie.

➤ Noi putem să ne spunem părerile, suntem ascultați, dar după aceea nimeni nu mișcă un deget pentru a face ceva. Aici numai conducătorii pot mișca ceva, oamenii de rând nu pot mișca nimic. Este vorba de bani, că numai cu vorbe nu se poate.

➤ Nu, un om ca mine nu poate schimba lucrurile, ar trebui să fie câțiva oameni mai curajoși, mai nu știu cum...dacă s-ar asocia mai mulți, poate, dacă deputații ar depune un efort mai mare, s-ar putea. Eu personal nu mi-aș putea susține o idee în interesul comunității, nu s-ar rezolva nimic, dar împreună cu alții, da.

➤ Nu prea, numai de dinafară să intervină cineva. Dacă unul ar avea o idee, cum să se facă un lucru, altul imediat l-ar contrazice. Dacă ar fi mai mulți cu aceeași idee, atunci da, așa participa și eu să o susțin. Eu însă, nu așa lansa o idee.

➤ Ba, nu că noi suntem vinituri, noi suntem cotați mai așa-nia, că suntem veniți, noi suntem la mână a doua, suntem veniți de la munte

La un moment dat s-a pus problema unui proiect de dezvoltare real. Am informat subiecții că se dorește repararea unor case a familiilor sărace și i-am

întrebat dacă s-ar implica în acțiune, și dacă da, cu ce. Dintre cei care au răspuns afirmativ la întrebare cei mai mulți au înțeles prin implicare ajutorul material. Când au fost întrebați dacă s-ar implica, majoritatea au răspuns cu convingere afirmativ. Dar la întrebarea cu ce s-ar putea implica s-a lăsat liniște și mulți au căzut pe gânduri, și au început să se apere. Spuneam că se refereau la implicare cu bani și precizau imediat câte greutăți au ei, sau oamenii în general și că ar contribui cu ceva bani, dar nu prea mulți.

Doar liderii comunității și-au pus problema în alți termeni. Consilierul local a demonstrat încă o dată că se implică în viața comunității, prin răspunsul lui a descris procesul de lucru și rolul pe care și-ar putea asuma. La fel a venit răspunsul și din partea viceprimarului. Preotul reformat dorea și el implicarea, dar a apărut din nou în discursul său nevoia de specialiști din afara comunității, care să conducă acțiunea.

De asemenea am dorit să aflu care a fost ultima acțiune comună care s-a întreprins pentru a putea vedea cum se desfășoară această acțiune. Mi s-au relatat de majoritatea subiecților două tipuri de activități, ambele venite din inițiativa autorităților locale. Una și cea mai recentă a fost curățarea pășunilor comune, iar a doua acțiune curățarea pâraiașului care curge de-a lungul satului, pe marginea drumului, în fața multor gospodării. Sătenii au descris activitatea în felul următor: consilierul local i-a anunțat că într-o zi anume va avea loc acțiunea, ei au dat informația mai departe și au mers la ora stabilită. Toți au fost de acord că acțiunea a decurs bine, și erau cumva mândrii în timp ce povesteau de munca lor în comun.

Putem spune despre implicarea personală faptul că oamenii din comunitate sunt dispuși să coopereze, dar în foarte puține cazuri au inițiativa unor acțiuni.

Cei mai mulți subiecți au putut identifica doar trăsături ale persoanelor apreciate sau neapreciate din comunitate, și nu persoane.

Multe răspunsuri au fost evazive, sau prea generale, răspunsuri de genul toți sunt la fel de respectați, sau nu sunt oameni respectați în mod deosebit, nu constituie un model comunitate, pentru că oamenii din sat duc în general un trai greu. Aceste tipuri de răspuns putem să le interpretăm ca pesimism general în ceea ce privește bunăstarea sătenilor.

➤ sunt puțini la care le merge bine

➤ Oamenii sunt muncitori de felul lor, dar chiar să exceleze prin ceva, asta nu știu să fie. Cred că toți ar trebui să fie respectați. Nu știu cine este cel mai gospodar, sunt la fel.

➤ Nume nu vă dau, în general toți sunt gospodari buni.

➤ Nu-i prea cunosc, sunt numai de 2 ani în sat.

➤ Soția mea lucrează aici la lăptărie, colectează laptele din sat și are 70 de producători

care aduc lapte. ... Sunt care aduc laptele la lăptărie. Nu pot să zic că este X, Y, că toți sunt gospodari.

➤ Nu știu cine sunt cele mai respectate persoane în sat, eu nu am remarcat pe nimeni în mod deosebit.

Persoanele care se remarcă totuși în comunitate sunt consilierul local și preotul ortodox. Preotul reformat este și el menționat, atunci când oamenii menționează persoane model preoții, dar acest preot este și în același timp contestat de localnici. Mai există alte două nume de săteni menționate. Unii au menționat ca fiind model liderii formali (consilieri, primar, preoți). Aici cred că este însă mai mult vorba despre respectul poziției în sine și nu a persoanelor. Din această perspectivă modelul pozitiv în comunitate este acela care obține o poziție formală, și nu trăsăturile persoanei sunt importante. Este adevărat că de obicei sătenii manifestă respect față de liderii formali, dar după cum am amintit mai sus cazul preotului reformat, el este lider formal și totuși contestat ca persoană pentru felul în care se comportă cu oamenii sau pentru stilul de viață pe care îl duce.

În continuare voi prezenta trăsăturile care sunt necesare unei persoane pentru a fi apreciat de către săteni, ceea ce reprezintă și valorile pe care le au sătenii. Totodată aceste persoane pot influența mult locuitorii prin dare de exemplu și ei îi pot mobiliza cel mai ușor.

Calitățile lor sunt în principal hărnicia și întreținerea gospodăriei personale, adică faptul de a fi un bun gospodar. Munca este și ea o valoare. Dar iarăși este vorba despre munca în folosul individual.

➤ De ce sunt ei remarcați? Ambiția de a ieși cu ceva în evidență, starea materială pe care să și-o etaleze.

➤ Au din bătrâni pământ și livezi, gospodărie și sunt oameni foarte harnici, dar se rezumă la gospodăria lor.

➤ are barul, și îi copil bun.

➤ au grijă de gospodăriile lor, merg pe câmp și își muncesc pământurile. Chiar adineaori am avut o discuție cu soția mea că s-au dus pe câmp să are. Mai demult la ora șapte deja erau pe câmp și arau, acum la ora 11 încă sunt acasă. Dar este mai jos un român, care de regulă la ora șapte dimineața este pe drum cu bivoli. El este un om de încredere.

➤ Lucra, dacă îl vezi așa nu zici că este preot. Când merge la biserică, merge ca preotul.

➤ Care-s gazde, că ăia-s respectați, cum îi popa, cum îi primarul, cum îi consilierul, cum îs privatizații ăștia...

➤ Țăla-i un gospodar și un om muncitor. Pe ăla nu-l vezi prin baruri, ăla dimineață la șapte trece cu gunoiu pe la noi, zi și noapte lucră, și-i om bătrân, pensionar și are vaci și boi vreo 10.

➤ Sunt oamenii care au pământuri și au animale.

Singurii care consideră model pe cineva pe considerentul că a făcut un bine unui grup de oameni, adică s-a implicat în viața comunității sunt cei care au participat la focus grup (care sunt membri unor familii mai sărace) și copiii de la focus grup. Comunitatea de romi din Suceag este destul de mare, reprezintă un sfert din populația satului. Romii sunt discriminați din multe puncte de vedere în sat și stigmatizați de săteni. Preotul ortodox este apreciat în rândul acestor oameni

pentru că îi ajută și îi respectă, cu alte cuvinte este deschis și dispus să acționeze pentru un bine comun. O altă persoană amintită de beneficiari este consilierul local, care tot așa îi susține, el este cel care îi reprezintă atunci când au probleme cu autoritățile (primărie sau poliție). În iarnă un grup de romi au furat lemne din pădure, iar el a negociat pentru reducerea amenzii. ei. De asemenea le facilitează accesul la locuri de muncă și le dă alimente împrumut din magazinul lui, chiar dacă nu au bani suficienți pentru a plăti. Copiii l-au menționat pe consilier ca model pentru că le-a dus șase calculatoare la școală din resurse proprii. Cu toate că au fost intervievați părinți ai acestor copii, ei nu l-au perceput pe consilierul local pentru implicarea lui în comunitate. Asta întărește încă o dată faptul că sătenii sunt mai axați pe valori care vizează bunul personal.

➤ Ne-a adus calculatoare la școală

➤ Domnul părinte. Nu vă supărați (*acord general*), părintele românesc numa lucră, și respectă oamenii și i-s dragi oamenii. ... Ține partea țiganilor. ... Când n-avem bani unde mergem? La domnu părinte, îi cerem bani, ne dă, până mergem la lucru și facem banii și-i ducem.

La capitolul modele negative nu s-au dat nume, ci au fost înșirate mai mult caracteristici. Majoritatea sătenilor neromi au amintit ca model negativ stilul de viață al romilor din sat. Uneori s-a întâmplat să nu numească întreaga etnie de romi, ci spuneau că familiile cele mai sărace, dar admiteau că familiile cele mai sărace sunt familiile de romi.

➤ Sincer să vă spun eu nu știu, eu stau acasă toată ziua, și nici nu îi cunosc. Si noi nu muncim cu țiganii.

➤ Sunt persoanele cărora nu le place să lucreze, își lasă pământurile nelucrate, mai bine merge și fură din al meu, decât să își cosească propriul teren.

➤ ...Dar acum nu mai sunt respectați, să știți, că merg și lucră și le scoate ochii cu 50.000-60.000. (se referă la sătenii care îi plătesc pe romi ca zilieri)

➤ Cine sunt techergherii? Sunt de toate națiile. Și care se comportă rău.

➤ parte din romi, cei care nu lucrează nicăieri, cei care nu-și întrețin familia, și cei mai leneși

➤ cei săraci sunt mai puțin respectați

➤ normal că țiganii, țiganii și cei care fac rele, care merg pe la bufeturi

➤ Care au copii mulți, care au vreo zece copii la ciurdă, și ăia lucră.

➤ Ȑia care sunt răi.

Ca o componentă a modelelor aș aminti faptul că de mai multe ori s-a afirmat că intelectualii nu sunt suficient respectați în sat. Acest fapt a fost susținut atât de unii săteni intervievați fără studii superioare, cât și de preotul reformat, directoarea școlii și de o învățătoare pensionată.

➤ oamenii nu prea respectă pe cine ar trebui (profesorii și intelectualitatea)

➤ Vă spun sincer că oamenii cu carte nu prea sunt respectați aici în sat. Au fost împotriva. Exemplul este domnul preot (reformat). S-au divizat părerile în două și nu i se acordă stima cuvenită.

Dezvoltarea comunității depinde în mare măsură de liderii formali ai comunei, de încrederea pe care o acordă cetățenii autorităților locale. De cele mai multe ori sătenii confundă instituția cu persoana care o conduce. Astfel sătenii merg la primar și nu la primărie, cu alte cuvinte primăria înseamnă primarul. La fel este și cu poliția, când sătenii se adresează poliției, prin poliție înțelegând de fapt polițistul, cel care face dreptate. În percepția persoanelor din comunitățile rurale poliția este eficientă, există încredere în poliție dacă polițistul este corect. Acesta este unul dintre motivele pentru care am întrebat opinia despre persoană și nu despre instituție. O a doua cauză este aceea că în fapt, conducătorul instituției, în persoana lui este sau nu capabilă de mobilizarea comunității, sau de încrederea sau neîncrederea membrilor comunității.

Voi pune accent mai mult pe autoritățile locale, pentru că așa cum am amintit în capitolul despre șansele de dezvoltare ale unei comunități, un proiect de dezvoltare comunitară rurală are șanse mai mari de a putea fi derulat dacă autoritățile locale o susțin. În caz contrar este în pericol atât procesul de dezvoltare cât și durabilitatea rezultatelor.

Primarul din Baciș nu se bucură de mare popularitate în sat, conform spuselor celor intervievați. Opiniile sunt în cel mai bun caz cele de indiferență față de primar.

Subiectul este dezvoltat mai pe larg de preotul reformat, care își motivează părerea negativă față de primar prin faptul că el nu se preocupă de sat, pentru că cele mai multe fonduri se îndreaptă către centrul de comună Baciș, iar puținul care rămâne se împarte pe sate. Suceagul este dezavantajat și de faptul că primarul și viceprimarul nu este din sat, astfel cele mai multe fonduri merg în satul de unde provine viceprimarul, în Mera.

Preotul crede că relațiile primăriei cu satul sunt nepotrivite și pentru că de foarte mulți ani nu a fost nici primar și nici viceprimar din satul Suceag. Din punct de vedere numeric, exceptând centrul de comună Baciș, toate satele au o populație aproximativ egală. În aceste condiții Suceagul avea șanse reale să delege cel puțin un viceprimar. Putem lansa o ipoteză conform căreia individualismul și faptul că nu sunt uniți oamenii îi împiedică într-o astfel de reușită. Consilierul local interviuat însă spune că lucrează foarte strâns cu primăria, iar colaborarea este fructuoasă, a dat chiar câteva exemple în care s-a lucrat împreună. Același tip de răspuns pozitiv l-am primit și din partea viceprimarului, ceea ce lasă de înțeles trebuie pusă problema informării sătenilor. Oricum, în cercetare lămurirea acestei întrebări nu este indispensabilă, nu căutăm adevărul în această contradicție. Ceea ce contează într-adevăr este percepția fiecăruia despre celălalt, în special ce crede comunitatea despre primărie. Directoarea școlii este de părere că primăria nu ajută satul din lipsa generală de fonduri locale. Sătenii nu se simt deloc aproape de primărie sau de primar, nu simt instituția primăriei ca sursă de ajutor, iar despre primar nu au o părere prea bună.

Opinia despre polițist este mai împărțită decât cea despre primar. Cei mai mulți spun că nu îl cunosc pe polițist, pentru că nu au avut treabă cu poliția. Este

interesant, că cei care spun acest lucru subliniază că nu au avut tangențe cu polițiștii pentru că nu au făcut nimic condamtabil. Cu alte cuvinte, cred că nu se pot exprima în privința polițistului, și asta așa trebuie să fie, dacă nu au avut probleme de competența poliției, deci poți să îți faci o părere despre polițist doar dacă ai fost subiectul unei probleme de competența poliției. Pe ansamblu sunt mai multe opinii pozitive despre polițist decât opinii negative.

În sat există doi preoți, unul reformat și unul ortodox. Cetățenii din Suceag au încredere în preoți, în special în cel ortodox. El a fost amintit ca unul din cei mai respectați oameni din sat. În schimb părerile despre preotul reformat au și o tentă critică în special la modul de viață pe care îl duce preotul reformat, mai ales prin faptul că nu se ocupă de agricultură.

Directoarea școlii este o persoană respectată de săteni. Deși unii săteni nu au copii la școală au o părere bună despre ea.

Există însă păreri negative legate de procesul de educație, atât prin calitatea serviciilor cât și prin calitatea dotării. Unii părinți deși au o părere bună despre directoarea școlii, sunt nemulțumiți de profesorii care fac naveta și de condițiile de învățare ale copiilor. Clădirea școlii este degradată și clasele de sunt slab dotate cu mobilier.

Prin acest aspect putem vedea dacă sătenii sunt dispuși să se mobilizeze din forțe proprii pentru rezolvarea un probleme apărute la nivel local, sau așteaptă rezolvarea acestor probleme de către autoritățile locale. În capitolele anterioare numeam aceste tipuri de rezolvare a problemelor ca abordări participative (endogene) sau convenționale (exogene)

Părerile la această întrebare au fost împărțite. Voi aborda mai întâi opiniile liderilor formali în această chestiune.

Consilierul local este de părere că multe probleme se pot rezolva pe plan local, și din partea primăriei ar trebui cerută doar susținere în unele cazuri. Cum a reieșit și din analizele anterioare consilierul are legături strânse de colaborare cu primăria, fapt căruia se datorează implicarea ei.

Preotul reformat nu delegă problemele autorităților locale, pentru că nu are încredere în ele, dar nici nu pare a fi de acord cu abordarea participativă. El propune soluția unor specialiști, care să spună ce este de făcut și cum trebuie să se rezolve problemele. Cred că această atitudine poate fi încadrată în categoria convențională pentru că preotul se absoarbe de responsabilitate plasând-o unui actor din exterior.

La întrebarea: "Dacă ar trebui reparat drumul acesta cine ar trebui să se ocupe de asta?", majoritatea sătenilor sunt de părere că autoritățile locale trebuie să rezolve o problemă de acest gen. Ei argumentează în principal prin trei variante. Unul este acela că de aceea i-au ales pe consilieri și pe primar ca să îi reprezinte și să rezolve astfel de probleme.

Al doilea argument se leagă de faptul că funcționarii, adică consilierii și primarul sunt plătiți să facă asta, este datoria lor de servicii.

A treia categorie se referă la faptul că oamenii din Suceag nu sunt destul de uniți și nu au inițiativa necesară unui astfel de demers, sau nu sunt competenți, iar autoritățile locale nu se implică, de aceea este necesară intervenția cuiva din exterior, dar în afara autorităților locale. Această idee este aproape similară cu ideea expusă de preotul reformat.

Din interviurile aplicate sătenilor din Suceag și cele două focus grupuri reiese faptul că în Suceag este o combinație între cultura sărăciei și cea a dezvoltării, nu putem spune că este în mod evident prezent un singur tip de cultură.

Pentru cultura dezvoltării putem aduce argumente în ceea ce privește dorința de implicare și inițiativa unor acțiuni a sătenilor și a liderilor. De asemenea în comunitate s-au putut identifica persoane care sunt considerate model de urmat, care pot mobiliza comunitatea în scopul dezvoltării. Omul cheie al comunității din Suceag este în primul rând unul din consilierii locali, și foarte strâns de el preotul ortodox din comună. De asemenea sătenii și-au manifestat încrederea în școală, în poliție și în biserică, care poate fi un alt element al mobilizării în cadrul unor activități de dezvoltare. De asemenea s-au putut identifica persoane care sunt dispuse să investească în interese comunitare în persoana unui consilier local.

Ceea ce înclină balanța asupra culturii sărăciei este imaginea negativă pe care o au cei intervievați asupra membrilor comunității. Această imagine negativă are consecință neîncrederea în posibilitatea cooperării, ce poate frâna mult procesul de dezvoltare prin acțiuni comune. O altă caracteristică tipică a satelor în care domină cultura sărăciei este individualismul membrilor comunității. În Suceag majoritatea persoanelor lucrează în pentru interesul propriu, fapt care în sine poate fi considerat normal. Ceea ce întărește mult acest comportament este acela că sătenii atribuie valoare acestui lucru, este considerat modelul comportamental pozitiv. Din interviuri reiese și existența conflictelor pasive, oamenii sunt invidioși și dezbinați.

Din punctul de vedere al tipului de dezvoltare Suceagul are șanse de a se dezvolta după modelul bottom up, adică de jos în sus pentru că există oameni care să preia inițiativa, să identifice probleme. În aceste condiții comunitatea vine cu adevăratele probleme, cu soluțiile ei și le implementează. Partea cea mai bună a acestui model este că vor dori să și păstreze ceea ce au câștigat. Această dorință reiese clar din interviuri, când sătenii erau mulțumiți și mândri de ceea ce au realizat împreună. Nu putem spune cu convingere că acesta este modelul clar de abordare al problemelor, pentru că sunt și persoane care nu s-ar implica în activități și nu ar iniția nici un fel de activitate cu folos comunitar.

Privind în ansamblu comunitatea putem trage concluzia că Suceagul este mai degrabă dominată de cultura sărăciei și are mai multe elemente care susțin intervenția convențională, exogenă, adică venită din exterior.

BIBLIOGRAFIE

1. Almond A. Gabriel și Sidney Verba: *Cultura civică*, CEU Press, 1989.
2. Bădescu Gabriel: *Participarea politică și capital social*, Editura Accent, 2001.
3. Beke Pál: *Közösségfejlesztői magatartásformák (Comportamente în dezvoltarea comunitară)*, Parola, 1994/6.
4. Bourdieu Pierre: *A társadalmi egyenlőtlenségek újatermelődése (Reproducerea inegalităților sociale)*, Gondolat, Budapest, 1978.
5. Csepeli György: *Szociálpszichológia (Psihologie socială)*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
6. Csire András și Kovács Imre: *Poszt-szocialista átalakulás Közép és Kelet Európa rurális társadalmában (Schimbarea post socialistă în societățile din Centrul și Estul Europei)*, 1993, <http://www.mek.if.hu>.
7. Dimitrie Gusti: *Opere alese*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968, Volumul I.
8. Egyed Ákos: *Falu, város, civilizáció (Sat, oraș, civilizație)*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981.
9. Farkas Tibor: *Vidékfejlesztés a fejlődésméletek és a fejlesztési koncepciók tükrében (Dezvoltare rurală în oglinda teoriilor dezvoltării și a concepțiilor despre dezvoltare)*, 2001, manuscris.
10. Letenyi László: *A falusi társadalom rejtett kapcsolatai (Legăturile ascunse ale societății rurale)*, 1993, <http://www.gbe.hu>.
11. Macias Joe, *Managementul schimbării*, suport de curs, Cluj, 2002.
12. Mihăilescu Viintilă: *Două sate în tranziție. Tipuri strategice dominante în lumea rurală*, Revista de cercetări sociale, 1996/3.
13. Neményi Ágnes: *Sociologie rurală*, Note de curs, 1996.
14. Neményi Ágnes: *Faluszociológia múlt, jelen és jövő (Sociologie rurală, trecut, prezent și viitor)*, Ábel Kiadó, Kolozsvár, 2002.
15. Sandu Dumitru: *Sociologia tranziției*, Editura Staff, 1996.
16. Sandu Dumitru: *Spațiul social al tranziției*, Editura Polirom, 1999.
17. Sandu Dumitru: *The villages of Romania: development, poverty and social capital*, București, World Bank, 2000, format electronic.
18. Dumitru Sandu: *Dezvoltare și sărăcie în satele românești*, Sociologie Românească, 1999/4.

19. Tajfel Henri: *The social Pshihology of Minorities*, M. Right Group LTD. London, 1978.
20. Tönnies Ferdinánd: *Közösség és társadalom (Comunitate și societate)*, Gondolat, Budapest, 1983.
21. Varga A. Tamás és Vercseg Ilona: *Közösségfejlesztés (Dezvoltare comunitară)*, Parola, 1998/ 2-3.
22. Vincze Mária: *Dezvoltare regională și rurală*, Presa Universitară Clujeană, 2000.
23. Vincze Mária: *Rural Development*, <http://www.fao.org>.
24. Vedinaș Traian: *Introducere în sociologia rurală*, Editura Polirom, 2001.
25. ***Anuarul Statistic al României, INS, București, 2000.
26. ***ARDC, Dezvoltare comunitară, București, 2001, suport de curs.
27. ***Manual de facilitare comunitară, World Learning Inc., București, 1998.
28. ***Monografia comunei Baci, World Vision, Cluj, 2002.
29. ***Mendez Paulia, Dezvoltare comunitară, manuscris.

RECENZII - BOOK REVIEWS

Mihai Pascaru, *Matricea comunitară. Cunoaștere, comunicare și acțiune comună în satul contemporan*, Presa Universitară Clujeană, 2003

Cartea lui Mihai Pascaru este structurată în trei părți distincte, în funcție de segmentul de tematică abordat cu prioritate: 1) matricea comunitară, 2) participarea locuitorilor din satul contemporan la structura și dinamica faptului social și, în final, 3) unele aspecte ale nivelului de informare prin mass-media și ale transmiterii informației media prin intermediul relațiilor interpersonale.

Partea întâi, "Matricea comunitară. Investigații asupra cunoașterii, comunicării și acțiunii comune", are un prim capitol consacrat unor diseminări teoretice în legătură cu noțiunile de *informație umană*, pe de o parte, și *comunitate* și *societate*, pe de altă parte.

Informația umană este definită, dintr-o perspectivă filosofică mai largă, prin punerea în evidență a unității dintre cunoaștere, comunicare și acțiune: "un produs al cunoașterii obiectivat prin comunicare și/sau acțiune". La nivel de comunitate, cele trei dimensiuni (cunoașterea, comunicarea și acțiunea), consideră autorul, în încercarea de a se apropia de faptele sociale și perspectiva sociologică, se vor contura ca *dimensiune a intercunoașterii* (nivelul la care membrii unei comunități se cunosc între ei), *dimensiune a comunicării* (nivelul atins de frecvența comunicării între membrii comunității) și *dimensiune a acțiunii comune* (nivelul atins în frecvența raporturilor de întraajutorare sub forma muncii în comun, a schimbului de valori și bunuri materiale, a împromu-

tului fără dobândă etc). Unitatea dintre aceste trei dimensiuni ar fi, în viziunea autorului, ceea ce el numește *matricea comunitară*.

În vederea precizării conținuturilor conceptului și mai ales a sugerării unor modalități de măsurare a "nivelului" matricei comunitare, Mihai Pascaru a realizat numeroase investigații, începând cu cele din anul 1982 (Rusești și Deve, comuna Albac, județul Alba, Mermești, județul Arad), Mușca (1983-1986), Horea (1999 și 2000), din nou Mușca în 2000, Ponor 2001. S-a constatat că pe măsură ce satul este mai mare, nivelul matricei comunitare este mai mic. Aceasta în ceea ce privește "dimensiunea orizontală" a comunicării (dintre membrii unei comunități teritoriale).

Partea a doua, "Comunicarea, faptul social și faptul comunitar", are în vedere "dimensiunea verticală" (comunicarea dintre locuitori și autorități).

Elemente ale dimensiunii verticale a comunicării a înregistrat autorul încă de la Mușca (1985) într-un jurnal al vieții politice din acei ani. O importantă constatare făcută în 1985 și care se poate extrage din jurnalul amintit: *pentru consolidarea dimensiunii verticale a comunicării locale, era deseori invocată ca bază de pornire nevoia întăririi dimensiunii orizontale, prin adunări ale cetățenilor și în general prin dezbateri de mai mare amploare în comunitate*. Era o perioadă în care omul de rând mai spera încă în ființarea partidului comunist ca *mediator* între el și stat, fără a înțelege sau a accepta faptul că partidul și statul erau deja unul și același lucru.

Analiza dimensiunii verticale a comunicării are ca platformă teoretică de plecare o anumită definiție a faptului social: *este fapt social orice acțiune socială transformată la nivelul individualului în acțiune individuală cu rol de funcție de treaptă pentru sistemul social acționant și care se fundamentează pe o informație socială transformată la nivelul individualului în informație individuală cu rol de funcție de treaptă pentru sistemul social emițător*. Evidențierea unei asemenea structuri a faptului social, dintr-o perspectivă pe care, "provizoriu și aproximativ", Mihai Pascaru o numește *funcționa-lism cibernetic* (cu punerea concomitentă în evidență a *informației și conexiunii inverse*) ar impune, după părerea autorului, 1) investigații asupra "acțiunii sociale și a informației sociale pe care o presupune"; 2) investigarea "procesului de transformare a informației sociale în informație individuală; 3) "cercetarea modului în care acțiunea socială se transformă în acțiune individuală"; 4) "studiul acțiunii individuale și al sensului ei (în conformitate cu obiectivele acțiunii sociale", în opoziție cu aceste obiective); 5) "abordarea informației individuale (despre acțiunea individuală)"; 6) "descifrarea modului în care se constituie informația individuală în funcție de treaptă" și 7) "analiza modului de constituire a acțiunii individuale în funcție de treaptă".

Cercetări din această perspectivă au fost făcute la Horea în 1999 și 2000, avându-se în vedere și distincția dintre un "fapt comunitar" (în care acțiunea socială este promovată de comunitate, cu exemplul Bisericii) și "un fapt social propriu zis" (în care acțiunea socială aparține unor instanțe social-globale, exemplul Primăriei).

O anumită limpezire terminologică este necesară aici, dar cu toate acestea am putea reține ceea ce autorul însuși remarcă în urma investigațiilor sale: în general se

pare că pentru o bună participare a individului *este necesară o dimensiune informațională mai amplă în cazul faptului social decât în cazul faptului comunitar*, acest lucru însemnând raporturi de comunicare mai frecvente sau mai intense (sub aspectul cantității de informație pusă în circulație).

A treia parte a lucrării ("Mass media și comunicarea interpersonală în satul contemporan") este consacrată consumului de informație media și nivelului de informare. Și în legătură cu această temă preocupările autorului datează din "perioada observației participative" de la Mușca (1985), când a avut în obiectiv circulația informației despre unele evenimente deosebite, în condițiile în care mijloacelor de comunicare în masă nu le era permisă, de regulă, nici un fel de relatare sau comentariu. Investigații mai recente a realizat autorul la Horea în 1999.

Cartea se încheie cu precizarea câtorva aspecte deontologice, apreciate ca obligatorii pentru tipul de demers în care autorul însuși s-a angajat, pentru metodologia folosită, și pentru unele consecințe, care pot fi mai mult sau mai puțin anticipate acum, legate de punerea la dispoziția publicului a rezultatelor investigațiilor și mai ales a consemnărilor de jurnal. Elementele de deontologie pleacă de la observațiile lui N. J. Smelser asupra "înșelătoriei" ca metodă de lucru în demersul de tip sociologic.

După această prezentare succintă și voit neutră, ținem să facem o serie de remarci. Așa cum se prezintă, cartea lui Mihai Pascaru este rezultatul unui îndelung travaliu de cercetare empirică, reflecție teoretică și elaborare stilistică. Dacă ar fi să o caracterizăm printr-un singur cuvânt, acela ar fie *temeinic*. Caracterul solid și temeinic se concretizează în următoarele: un cadru conceptual bine articulat, condensând ingenios bibliografie mai

veche și mai nouă în legătură cu comunicarea interumană, cunoașterea reciprocă și acțiunea colectivă și individuală; o substanțială muncă de teren, în particular în satele din munții Apuseni, în care fără să facă mare caz în capitolul metodologic, a folosit mai multe metode consacrate în sociologie, încercând și adesea izbutind o reală conjuncție a lor și nu doar una declarativă, așa cum nu de puține ori se întâmplă în diferite lucrări de specialitate; utilizând atât metode cantitative cât și calitative – în text sunt redată și fragmente din jurnalul de cercetător – se obțin și se analizează cu finețe date statistice dar și de factură etnografică, interpretate într-un larg registru teoretic, sub unghiul cauzalității multiple și al implicațiilor pentru viața cotidiană.

Ca o privire de ansamblu, lucrarea degajă aerul unei consubstanțialități teorie-metodă-interpretare, bazată fiind pe o bogăție de date de teren, unele ce privesc comunitățile sătești sub aspect global, altele de detalii psihosociale.

Autorul, deși păstrând mereu o sobrietate științifică, fiind conștient de variatele puncte de vedere existente în literatura de specialitate, și fără a cădea în păcatul improvizărilor inovative, are și solide puncte de originalitate, printre care se detașează conceptul de *matrice comunitară*, care în opinia mea este o deschidere interesantă pe linia prinderii într-un concept sintetic a unității dintre cunoaștere, comunicare și acțiune comunitară.

Mihai Pascaru dă dovadă de o ridicată abilitate în a folosi și a le închea într-un tot unitar rezultate ale muncii sale de teren desfășurată pe parcursul a două decenii, realizând și o privire consistentă asupra dinamicii satului montan românesc, în speță a comunităților din Munții Apuseni.

Probabil și pentru că cunosc pasiunea sa pentru sociologie încă din anii studenției, și constatând că această fixație pozitivă s-a păstrat mai mult sau mai puțin expres manifestă pe o întindere a aproape un sfert de veac, în lectura textului de față am regăsit o fericită îmbinare între acribie și onestitate științifică.

Merită de asemenea subliniată claritatea textului și totodată stilistica îngrijită, calități rezultate și din faptul că autorul a practicat și practică și publicistica.

Se pot face și unele observații critice. Astfel, ne așteptam ca în economia lucrării să fie introduse și concepte consacrate deja în abordarea temei investigate, cum ar fi cea de *analiză de rețea*, *capital social*, *încredere*. E adevărat că mai ales ultimele două au intrat mai recent în literatura de specialitate de la noi, dar ele sunt totuși prezente inclusiv în unele lucrări citate de autor (lucrările lui D. Sandu, de exemplu). În acest context ideatic ar merita discutată și diferența dintre "acțiune socială" și "acțiune individuală" și ceea ce în literatura sociologică americană, preluată apoi de europeni se numește "agency" și care înseamnă o nuanță importantă față de primele două. Este adevărat că la un mare autor cum este A. Giddens, în versiunea românească acest termen este echivalat cu cel de "acțiune", dar el înseamnă ceva mai mult, exprimând în plan social ceea ce în domeniul economic se numește antreprenor.

O reeditare a cărții sau o aprofundare a temei, sugerăm să se facă și din perspectiva încorporării terminologiei sociologice recente.

Petru Iluț

Achim Mihu, *Sociologie generală*

Apariția acestui prim volum din lucrarea Sociologie generală a profesorului Achim Mihu, reprezintă o continuare firească a preocupărilor intelectuale ale sociologului clujean, autorul fiind semnatarul unor lucrări de referință în domeniul sociologiei și antropologiei culturale, dintre care menționăm: *Sociometria* (1967), *Sociologia americană a grupurilor mici* (1971), *ABC-ul investigației sociologice (în două volume, 1991-1993)*, *A szociologiai kutatás ABC-je* (Budapesta, 1973), *Meandrele adevărului* (1983), *Maestrul și iedera* (1988), *Introducere în sociologie (Premiul Academiei, 1993)*, *Sociologia dreptului (patru ediții, ultima 2000)*, *Antropologie culturală* (2002).

Nașterea sociologiei, spune autorul, a însemnat punerea sub semnul întrebării și cunoașterii comune în abordarea și interpretarea realității sociale. Dinamica ridicată a schimbărilor din spațiul social împune sociologului o permanentă re-evaluare și re-gândire a conceptelor și teoriilor cu care operează. Această ajustare permanentă a sistemului teoretic al sociologiei, care să fie în acord cu realitățile cotidiene, face posibilă adaptarea practicilor de investigare și intervenție socială proprii sociologiei. Dat fiind contextul problematic (ne referim aici în principal la specificul obiectului de studiu al sociologiei), în care se manifestă știința sociologiei, lucrarea de față își propune să prezinte direcții și posibile planuri de acțiune care să ghideze investigația de tip sociologic. Prin intermediul acestui prim volum, autorul își propune să prezinte dintr-o perspectivă sociologică actuală lumea în care trăim.

În primele trei părți ale lucrării: Natura și obiectul sociologiei, Promisiunile sociologiei, Devenirea sociologiei, sunt prezentate teme de bază privind istoricul și evoluția gândirii sociologice. Autorul precizează locul și rolul sociologiei într-un context paradigmatic mai larg: "sociologia,

în principiu, are deschise căile de legătură cu toate științele, fie ele ale naturii sau discipline sociale și umaniste" (p. 29). Raporturile complexe dintre sociologie și alte științe sau discipline conferă un statut de determinant și determinat al sociologiei în relație cu celelalte științe socio-umane: "Deosebirea principală dintre sociologie și științele sociale constă în aceea că în timp ce acestea din urmă se interesează numai de un aspect particular al realității sociale, cum ar fi domeniul realității politice sau economice, preocupările sociologilor sunt mult mai largi" (p. 30).

Realitatea socială este cea de a patra parte a lucrării, în care este prezentă concepția teoretică a autorului privind structura și funcționarea realității sociale. Alături de precizări teoretice, autorul nu ezită să trateze fenomene și procese sociale recent apărute în cadrul realității sociale. În primul rând, am face aici referire la un fenomen relativ recent prezent în spațiul social, și anume realitatea virtuală: "această lume a extins teoretic și practic, parcă fără limite, realitatea în care omul este parte sau care se află la dispoziția lui" (p. 121). În tratarea acestui concept, acela de realitate virtuală, autorul supune atenției problema funcțiilor și disfuncțiilor care se manifestă în legătură cu acest fenomen, asta pe de o parte, iar pe de altă parte sunt analizate interdependențele cu alte fenomene: globalizarea, relația cu schimbarea socială și noile tehnologii.

Ultima parte a lucrării tratează o temă tratează o temă de interes atât pentru sociologie cât și pentru alte științe socio-umane: personalitatea socială și socializarea. Pentru înțelegerea proceselor de construcție a "omului social", autorul prezintă complexitatea raporturilor individ – realitate socială din perspectiva mai multor teoreticieni ai personalității sociale, dintre care amintim pe Sigmund Freud, B. P. Skinner, C. H. Cooley, G. H. Mead, Erving Goffman.

"Sociologia generală" a profesorului Achim Mișu precizează concepte teoretice fundamentale pentru știința sociologică, într-o manieră documentată și accesibilă tuturor celor interesați de înțelegerea spațiului social dintr-o perspectivă sociologică.

Analizând structura și temele propuse în prezenta lucrare, remarcăm o structurare pe trei paliere:

- un prim palier este cel teoretic, în care își găsesc locul teorii și teoreticienii de referință pentru știința sociologică;
- cel de-al doilea palier marchează trecerea de la planul teoretic spre aspectele ce țin de practicabilitatea sociologiei;
- cel de-al treilea palier este cel practic propriu-zis, în care sunt prezentate încercările de reformă socială ce vin dinspre sociologie, finalitatea investigațiilor socio-

logice în plan social, politic, economic, administrativ și educativ.

Lectura acestei lucrări impune următoarea observație: înțelegerea lumii actuale, în care schimbarea reprezintă una dintre constante este posibilă dacă sunt luate în considerare atât aspectele ce țin de dimensiunea cuantificabilă a realității sociale, cât și aspectele greu cunoscute. Autorul acestei lucrări, profesorul Achim Mișu, propune o resemantizare a perspectivei de tip sociologic, în contextul contemporaneității sociale, oferind o imagine în profunzime a analizei de tip sociologic, într-o lume în care complexitatea și schimbarea sunt elementele definitorii ale realității sociale.

Ioan Hosu

Traian Vedinaș: *Introducere în sociologia rurală*, Editura Polirom, Iași, 2001

Sociologia rurală este o ramură a sociologie neglijată în ultimele decenii ale secolului trecut. Cauzele sunt multiple, însă principalul responsabil este regimul totalitar comunist. Printre "realizările" de tristă amintire ale acestui regim a fost și încercarea de distrugere a satului românesc și a tot ceea ce se revendica de la valorile sale tradiționale, autentice. Realitățile satului românesc nu au fost niciodată între cele mai fericite însă, alături de sărăcia existentă – și ea "tradițională" – s-a dezvoltat un tezaur important de obiceiuri și datini care au individualizat personalitatea culturală a poporului român și au constituit sursa de inspirație pentru marii oameni de spirit ai țării: Eminescu și Alecsandri, Creangă și Slavici, Goga și Sadoveanu, Enescu și Brâncuși etc. Odată cu agresiunea sistematică împotriva satului românesc, s-a

înfăptuit și desființarea unei științe consacrată recent și pe cât de recentă, tot pe atâta de performantă pe plan intern și internațional – sociologia rurală. Dar această știință nu a căzut în dizgrație datorită faptului că a cercetat satul de odinioară, cu plusurile și minusurile sale, ci pentru că, prin observațiile și concluziile sale, dacă erau făcute onest, contraziceau imaginea ruralului furnizată de către documentele de partid.

Repusă în drepturile ei firești în urma evenimentelor din 1989, sociologia rurală pare a fi astăzi mai actuală decât oricând. Aceasta datorită faptului că satul românesc, ca și întreaga societate românească, se află într-un complex și profund proces de tranziție, proces care necesită o cunoaștere științifică, soluții și prognoze adecvate. Aproximativ jumătate din populația țării trăiește în mediul rural, iar în ultimii ani, procentul ruralilor cunoaște o tendință de creștere. Sociologia româ-

nească are o istorie interbelică de certă valoare și dimensiune europeană, care trebuie continuată. De asemenea, sociologia rurală românească se confruntă cu problema sincronizării cu viziunile moderne, europene îndeosebi, asupra satului – ceea ce adaugă valențe noi actualității sale. Lucrările de specialitate fiind puține la noi, cu atât mai salutară este apariția unui volum care cercetează sociologic satul românesc. Este vorba de cartea domnului profesor Traian Vedinaș, *Introducere în sociologia rurală*, Editura Polirom, 2001.

Lucrarea pe care o prezentăm servește, după cum precizează autorul său, în principal "nevoii de sincronizare a sociologiei românești la performanțe și viziuni specifice sociologiei rurale care se practică pe diferite meridiane".

Lucrarea începe cu un istoric al sociologiei rurale, fiind analizate succint realizările Școlii de la Chicago, ale tradițiilor europene în materie și, firesc, realizările școlii românești de sociologie rurală. Sociologia românească a satului, având, între alții, precursori de talie europeană precum D. Cantemir, s-a afirmat ca direcție distinctă, prin activitatea Școlii monografice de la București, înființată și condusă de către D. Gusti, între discipoli și colaboratori numărându-se M. Vulcănescu, Tr. Brăiloiu, Tr. Herseni, H. H. Stahl, Oct. Neamțu. La Cluj, între cercetătorii ulteriori ai ruralului s-au distins George Em. Marica, I. Aluș, I. Vanczel, Tr. Rotariu, P. Iluș, I. Cuceu ș. a.

Studiul profesorului Traian Vedinaș tratează în continuare teme precum: comunitățile rurale în unități teritoriale și grupuri umane, economia rurală, stratificarea și mobilitatea socială, toate din perspectiva și în beneficiul ruralității românești. O atenție specială este acordată schimbării și dezvoltării mediului nostru rural, precum și politicilor agrare – teme care ar trebui să stea mai mult în atenția

specialiștilor și diriguitorilor economiei (îndeosebi analizele referitoare la dezvoltarea durabilă, amenajarea teritorială, implicare sociologiei rurale în problemele comunităților rurale). În ceea ce privește raportul tradiție-modernitate, raport trăit dramatic și discutat adeseori, autorul s-a ferit de utilizarea unor șabloane idilice sau de afirmații fără acoperire pragmatică. Totodată D-sa oferă soluții prin care să poată fi realizată corelarea ruralității românești la cerințele unei dezvoltări viabile.

Ni se pare demn de a fi reținut că analizele teoretice ale autorului se completează la tot pasul cu experiența satului românesc contemporan. Astfel, spre a ne referi la un singur exemplu, în ceea ce privește gospodăriile rurale, Tr. Vedinaș identifică patru tipuri radiografiate succint: gospodăria tradițională, gospodăria rezidențială, gospodăria modernă și gospodăria primitivă. Între altele, coexistența acestei varietăți de gospodării este un argument al complexității satului românesc de azi și – de ce nu? – al situației în care se află România contemporană.

În final, Domnul Tr. Vedinaș își exprimă speranța că "lumea rurală e încă un univers fascinant pentru diverse științe sociale, este o matrice polarizatoare atât a studiilor de specialitate, cât și a sintezelor îndisciplinare, de care ruralitatea românească are atâta nevoie pentru a nu rămâne o ruralitate abandonată și de știință și de dezvoltare". Este aceasta o idee-concluzie la care cititorul aderă cu deplină convin-gere, după ce a parcurs paginile acestei cărți.

Lucrarea Domnului Traian Vedinaș, intitulată *Introducere în sociologia rurală*, reprezintă o cercetare sistematică binevenită, atât datorită insuficiențelor din literatura de specialitate – pe care caută să le depășească -, precum și, îndeosebi, valorii sale științifice, amplei sale documentări teoretice și practice și nu mai puțin grație unor soluții pe care le

sugerează. Ea este un ajutor teoretic prețios pentru aceia care se inițiază în sociologia rurală – studenți îndeosebi – pentru specialiștii din agricultură și pentru oamenii politici care se interesează responsabil de problemele satului românesc de azi și ale agriculturii sale.

Încheiem cu motto-ul lucrării Domnului Traian Vedinaș, în perfectă concordanță cu demersurile Domniei sale

Andrew Abbott: *Department and discipline: Chicago sociology at one hundred.* The University of Chicago Press, Chicago & London, 1999

Cartea lui Andrew Abbott, apărută cu ocazia centenarului Școlii de la Chicago este o monografie asupra constituirii și schimbării continue a școlii. Dincolo însă de monografia unei școli de gândire, este vorba despre o cercetare și analiză detaliată asupra punctelor de cotitură din evoluția disciplinei de peste de ocean, fără de care nu putem înțelege istoria de la Chicago. Autorul- el însuși profesor la Departamentul de Sociologie a Universității de la Chicago- rămâne deci fidel paradigmei: faptele sociale merită să fie cercetate în context spațial și temporal. Stilul și intenția lui Abbot în demersul pe care îl face pot fi caracterizate cel mai bine, printr-o frază din ultimului capitol al cărții: "Școala de la Chicago ne-a lăsat moștenire importante lucrări în domeniul tradiției contextualiste și interacționaliste. Aceste lucrări furnizează fundamentări și exemple asupra direcției în care ar trebui să se îndrepte sociologia. De aceea nu avem nevoie să scriem cuvinte de adio despre tradiția de la Chicago. Doar despre moarte se scriu elegii" (p. 222).

Într-adevăr, stilul scrisului ar putea fi o dezamăgire pentru cei obișnuiți cu

"lumea țărănească redevine mai mult un loc al vieții, decât un loc al producției agricole" (H. Mendras). Având în vedere o asemenea concepție, ni se oferă încă un argument al actualității cercetărilor de sociologie rurală românească.

V. M. Cucerzan

tratări melancolice, lacrimogene ale unor fenomene ce se apropie miturilor. Poate chiar statutul de *insider* este de vină, dar cert este că Abbott reușește o abordare eseistică firească a celor o sută de ani de sociologie. Viziunea personală și rigoarea științifică a analizei este presărată cu date din culisele departamentului (dispute personale, scandaluri, momente de criză etc.), însă numai cu măsură. Numai atât cât permite discursul academic, numai cât este necesar înțelegerii unor evenimente și parcurgerii cu plăcere a textului.

Structura cărții- pe lângă prolog și epilog- aduce șapte capitole cu teme principale diferite și cu abordări particulare acestor teme. Primul capitol (*The Historiography of the Chicago School*) revizuieste istoriografia dedicată Școlii de la Chicago, prin urmare furnizează un bogat material bibliografic pentru cei interesați de tradiția de la Chicago și de punctele de vedere diferite prin care această tradiție poate fi abordată. Din cele peste douăzeci de titluri menționate în acest sens, se desprind două orientări clare ale istoriografiei: analize istorice explicite (*history*)- realizate cu scopul de a reconstitui istoria Școlii; respectiv analize din perspectiva prezentului, în acestea Școala apărând ca o etichetă (*label*), o viziune științifică aparte încă existentă și continuă.

Cele două puncte de vedere corespund la trei perioade majore: istoriografia începe între anii 1960 și 1970, deci relativ târziu dacă ne gândim că perioada definită consensual Școala de la Chicago este cea interbelică, mai exact anii 1915-1935. Desigur, nu este vorba că nu s-a scris și mai înainte de anii șaizeci despre Chicago, ci despre faptul, că în această perioadă apar primele prezentări istorice formale în legătură cu Școala. Din această perioadă lucrarea lui R. E. L. Faris (*Chicago Sociology, 1920-1932*), publicată în 1967, respectiv lucrarea lui James Carey (*Sociology and Public Affairs*), apărută în 1975 sunt cele mai reprezentative. La Faris Școala de la Chicago există în primul rând în jurul lui Park, Thomas și Burgess, iar termenii-cheie pentru tradiția școlii sunt ecologie socială, studii urbane și psihologie socială. Carey propune o viziune pragmatică: tratează legăturile strânse existente între Școală și grupurile, instituțiile de dinafară: reformiști, organizații profesionale, administrație locală- aspecte care arată implicarea Școlii în problemele publice (ex. familiile de emigranți, problema delincvenței, problema raporturilor interetnice).

În următoarele două perioade: 1970-1980 și 1980-1990 scrierile despre Chicago sunt din ce în ce mai diverse: Fred Matthews în 1977 publică biografia lui Park; Lewis și Smith în cartea intitulată *American Sociology and Pragmatism*, apărută în 1980 accentuează tradiția psihologiei sociale, ignorând ecologia și studiile urbane. Psihologia socială pentru cei doi înseamnă interacționalismul simbolic al lui Dewey, Thomas, Cooley și Blumer.

Între Matthews respectiv Lewis și Smith îl găsim pe Paul Rock, care în *The Making of Symbolic Interactionism*, apărută în 1979 consideră interacționalismul simbolic ca și paradigmă centrală a Școlii, dar insistă asupra a două aspecte particulare: pe de o parte importanța lui

Park în modelarea interacționalismului, în urma căreia formalismul lui Simmel s-a integrat în studii asupra vieții sociale, iar pe de altă parte asupra influenței filosofiei europene (Kant și Hegel) asupra paradigmei menționate.

Martin Bulmer, un alt istoriograf al acestei perioade este interesat de structurarea instituțională, administrativă, de fondarea, organizarea departamentului.

Asistăm însă și la altfel de deschideri: apariția Școlii de la Chicago în sociologia europeană. Abbott consideră că această deschidere se datorează pe de o parte publicării în 1979 de către Yves Grafmayer și Isaac Joseph în traducere franceză a *The City*- eseu al lui Park, Burgess și McKenzie, a unor eseuri scrise de Simmel, precum și lucrarea lui Wirth, *Urbanism as a Way of Life*. Pe de altă parte, antropologul suedez Ulf Hannerz în *Exploring the City*, apărut în 1980 prezintă aspecte caracteristice studiilor urbane de la Chicago și trasează noi perspective în investigațiile antropologiei urbane.

În general, majoritatea scrierilor istorice sunt preocupate de tradiția teoretică, de paradigmele chigoene. Metodele specifice Școlii sunt mai puțin subiectul istoriografiilor, iar atunci când apar este vorba în primul rând despre etnografie sau despre teoretizări în legătură cu relația Școala de la Chicago- mișcarea de anchete sociale (*social survey movement*).

Consensul apare însă de fiecare dată când trebuie definită Școala: structura socială și culturală, perioadă particulară și o succesiune de figuri carismatice (Robert Park, Ernest Burgess, Ellsworth Faris, W. I. Thomas, Louis Wirth, Herbert Blumer și mulți alții).

Întrebarea ce se ridică este dacă Școala de la Chicago a însemnat perioada interbelică sau ea a continuat- sub o altă formă, dar bazată pe paradigmele cunoscute și după cel de-al doilea război

mondial. Ceea ce a urmat este doar o construcție ("*manufacturing Chicago*") sau este o identificare culturală inseparabilă de prima perioadă. În al doilea capitol (*Transition and Tradition in the Second Chicago School*), al cărui coautor este și Emanuel Gaziano, putem citi în acest sens o analiză critică. Structura Școlii nu mai este aceeași; Burgess s-a pensionat, Blumer a plecat la Berkeley, Wirth a murit, școala are mai mulți profesori asociați decât titulari; pe plan administrativ au intervenit o serie de modificări din care poate cel mai mare impact a avut "Hutchins College", creat în cadrul Universității de la Chicago, care a preluat și predarea sociologiei bazate pe teorii clasice, afișând atitudine ostilă față de preocupările empirice ale departamentului. Prin urmare o nouă generație este confruntată cu o serie de restructurări administrative, dar și cu deschideri interdisciplinare prin intermediul centrelor și institutelor de cercetare apărute în această perioadă (NORC; Committee on Human Development; Industrial Relation Center; Committee on Education, Teaching, and Research in Race Relations; Family Studies Center etc.), generație care trebuia să se identifice într-o perioadă în care Harvard era pe cale să devină lider în teorie, iar Columbia în cercetările empirice.

Cristalizarea unei orientări clare tip Chicago nu a fost deloc simplă: emergența disputelor și rupturilor profesionale și personale (de exemplu între Wirth și Blumer pe de o parte și Hughes și Warner pe de altă parte) este caracteristică tranziției și departamentul lasă impresia unor nuclee divizate. Școala de la Chicago nu mai există ca o entitate de sine stătătoare, ci există între indivizi, între aceste nuclee de știință, iar tradiția nu mai poate fi revendicată de o singură persoană sau de un singur grup. Este vorba despre o tradiție existentă, despre o viziune specifică, care se reînnoiește.

Analiza evoluției American Journal of Sociology (AJS)- realizată în cea mai mare parte a cărții, în patru capitole: *Albion Small's AJS; The AJS of the Chicago Schools; The AJS in Transition to Professionalism; The AJS in Modern Form* este bazată pe premisa lui Abbott- de mulți ani redactor șef al AJS:" a scrie istoria AJS-ului nu înseamnă a discuta despre un jurnal, ci a discuta constituirea departamentului și a disciplinei, precum și a discursului acestora" (p. 80). AJS-ul este deci un fapt social, un jurnal produs și localizat la intersecția unor contexte sociale și culturale.

Abbott realizează o amplă analiză de conținut asupra AJS. Statisticile prezentate (structura pe vârste a colaboratorilor, domenii PhD, proveniențe academice, distribuția articolelor, temele pe discipline, costurile de publicare etc.) pe cele trei perioade din istoria jurnalului: etapa de constituire (*Albion Small's journal*); anii 1926- 1955 precum și anii de după 1960- corespund unor momente cruciale din istoria disciplinei și a jurnalului care sunt descrise pe larg în capitolele dedicate acestor perioade.

Jurnalul a fost creat de primul președinte al Universității, William Rainey Harper-preocupat de difuzarea cunoștințelor dincolo de pereții universității prin transformarea *University Extension World* în *American Journal of Sociology*. Provocarea a fost imensă: nu numai că Albion Small, primul redactor al jurnalului, nu a fost sigur că va avea suficient material pentru a umple volumul de debut, dar nici sociologia nu a fost suficient de cristalizată. În 1894 doar 29 de colegii au avut cursuri regulate de sociologie, în 1904 45 de colegii au avut trei sau mai multe cursuri de sociologie. Constituirea Asociației Americane de Sociologie a urmat același drum: în 1905 au fost 50 de membri potențiali, iar în 1920, la sfârșitul primei perioade a jurnalului Asociația număra

1100 membri. Impactul jurnalului nu poate fi trecut cu vederea.

Până în anii 1920 sociologia a însemnat un grup de oameni dornici să elaboreze un discurs academic de specialitate- AJS-ul este " *one-man's affair*", în particular al lui Albion Small. În perioada următoare se constituie deja departamente de sociologie bine conturate, în particular avem Școla de la Chicago, departamentul condus de Park și Burgess, departament al cărui control este imens: AJS-ul este singurul jurnal al American Sociological Association, cu editori de la Chicago și cu University of Chicago Press-care publică AJS-ul. AJS-ul este deci un jurnal de referință, pe deplin controlat de Chicago (*The AJS of the Chicago School*). Inevitabila transformare a revistei este însă anunțată de diferențierile disciplinare: apar o serie de orientări sub-și interdisciplinare cu discursuri și reviste specifice: în perioada de mijloc al AJS-ului debutează jurnale ca: *Journal of Educational Sociology*; *Journal of Social Psychology*; *Population*; *Rural Sociology*; *Public Opinion Quarterly*; *Journal of Marriage and the Family*; *Sociometry* etc.

Impactul major pentru Chicago și pentru AJS este însă apariția din 1936 a *American Sociological Review* (ASR). Abbott prezintă foarte succint contextul disciplinar ce a dus la apariția ASR-ului. În primul rând este vorba de o politică anti-Chicago la care a contribuit inclusiv slăbirea coeziunii interne a Școlii de la Chicago. În aceste împrejurări, *American Journal of Sociology* se află în fața unor provocări profesionale: să câștige cei mai buni autori, cele mai bune articole, cei mai mulți cititori. Reactualizarea statutului și discursului jurnalului este inevitabilă.

Autorul prezintă în acest sens pe de o parte practicile editoriale în ceea ce privește revizuirea materialelor primite, practici care la începuturile jurnalului au

fost prea puțin profesionale și care au devenit între timp politici editoriale; politica referințelor și a recenziilor, pe de altă parte principalele teme și curente științifice, în particular apariția și impactul seriei de *Special Issues*- colecții de articole și raporturi asupra tendințelor sociale curente în familie, politica cu străinii, evoluția producției și a veniturilor, în organizarea comunităților, relațiile rasiale, educație, guvernare, statutul copiilor și a femeilor etc. și care au fost niște *best-seller-uri* științifice. Toate aceste demersuri au însemnat o aventură intelectuală din partea departamentului care a avut însă rezultate remarcabile: AJS-ul, alături de ASR a reușit să se redefinească și să devină o revistă a unei comunități științifice ce trece cu mult dincolo de Școala de la Chicago.

Ultimul capitol al cărții (*The Continuing Relevance of the Chicago School*) privește tradiția Școlii de la Chicago din perspectiva sociologiei contemporane. Acest capitol, de altfel cel mai critic din carte, este un demers eseistic prin excelență dedicat unor probleme disciplinare precum și trasării unor posibile evoluții viitoare pe baza moștenirii de la Chicago. Problemele sociologiei sunt în primul rând intelectuale, sunt probleme de mentalitate și de puncte de vedere.

Sociologia de azi- în viziunea lui Abbott- se caracterizează prin rupturi în segmente:" Întâlnirile anuale ale ASA asamblează grupuri ce au foarte puțin în comun în ceea ce privește stilul intelectual, practica metodologică și preocuparea față de obiect. Acest fapt este pe de o parte un semn de vitalitate, suntem deschiși să acceptăm anumite deficiențe, dar totodată această fracționare înseamnă și că ne este teamă să acceptăm idei noi"- spune autorul la începutul capitolului (p. 194). În principal, Abbott se referă la ruptura dintre teoretic și empiric:" sociologia s-a degenerat în formule: empirice, teoretice, istorice;

nu mai scriem despre lumea reală, ci ne ascundem în lumi stilizate prin intermediul variabilelor din anchete, forțelor istorice și abstractizărilor teoretice"- spune autorul (p. 195), iar aceste formule uneori împărășesc între ele foarte puțin.

Acest punct de vedere se constituie și sub forma unui argument a ceea ce este Școala de la Chicago: o idee, o viziune asupra faptelor sociale:" De mult nu am mai văzut, noi sociologii, o idee care să ne încante într-adevăr, o idee care să poată transforma practicile noastre intelectuale, o idee care să ne facă să vrem să citim reviste. Cred că Școala de la Chicago este prin excelență o astfel de idee: Thomas, Park, Burgess și studenții lor au avut o viziune teoretică care poate să ne conducă afară din dificultățile noastre curente " (p. 196).

Gândirea de la Chicago, potrivit căreia nici un fapt social nu are sens dacă facem abstractizări de context, de spațiul social (uneori și cel geografic) și de timp. Faptele sociale sunt deci localizate. Reproșul lui Abbott adresat sociologiei contemporane se referă la decontextualizare: nu oamenii sunt localizați în timp, ci variabilele; spațiul nu este suficient de mult luat în considerare, indivizii fiind uneori simpli unități de analiză și nu actori implicați în relații sociale. Critica lui Abbott vizează mai ales revoluției de variabile din sociologie, care în unele cazuri nu ține cont de fundamentări teoretice, îndepărtează faptele sociale din contextul lor imediat de dragul evaluărilor statistice, presupunând că faptele sociale vorbesc prin ele însele. Or, a compara

valorile variabilelor decontextualizate nu este cel mai corect demers.

Subcapitolul dedicat viitorului metodologiei sociologice începe cu un deziderat:" o metodologie contextualistă înseamnă viziunea chicagoeană asupra timpului și spațiului, ceea ce presupune (re)descoperirea istoriei evenimentelor, a domeniilor de interacțiune, a modurilor de investigare a interdependențelor spațiale complexe ținând cont că aceste interdependențe spațiale sunt structurate temporal" (p. 217). Dorința neascunsă al lui Abbott este de fapt reintegrarea diferitelor *sociologii*, de mult separate. Metodele există deci în și între discipline separate, dar există deschideri în sensul reînnoirii moștenirii de la Chicago: sociologii istorici discută istoria evenimentelor, tradiția interacționistă acordă atenție interdependențelor spațiale, iar ceea ce numim analiza legăturilor sau *network analysis* aduce în prim-plan importanța contextului social.

Centenarul Școlii de la Chicago a primit o istoriografie aparte: pe lângă detaliata analiză științifică a istoriei Școlii, Abbott ne-a mărturisit și viziunea unui sociolog de la Chicago în legătură cu starea de fapt a sociologiei contemporane și în legătură cu posibila ei evoluție: tradiția de la Chicago ne va furniza în continuare fundamentări și exemplificări a ceea ce înseamnă demersul sociologic. Chicago nu este o o simplă istorie, este o viziune, o etichetă prezentă în continuare.

Laura Nistor